

ÚSTAV ZEMĚDĚLSKÝCH A POTRAVINÁŘSKÝCH INFORMACÍ

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

Agricultural Economics

ČESKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÝCH VĚD

10

ROČNÍK 46
PRAHA
ŘÍJEN 2000
ISSN 0139-570X

Mezinárodní vědecký časopis vydávaný z pověření Ministerstva zemědělství České republiky a pod gesce České akademie zemědělských věd

An international journal published under the authorization by the Ministry of Agriculture and under the direction of the Czech Academy of Agricultural Sciences

Redakční rada – Editorial Board

Chairman – Předseda

Doc. Ing. Vladimír Jeníček, DrSc. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Members – Členové

Ing. Gejza Blaas, CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

PhDr. Stanislav Buchta, CSc. (Národní úřad práce, GR, Bratislava, SR)

Ing. Juraj Cvečko, CSc. (OTIS spol. s r.o., Bratislava, SR)

Ing. Tomáš Doucha, CSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Prof. Ing. Jiří Erbes, CSc. (Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Brno, ČR)

Ing. Josef Hanibal (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Prof. Ing. Jan Hron, DrSc., dr. h.c. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Mgr. Helena Hudečková, CSc. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Ing. Viera Ižáková, CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

Prof. Ing. František Stěleček, CSc. (Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)

PhDr. Jana Šindlářová (Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Brno, ČR)

Prof. Ing. Jozef Višňovský, CSc. (Slovenská poľnohospodárska univerzita, Nitra, SR)

Vedoucí redaktorka – EditorinChief

Mgr. Alena Rottová

Redakční kruh – Editorial circle

Prof. Dr. Konrad Hagedorn (Humboldt-Universität Berlin, Deutschland)

Prof. Dr. Alois Heißenhuber (Technische Universität München, Deutschland)

Prof. J. Sanfords Rikoon, PhD. (University of Missouri-Columbia, USA)

Cíl a odborná náplň: Časopis publikuje autorské vědecké statě s agrární tematikou z oblasti ekonomiky, managementu, informatiky, ekologie, sociálně-ekonomické a sociologické. Od roku 1993 zajišťuje kontinuálně problematiku dosud uveřejňovanou ve zrušeném časopisu Sociologie venkova. Široké tematické spektrum zahrnuje prakticky celou sféru agrobusinessu, tj. ekonomickou problematiku dodavatelských inputových sfér pro zemědělství a potravinářský průmysl, sociálně-ekonomickou problematiku a sociologii venkova a zemědělství, až po ekonomiku výživy obyvatelstva. Statě jsou publikovány v jazyce českém, slovenském nebo anglickém.

Abstrakty z časopisu jsou zahrnuty v těchto databázích: Agris, CAB Abstracts, Czech Agricultural Bibliography, WLAS.

Periodicita: Časopis vychází měsíčně (12× ročně), ročník 46 vychází v roce 2000.

Přijímání rukopisů: Rukopisy ve dvou kopiích je třeba zaslat na adresu redakce: Mgr. Alena Rottová, Ústav zemědělských a potravinářských informací, Slezská 7, 120 56 Praha 2, Česká republika, tel.: +420 2 24 25 34 89, fax: +420 2 22 51 40 03, e-mail: edit@uzpi.cz. Den doručení rukopisu do redakce je publikován jako datum přijetí k publikaci.

Informace o předplatném: Objednávky na předplatné jsou přijímány pouze na celý rok (leden–prosinec) a měly by být zaslány na adresu: Ústav zemědělských a potravinářských informací, vydavatelské oddělení, Slezská 7, 120 56 Praha 2. Cena předplatného pro rok 2000 je 816 Kč.

Aktuální informace najdete na URL adrese: <http://www.uzpi.cz>

Aim and scope: The journal published original scientific papers dealing with agricultural subjects from the sphere of economics, management, informatics, ecology, social economy and sociology. Since 1993 the papers continually treat problems which were published in the journal Sociologie venkova a zemědělství until now. An extensive scope of subjects in fact covers the whole of agribusiness, that means economic relations of suppliers and producers of inputs for agriculture and food industry, problems from the aspects of social economy and rural sociology and finally the economics of the population nutrition. The papers are published in Czech, Slovak or English.

Abstracts from the journal are comprised in the databases: Agris, CAB Abstracts, Czech Agricultural Bibliography, WLAS.

Periodicity: The journal is published monthly (12 issues per year). Volume 46 appearing in 2000.

Acceptance of manuscripts: Two copies of manuscript should be addressed to: Mgr. Alena Rottová, Institute of Agricultural and Food Information, Slezská 7, 120 56 Praha 2, Czech Republic, tel.: +420 2 24 25 34 89, fax: +420 2 22 51 40 03, e-mail: edit@uzpi.cz. The day the manuscript reaches the editor for the first time is given upon publication as the date of reception.

Subscription information: Subscription orders can be entered only by calendar year (January–December) and should be sent to: Institute of Agricultural and Food Information, Slezská 7, 120 56 Praha 2, Czech Republic. Subscription price for 2000 is 195 USD (Europe) and 214 USD (overseas).

Actual information are available at URL address: <http://www.uzpi.cz>

VÍTEŽOVÉ A PORAŽENÍ V PROMĚNÁCH ZEMĚDĚLSTVÍ (PŘÍPADOVÁ STUDIE JEDNÉ OBCE)

WINNERS AND LOSERS IN CHANGES OF AGRICULTURE (THE CASE STUDY OF ONE MUNICIPALITY)

M. Lošťák, B. Šmatová

Czech University of Agriculture, Praha, Czech Republic

ABSTRACT: The paper uses a form of a case study to outline the changes in agriculture as they are perceived, narrated and explained by those who experienced them in one investigated Southern Moravian village. The understanding of how do the people portrait themselves in these changes (as the winners or as the losers) and how do they interpret these changes (as the objective necessity or as the subjective matter) results into practical issue related to the elaboration of contemporary projects of rural development. It is because these projects also intervene with experienced social lives (they change them) what also means certain changes in experienced ways of life. Mostly the interviews were used to collect the accounts of members of events in the investigated village. The interviews enabled to identify the basic mile-stones in the development of agriculture in the investigated village from the 1930s. However, the paper does not focus primarily on the description of the mile-stones but the main interest is in finding out how these mile-stones are accounted by their participants as for their actions. Because the crucial changes in our agriculture (especially the collectivization and de-collectivization) were in Czech agriculture always accompanied by the situations of *anomie*, the paper addresses the ways how the people cope with these situations. Their possibility to cope with them depends on the position of people participating in the social change. If they are the winners of the change, they portrait themselves as actors, creators, as somebody who controls the fate, if they are losers of the changes, they portrait themselves as being jailed in the newly created structures which do not enable them to act in the way they did in the past.

Key words: social changes, agriculture, world view, structure, action, social status

ABSTRAKT: Práce se formou případové studie pokouší přiblížit problematiku přeměn v zemědělství tak, jak je vnímají, vyprávějí a vysvětlují pamětníci v jedné jihomoravské obci. Pochopení toho, jak se lidé v těchto přeměnách zpodobňují (zda jako vítězové nebo jako poražení) a jak tyto přeměny interpretují (zda jako objektivní nutnost či subjektivní záležitost), má své praktické vyústění pro přípravu dnešních projektů rozvoje venkova a zemědělství, které rovněž znamenají určité změny zažitých způsobů jednání. Především prostřednictvím rozhovorů byly získány výpovědi účastníků dění ve sledované obci, které umožnily identifikovat základní mezníky ve vývoji zemědělství ve sledované obci od 30. let tohoto století. Více než o sledování toho, jaké to byly mezníky, jde v práci především o postižení toho, jak jsou tyto mezníky líčeny. Protože zásadní změny, jakými především kolektivizace a dekolaktivizace v našem zemědělství byly, jsou vždy doprovázeny anomickými situacemi, článek se zaměřuje na způsoby zvládání těchto situací v závislosti na skutečnosti, zda se změnami dotčení lidé ocitají v pozici vítězů (spojení s tvůrčivstvím, aktérstvím) těchto změn nebo zda se ocitají v pozici poražených ve změnách (spojené s uvězněním v nových strukturách neumožňujících poraženým jednat tak, jak to činili dříve).

Klíčová slova: sociální změny, zemědělství, nazírání na svět, struktury, aktérství, sociální status

ÚVOD

Lidský život je provázen mnoha změnami – vzestupy i pády, vítězstvími i prohrami, úspěchy i porážkami, zkrátka, jak se zpívá v jedné známé písni: „...život je jen náhoda, jednou si dole, jednou nahoře, život plyne jak voda ...“. Některé z těchto změn kolem nás „proplytí“ bez většího povšimnutí, jiné nám zůstanou do paměti vryty navždy. Protože tyto změny jsou, jak ukazují slova o plynutí života „jednou nahoře a jednou dole“, spojeny i s proměnami v sociálních stavech lidí,

lze předpokládat, že nezůstávají ani stranou zájmu sociologie. Naopak, jsou to právě otázky sociálních změn, které tvoří jednu z klíčových náplní sociologie jako vědy. Ta se v úrovni své obecnosti může ptát, zda tyto změny v postavení různých lidí znamenají jistou nevyhnutelnost, spojenou s jakousi objektivní zákonitostí existující ve společnosti nezávisle na jednajících subjektech, nebo zda jsou tyto změny produktem nepředikovatelného (tedy ne-zákonitého) jednání lidí spojeného se subjektivností lidských bytostí. V nižších svých úrovních se sociologie může také ptát, jak jsou

tyto změny lidmi zobrazovány v jejich vyprávěních, která jim pomáhají postihnout svět, ve kterém žijí, a své místo (tedy i sociální pozici) v tomto světě, a to proto, aby se v něm uměli orientovat a následně zvládali své jednání. Tyto otázky již mají blízko k jednomu z nejčastěji diskutovaných sociologických témat – k problematice lidského sociálního jednání.

Různé proměny a přeměny charakterizují dynamiku (nejen) „člověčenského“ bytí, ale díky této dynamice jsou vlastně „nekonečnou studnicí“ námětů vědeckých prací, studií, pohádek, literárních příběhů i každodenního povídání. Propojenost různých zdrojů vypovídajících o proměnách v lidských sociálních životech, v životech skupin a společností s nepřehledným množstvím oblastí, v nichž k těmto změnám dochází, je ohromnou výzvou pro sociální vědce. Zasažují-li změny všechny oblasti lidského života, potom nemohou nebyť přítomny ani v zemědělství a na venkově. I přesto, že právě venkov bývá často spojován s jakousi neměnností (důvody těchto představ přibližuje Kandert¹ /1998/, můžeme v něm nalézt řadu přeměn a proměn. Jejich pochoopení, to, zda k nim dochází pod vlivem „objektivních“ zákonů či „subjektivních“ tužeb, naznačení způsobů, jak jsou tyto změny pojímány, vyprávěny a vysvětlovány lidmi, kteří je prožívají a prožívají, nám může pomoci i při praktických opatřeních směřujících k soudobému venkovu a zemědělství. Analýza toho, jak lidé některé z proměn pojímají, vyprávějí a vysvětlují (zda je ve svých názorech na svět akceptují nebo je odmítají a zda se cítí jako vítězové nebo poražení v důsledku těchto změn) znamená totiž i analýzu toho, jak tyto lidi reflektují určité proměny, které byly často vyzvány právě nějakými konkrétními praktickými opatřeními. Historické poučení tak může získávat i současnou praktickou významnost vzhledem k tomu, jak koncipovat některá praktická opatření, od nichž se očekává, že změni zažité způsoby života na venkově a zažité zemědělské praktiky.

TEORETICKÁ VÝCHODISKA ČLÁNKU A POUŽITÁ METODIKA

Námětem tohoto článku je téma změn v zemědělství a v lokalitě jedné venkovské obce. V článku nejde o to primárně zachytit, jaké změny provázely životy dnešní nejstarší generace pamětníků, na jejichž osobních výpovědích je následující text především založen. Zachycení a popis těchto změn (i když ne možná ve sledované lokalitě) je věnováno nepřehlednému množství literatury² (např. Swain 1998; Kubačák 1995; Kaplan 1993; Hudečková, Lošťák 1992; Lošťák 1992; Slepíčka 1981; Lamsar, Šůra 1978). Změny zachycené v různých studiích mají obecný charakter platný pro celou Českou republiku a nelze předpokládat, a po provedené práci to autoři mohou i potvrdit, že by tento článek (či šetření v lokalitě, na níž je tento článek zaměřen) mohl přinést nějaké zásadní nové objevy. Článek by tak pouze testoval již zjištěná fakta. Aby se tedy autoři vyhnuli opakování často již opakovaného, rozhodli se formou případové studie ne pouze identifikovat a popsat události ovlivňující zemědělství a život v jihomoravské obci Dukovany³, ale hlavně přiblížit, jak jsou tyto změny pojímány, vyprávěny a i vysvětlovány lidmi z pohledu jejich sociálního postavení (tj. jak zapadají do jejich nazírání na svět a své místo v něm).

Právě zaměření na způsoby, jakými lidé pojímají, vyprávějí a vysvětlují prožité změny, může naznačit odpověď na v úvodě formulovanou otázku po nezbytně zákonitěm objektivním charakteru těchto změn či po jejich nahodile nepředvídatelné subjektivní podstatě. Jinými slovy, díky líčením o změnách by bylo možno určit, zda jsou produktem odosobněných lidských struktur (jak někdy předpokládají klasické sociologické teorie vázané na jakýsi „metodologický universalismus“) nebo produktem lidského jednání nevázaného na žádné struktury (např. normy), jak někdy předpokládá spíše ekonomie (především ty její směry blízké k tzv. metodologickému individualismu)⁴. Ujasnění tohoto vztahu by mohlo napomoci přípravě různých programů rozvoje venkova či opatření pro zemědělství, a to minimálně prostřednictvím zodpovězení otázky, zda se lidé chova-

1 Kandert (1998: 43) píše o tom, že historické znalosti vesničanů (tj. znalosti o změně ve venkovském prostoru) jsou vyjádřením jejich představ o světě a o postavení jejich vlastní vesnice v tomto světě. I když se uvnitř lokality děje řada událostí, většina z těch místních září po dvou až třech generacích význam. Jsou to události, které zajímají snad jen místní rodáky a často jsou před „cizinci“ i utajovány, aby neutrpěla pověst vesnice. Samotná vesnice se tak jeví jako neměnný celek (události z minulosti jakoby neexistovaly) s lidmi, jejichž chování je stále stejné – stále stejně výborné. Události, ke kterým dochází, a které jsou vyprávěny, jsou důležité jen tehdy, pokud mohou zvýšit prestiž vesnice v okolí. Je možné, že právě v tomto pohledu mají, podle Kanderta, kořeny představy o zaostalosti vesničanů, podle nichž se na vesnici nic nemění, nic neděje.

2 Pomijme další zdroje přibližující sociální změny na české vesnici – např. umění (film Vojtěcha Jasného „Všichni dobří rodáci“ je nádherným příkladem uměleckého zobrazení skutečných událostí v obci Kečel).

3 Vzhledem k specifitě obce spojené s jadernou elektrárnou, která se ukazuje být z hlediska dalšího vývoje sledované lokality rozhodující, nemá v tomto textu smysl uvádět Dukovany pod jiným, smyšleným názvem. Fungující jaderná elektrárna je u nás zatím (srpen 2000) jenom jedna, a proto by nebylo obtížné určit, o kterou obec se jedná i při použití „zastíracích“ jmen.

4 V této souvislosti odkazujeme na Možného (1991: 52–53) úvahy o vztahu sociologie a ekonomie. Podle sociologů je lidské jednání především produktem socializace (onoho seznámení se s kulturou, jejími normami často chápanými jako existující nezávisle na konkrétním jedinci). Sociologové se tak zaměřují na otázky, jak je lidské jednání utvářeno, omezovalo a usměrňováno sociálním kontextem, v němž se nachází, avšak jsouce takto zahrnováno v odosobněných strukturách, neodpovídá na otázku, proč lidé něco dělají jako svobodní jedinci „nežalářovaní“ v „okovech“ sociálních struktur. Ekonomové naopak toto vysvětlení nabízejí. Za motivy lidského jednání vidí maximalizaci prospěchu jedince nebo corporal utility (skupiny a skrze ní i jejich členů). Na druhou stranu však pro toto vysvětlení často jakoby neexistovala žádná omezení (normy; struktury) pro samotné lidské jednání. Proto je pro pochopení lidského jednání vhodné kombinovat sociologickou a ekonomickou perspektivu.

ji jako ve „vězení“ předepsaných norem, pravidel (tak někdy různé projekty bývají připraveny – splníte-li tyto předpoklady /pravidla/, dostanete se k žádaným výsledkům)⁵ či zda je možno vsadit na „přirozenou“ lidskou touhu po maximalizaci svého prospěchu, bez toho, aby jednání bylo nějak „spoutáno“, protože by se tak nemohly vyjevit ony svobodné síly lidských bytostí⁶.

Zachycení skutečnosti, jak jsou události a s nimi spojené změny jednotlivými účastníky subjektivně líčeny (bez nároku univerzální platnosti a zobecnitelnosti pro větší celky nebo populace), může rovněž napomoci osvětlit další otázku položenou v úvodu tohoto článku – proč určití lidé mluví o určitých událostech určitým způsobem a jiní jiným, a jak na základě těchto zpodobnění jednají. Toto zachycení nejednoznačnosti ve vyprávěních lidí a následná provázanost do lidského jednání by mělo napomoci vidět venkov a zemědělství v jejich plastičnosti, a ne mít před sebou jednoho zprůměrovaného názorového venkovského homunkula. Vždyť máme-li provádět některá praktická opatření ve vztahu k venkovu či zemědělství, potom máme co do činění ne se zprůměrovaným statistickým venkovem, ale vstupujeme do prostoru zabydleného venkovy z masa a kostí, mezi nimž i původně minoritní názor může nakonec přerůst do pozice rozhodujícího hlasu haticího veškeré projekty (příklad takové situace viz Lošťák 1999).

Načrtnuté snaze dobrat se smysluplných odpovědí na některé z položených otázek předcházelo několik kroků „přípravy terénu“. Již v roce 1998 provedla spoluautorka článku v obci šetření v deseti domácnostech formou krátkého polostandardizovaného rozhovoru, v kterém zjišťovala okolnosti momentů vzniku a zániku zemědělského družstva ve sledované obci se zaměřením na pozbytí a znovunabytí majetku a s tím spojenou změnu sociálního postavení dotazovaných. V první polovině roku 2000 pokračovala metodou neformálních rozhovorů, kterou získala detailnější orientaci a zachytila drobné nuance sledované problematiky. K takovému způsobu sběru dat přistoupila proto, že řada sociologické metodologické literatury (např. Dismar 1993) dokazuje, že osobní prožitky nelze „vtěsnat“ do formy dotazníku bez zásadní redukce sledovaného dění a bez nahlížení na sledované téma výzkumníkovou optikou (ve smyslu neprožitého).

Vyprávění, zprvu odtažitá, se často měnila ve spádová líčení událostí a vzpomínání. Jisté je možné, že si respondenti na mnoho událostí nemohli vzpomenout nebo je neuměli přesně zařadit a sdělit jen a pouze to, co sdělit chtěli. Proto na tomto místě zdůrazňujeme, že jde o analýzu subjektivních výpovědí. Oproti metodologickým námitkám vinícím daný přístup ze subjektivismu, lze podotknout, že sociologie (ale ani žádná z dalších sociálních věd) zatím nemá k dispozici takou-

vou metodu, která by vyřešila rozdíl mezi tím, co si lidé skutečně myslí či dělají a co říkají. Giddens (1989) právě přesně takto mluví o velkém nedostatku dotazníku. Volba vyprávění tuto výtku paradoxně oslabuje. Tím, že vyprávění kopíruje naše běžné interakce, můžeme předpokládat, že podobně jako projevujeme v oněch každodenních laických interakcích určitou stranickou (tzn. ne nestrannou) subjektivnost v našich nazíráních na svět a své místo v něm (ne vždy řekneme vše všem), a přesto naše líčení nemusí být okamžitě zpochybňováno, musíme s touto mírou subjektivnosti počítat i při vědecké analýze líčení aktérů sociálního dění. Co je zřejmé a co je z hlediska tohoto článku důležité, je skutečnost, že respondenti sami pro sebe skutečnost určitým (nějakým, jim subjektivně blízkým) způsobem konstruují (tj. pojímají, vyprávějí a vysvětlují). Tak pro ně získává své obrysy svět, ve kterém žijí, a svou podobu dostává i jejich místo v tomto světě. Samo utváření skutečnosti se děje tak, aby se lidé v daném toku událostí dokázali orientovat a následně i jednat (tj. aby dosáhli intrasubjektivní i intersubjektivní nutně pro jednání jedince v poli dalších lidí). Znovuprožívání a vyvolávání vzpomínek nemusí být přesným odrazem onoho prožívání v reálném čase a prostoru. Proto ještě jednou zdůrazňujeme, že analýza je zaměřena nikoli na „objevení jediné pravdy, jak to skutečně bylo“, ale na odhalení možností pohledů a subjektivních zkušeností a jak tyto představy umožňovaly jejich držitelům jednat.

Výběr respondentů byl proveden úsudkem vzhledem k specifickému výběru případů – determinantou výběru byl věk respondentů, neboť práce je založená na výpovědích pamětníků. Spoluautorka článku navštívila 10 domácností a poříдила 10 hodin vyprávění. Výpovědi zaznamenávala na magnetofonový pásek a poté, po přehrání záznamu, sepsala redukovaný text, zčásti s citacemi. Vzhledem k tomu, že respondenti poskytli informace proti slibu, že rozhovory nebudou uveřejněny, nebudou ani uvedeny v tomto článku (materiál je součástí osobního archivu spoluautorky).

Pro zpřesnění informací se spoluautorka pokusila dohledat i podklady v archivu Jednotného zemědělského družstva, ale nenalezla je. Informace zde předkládané jsou tedy založené zejména na subjektivních výpovědích, dále místní kronice a nejaktuálnější informace o obci poskytli někteří představitelé Obecního úřadu v Dukovanech.

Metoda neformálního rozhovoru, kterou spoluautorka textu použila k pořízení dat, se ukázala být velice přínosná, a to vzhledem k hloubce a rozsahu informací, kterých se autorům dostalo. Přepsáním rozhovorů do redukovaných textů byl získán zhuštěný materiál, který byl dále podroben analýze a interpretacím. Spoluautorka textu se nejprve snažila z výpovědí zachytit vý-

5 Typickým příkladem takového přístupu k výsledkům výzkumu byla tzv. Zelená revoluce. Ta slibovala rolníkům v zemích rozvojového světa při dodržení všech předepsaných postupů zvýšit jejich výnosy. Protože však ti rolníci ne vždy mohli postupovat tak, jak bylo vyžadováno, efekt byl často opačný (některé konkrétní případy viz Kottak 1991).

6 Známy slogan z počátků naší privatizace o náskoku ekonomů před právníky není třeba již dále rozebírat.

znamné momenty, které určitým způsobem změnily uspořádání zemědělského hospodaření v obci (ty byly více či méně shodné s podobnými momenty v jiných lokalitách Česka). Následně šlo o to zachytit dopad těchto změn na osudy jednotlivců a rodin, a to především ve způsobech, jak byly vyličený samotnými aktéry těchto proměn. Právě způsoby vyličení potom umožnily dosáhnout výše naznačených cílů – poukázat, jak se v líčeních aktérů odráží jejich sociální status.

VÝSLEDKY A INTERPRETACE ŠETŘENÍ

Stručná charakteristika obce

Jihomoravská obec Dukovany leží v nadmořské výšce 312 metrů nad pravým břehem řeky Jihlavy. Trvale zde žije 716 obyvatel (358 mužů a 358 žen – stav k dubnu 2000) a jejich průměrný věk je 37 let, přičemž v produktivním věku je 455 obyvatel. Populace v obci je relativně mladá a pokud nenastane odliv, zejména pak mladých lidí, dá se předpokládat další početní růst populace Dukovan.

Vzhledem k faktu, že se zde v roce 1974 začalo se stavbou jaderné elektrárny, část obyvatel začala pracovat na její výstavbě a po zahájení provozu v roce 1988 našla na JEDU (Jaderné elektrárně Dukovany) své další zaměstnání zejména mladší generace. Elektrárna tak vytváří pracovní zázemí obce, mnoho místních obyvatel pracuje právě zde, a to především v technických profesích. Tato práce pro ně znamená možnost vyšších výdělků, než jakých by mohli dosáhnout v zemědělské sféře. Ač tedy vybudování elektrárny není zemědělskou přeměnou, má na změny a posun zemědělství v obci a celé oblasti jistě významný vliv. Zemědělství dnes již nepatří k hlavním hospodářským činnostem dominujícím v obci.

Skutečnost existence elektrárny je také pozadím pro vysvětlení poměrně vysoké úrovně technické infrastruktury – kanalizace, elektrická síť, telefonní síť, kabelová televize (obec má vlastní televizní kanál). Obec zatím nemá zavedený plyn, ale výhledově se s plynifikací počítá. Za technickou infrastrukturou částečně zůstává dopravní obslužnost. Obec je vázána výlučně na autobusovou dopravu, protože neleží na železniční trati⁷.

Mezi občanskou vybaveností obce nacházíme kostel, hřbitov, obecní úřad, školu (pouze 1. stupeň), poštu, dvě hospody, prodejnu potravin, samostatné řeznictví i kino (nepromítá pravidelně jako kdysi, z provozních důvodů pouze v rámci „obecního letního filmového festivalu“), sokolovnu, zámek s parkem, dvě hřiště, tenisové kurty a malé koupaliště. V zástavbě převládají rodinné domy (podle statistiky je zde 183 trvale obydlených domů a 71 neobydlených).

Mezníky ve výpovědích a jejich líčení

Nejstarší generaci dotazovaných pamětníků je dnes mezi 70–85 lety, těm mladším mezi 50–60 lety. Tato mladší skupina respondentů poskytla informace zejména o období fungování a zániku družstva a ustavení nového zemědělského subjektu v obci po roce 1989.

Po chronologickém rozboru rozhovorů se dají vyprávění rozložit do tří částí: období předdružstevní, družstevní a poddružstevní, což, samozřejmě, obecně odpovídá tomu, jak je vývoj venkova obecně a zemědělství zvláště líčen v literatuře. Moment vzniku družstva vynikl ve výpovědích nejvýrazněji. Lze předpokládat, že se jednalo o zásadní přerod (bližší o problematice přerodů viz Kabele 1998), který znamenal rozrušení starého řádu a který probíhá, řečeno s Kabelem, „ne s ruinami starého, ale na ruinách starého“. Jinými slovy, moment vzniku družstva představoval ve vyprávěních účastníků zásadní všeobecnou změnu starého řádu, ne jeho postupné přetvarování. V situacích zásadních přerodů nejvíce vyniká anomie mimořádná, kdy pro jednatelů jedince jakoby v dění neexistovala žádná jasná pravidla, podle kterých by mohli postupovat. Ta jsou teprve utvářena. Je zřejmé, že prožitá mimořádnost dění se v paměti respondentů uchovávala lépe než prožité normální dění, v němž existující pravidla jsou jeho účastníky pokládána za samozřejmá ve smyslu, že jimi nejsou nijak významně uvědomována a podrobována reflexi.

Sami respondenti svá vyprávění strukturovali podle osnovy: (1) jak to bylo, dokud nevzniklo družstvo, (2) vznik družstva a éra družstevní a (3) období po zániku družstva a vrácení půdy. V líčeních těchto mezníků a především v přechodech mezi nimi lze vystopovat charakteristické rysy struktury sociální změny, tak jak ji uvádí Kabele (1998: 300–339), kdy starý řád (v podobě institucionalizovaných pravidel) je postupně erodován do situace krize tohoto řádu vrcholící celkovou anomii (stará institucionalizovaná pravidla již neplatí a nová ještě neplatí), aby vzápětí anomie, která svou neexistencí pravidel nedovoluje vlastně jednat, byla různými způsoby (např. manažersky vědomým utvořením nového řádu, normalizací samotné anomie, spontánním a neuvědomělým konstruováním nového řádu) přetvořena do řádu nového s jeho institucionalizovanými pravidly jednání.

Předdružstevní období

Ač byl v obci velkostatek, který svou výměrou (170 ha polí a 360 ha lesů) spadl pod pozemkovou reformu z roku 1920, dostupné místní dokumenty nezachycují, jak ho reforma postihla (místní kronika byla založena v roce 1933 a poté obnovena až po válce v roce 1947). Výpovědi naznačují až dění po II. světové válce, kdy

⁷ Při neexistenci železničního spojení je autobusová doprava poměrně častá. V pracovní dny jezdí 6 spojů do Brna a 5 spojů do regionálního centra v Moravském Krumlově (k nim je navíc nutno připočítat i oněch 6 spojů do Brna, které přes část Moravského Krumlova rovněž projíždějí). V sobotu provozují autodopravu 4 a v neděli 6 spojů do Brna projíždějících přes Moravský Krumlov. Každý den v obci zastavuje mezinárodní autobusová linka: Třebíč–Brno–Levice–Lučenec.

byl velkostatek v roce 1945 rozparcelován a parcely o výměře 2 ha byly nabídnuty zájemcům.

Mezi hospodáři v obci byla před kolektivizací vzájemná výpomoc každodenní zkušeností. Hospodáři a sedláci vzájemně spolupracovali, protože jen větší sedláci měli koně, které zastupovaly veškerou pracovní sílu. Koňmo orali, svázeli seno. „Velkou oračku“ udělali sedláci i na pozemcích „svých menších sousedů“, kteří jim za to pomohli ve žních či se sklízeli brambor atp.

Četní sedláků i menších hospodářů byly od útlého věku vedeny k práci, od mala pomáhaly svým rodičům na poli a kolem hospodářství, byly vychovávány k tomu, aby se staly zkušenými zemědělci: „často jsme se z pole vrátili až v deset a potom ještě museli připravit krmení pro zvířata na ráno“, „jako děti jsme museli pomáhat“, „děti byly od malička vedeny k pracem kolem pudy“, „když se hospodařilo, nebyl čas se s někým stýkat, až večer se sešli sousedé“. Jak je z daných výpovědí patrné, respondenti se v nich často zpodobňují jako aktéři ve strukturách (pravidlech ve smyslu institucí), které sami utvářeli a v nichž dovedli jednat, popřípadě jako ti, kteří byli připravováni v těchto strukturách následně jednat. Tomu nasvědčuje i kombinace slov že „něco dělali“ (aktérství) se slovy, že se „něco muselo“ (strukturní instituce, do nichž, jako děti, v procesu socializace vnikli).

Období vzniku družstva

Záznam z kroniky z roku 1950 zachycuje rozvrstvení zemědělců podle velikosti jejich polnosti těsně před vznikem zemědělského družstva: „Hlavním zaměstnáním lidí bylo zemědělství. Zemědělských usedlostí bylo 165, z čehož 105 samostatných zemědělců a 60 ostatních. Zemědělců do 2 ha bylo 79, od 2–5 ha 35, od 5–10 ha 30, od 10–20 ha 14 a nad 20 ha 7. Celková výměra obce činí 752,02 ha, výměra orné půdy 724 ha. V obci bylo 15 soukromých živností a 1 družstevní.“

Nejvýznamnějším momentem ve výpovědích se ukázal být, jak již bylo řečeno, vznik družstva. Přípravný výbor družstva byl ustaven na jaře roku 1950: „Take v Dukovanech bylo tohoto roku založeno družstvo druhého typu. Na jaře byl utvořen přípravný výbor.“ „Delší dobu bylo pak ve vesnici prováděno přesvědčování zemědělců o výhodách JZD a nutnosti přestavby vesnice v tomto smyslu. (...) Nejdříve se přihlásilo 22 členů a to: 10 zemědělců, 3 dělníci, 2 živnostníci, 2 pracující v zemědělství u rodičů, 3 správní zaměstnanci a 2 jiní.“ „Z 10 zemědělců bylo: do 2 ha 0, od 2–5 ha 4 členové, od 5–10 ha 4 členové, od 10–20 ha 2 členové, nad 20 ha 0. (...) Zemědělcům byla přiznána svobodná půda a to nejvýše 1 ha, nezemědělským členům JZD polovina.“

Družstvo vzniklo v obci jako první v okrese, a to již v roce 1950, a do roku 1961 hospodařilo na 800 ha

zemědělské půdy⁸. Družstvo našlo navíc zázemí v objektech, které patřily dřívějšímu velkostatku – do stájí umístilo koně a krávy, získalo také objekty cihelny, malé vodní elektrárny a pily, které byly vybudované počátkem století za éry „hraběčtiny velkostatku“. Díky svému prvenství při založení se Dukovany staly „ukázkovou obcí“⁹. Z toho plynula i určitá pomoc tomuto družstvu, která nebyla jinde běžná. „Vzorovost“ zemědělství v obci vedla nadřazené orgány k podpoře, zejména finanční, tamního zemědělství. To umožnilo rozvoj výstavby hospodářských staveb, nákup strojů atp.

Hospodářům a sedlákům, kteří odmítli vstoupit do nově založeného JZD, nastalo období „boje s větrnými mlýny“. Jejich pozemky, podobně jako jinde, jim byly odebrány a jako náhrada jim byla vyměřena půda většinou v několika kusech, často od sebe relativně vzdálených, na konci obcí, na kamenitém podkladu. Stejně tak měli, jako soukromí rolníci všude jinde, určené dávky dle velikosti majetku. Sedláci tím de facto ztratili možnost rozhodovat o tom, co na svém pozemku budou pěstovat. Výpovědi k tomu poznamenávají „dávky nebyly únosné“, „soukromníci byli utlačováni“, „určité věci jsme museli pěstovat, aniž bychom chtěli, a dávky, ty nás tak trápily“, „když se nedopěstovalo, muselo se dokupovat“.

Ti, kteří družstvo zakládali, měli (podle svých slov) „práci“ s přesvědčováním sedláků a sedláci, nemající zájem společně hospodařit, zase „práci“ s odoláváním a plněním stanovených dávek. Stáli tedy proti sobě dva tábory – jedni přesvědčení a přesvědčující o výhodnosti vstupu do společného družstva, druhí neochvějně (alespoň určitou dobu) bránící, co jejich jest. V tomto období došlo k narušení přirozeně vzniklých sociálních vztahů a vazeb (i když ne absolutnímu): „soused se už nemohl spolehnout na souseda“. Lidské jednání silně poznamenává strach: „na poli mi sem-tam pomáhali sousedé, ale báli se, aby je nikdo neviděl, a tak se přes vesnici schovávali ve voze a vyskočili až jsme projeli.“

Na sedláky, kteří zpočátku odmítali vstoupit do založeného JZD, byl vyvíjen psychický nátlak a nakonec bylo vše jen otázkou času. V druhém roce existence družstva z něj bylo vyloučeno několik sedláků pro „nedružstevní chování“. Respondenti toto vyloučení interpretují spíše z hlediska strachu (ten, jak vidno, pronikl celou komunitou nezávisle na příslušnosti k „soukromníkům“ nebo k „družstevníkům“) uvnitř vedení JZD, vzhledem k tomu, že šlo údajně o velmi dobré hospodáře, kteří by se mohli stát vedoucími (do roku 1956 byli všichni přijati zpět do družstva). Místní kronika o tom píše: „Představenstvo JZD spolu s výborem KSČ a zástupci obce došli k názoru, že pracovní řád 2. typu nevyhovuje drobným a středním rolníkům, kterých je ve zdejší obci nejvíce a začali proto s přesvědčováním zemědělců o výhodách 3. typu, kde se výtěžek hospodaře-

⁸ Informace o obdělávaných plochách jsou orientační, nikoli zcela přesné vzhledem k tomu, že spoluautorka nečerpala z informací Pozemkového úřadu ani archivních knih družstva.

⁹ V okolních obcích se družstva začala ustavovat teprve v letech 1956–58.

ní rozdělí z větší části podle vykonané práce a z menší části se nahradí členům (...) podle výměry půdy, kterou družstvu odevzdali. (...) 16. února 1951 přestoupila většina zemědělců do 3. typu. Bylo však vyloučeno 11 ponejvíce větších zemědělců z JZD vůbec pro nedružstevní chování. Koncem 1. čtvrtletí roku 1951 pracovali členové družstva na 635,44 ha půdy. Zemědělci mimo JZD v počtu 12 obhospodařovali celkem 151,34 ha půdy. Členové podle výměry půdy: výměra větší než 20 ha 0, výměra 15–20 ha = 9 členů, 10–15 ha = 59 členů, 5–10 ha = 23 členů, 0–5 ha = 100 členů. Členové, kteří nevlastnili půdu byli 3 a členové fomeslníci také 3.“

Líčení do minulosti je samozřejmě omezeno věkem – pokud tedy přihlídneme k roku vzniku družstva v obci (1950), je zjevné, proč do popředí vystupuje významně právě tento moment. Většina dnešních respondentů byla v 50. letech generací „vstupující do života“. Vlastníky, kteří „přišli“¹⁰ o půdu, nebyli povětšinou oni, ale generace jejich rodičů. Mnoho z mladých pracovalo na rodičovském hospodářství, někteří již se svými životními partnery či partnerkami a někteří již jako vlastníci – nástupci svých rodičů. Generace mladých byla zvyklá a vychovaná k práci na poli a lze předpokládat, že měla vybudovaný také určitý vztah k půdě a hospodaření obecně, tak jak je tento vztah dokumentován v Bláhově (1925) ideál typu rolníka typického svou zemitostí (silným spojením s půdou).

V momentě vzniku družstva dochází, podle právě uvedených empirických evidencí, k ideovému rozštěpení – na jedné straně stojí zastánci vzniku družstva (spíše menší vlastníci, kteří ve společném hospodaření vidí cestu k vyšší efektivitě a výnosům, možnost jak s menším fyzickým nasazením vyprodukovat více a také možnost „dělby“ rizik) a na straně druhé soukromí hospodáři, kteří raději ponесou rizika neúspěchu plně na svých zádech. Zde se již jasněji vyjevují kontury vítězů a poražených v momentě zásadního přerodu našeho zemědělství. Ti, kteří tenkrát stáli na straně vítězů, ve svých výpovědích častěji uvádějí, že „jsme to dělali“ (tj. je u nich patrné ono aktérství měnící ustálené struktury), avšak toto aktérství legitimizují právě jimi utvářenými strukturami (jakousi transcendentní objektivní nutností, zákonitostí dějinných procesů). Naopak poražení spíše používají obraty typu „museli jsme dělat“. U nich je ve vyprávění o svých aktivitách patrné, že najednou museli jednat ve strukturách, které byly utvořeny někým jiným (právě vítěznými aktéry) a oni samotní v těchto pro ně často hostilních strukturách, které ani nechtěli utvářet, jednali, aniž by toto jednání zvládali. Svá vyprávění potom rámuji argumentací, že „vítězní aktéři“ vlastně subjektivně narušovali zátěž dění, které oni (naši poražení) dříve bez problémů zvládali.

Pro ony vítěze je patrné vedení jejich aktivit nějakou ideou (oni mají určitou percepci, vyprávění a vysvětlo-

vání světa ukotvené v transcendentních představách o objektivních historických zákonitostech), které jim umožňuje přerodovou situaci zvládat a nezažívat v ní anomický děs, právě proto, že díky svému nazírání na svět si konstruuji struktury dění, ve kterých jednáji. Naopak poražení se najednou ocitají v pro ně cizích strukturách, v nichž nechtějí nebo neumějí jednat. Tyto struktury jim neumožňují to jednání, na které byli ve svých každodenních životech zvyklí. Zažívají silný anomický stav a nejsou schopni okolnosti nijak ovládat (vymykají se jim zpod kontroly). Vzhledem k tomu, že to, co se děje, nejsou prvotně schopni nějak pojmut, narativizovat a vysvětlit vše, k čemu dochází, má pro ně silné rysy subjektivismu.

Vznik družstva – era družstevní (normalizace situace)

Ve výpovědích byl často zpětně přínos vzniku družstva hodnocen do značné míry pozitivně¹¹ – především jako usnadnění života. Možnost hospodařit byla ponechána prostřednictvím záhumenku (nejdříve na hektaru, poté na půlhektaru, později jen na deseti arech), členové družstva dostávali přírodní dávky z družstevních výnosů. Družstvo navíc poskytovalo svým členům možnost „vycestovat za hranice obce“ (často vzpomínané byly zájezdy do Prahy, zájezdy na zemědělské výstavy a veletrhy nebo možnost získání poukazu do lázní). Ve výpovědích tak více než ekonomická sféra fungování družstva rezonuje sféra sociální.

Postupně se u místních lidí měnil pracovní rytmus, upravil se režim dne. Zejména mladší generace (generace dnešních respondentů do 60 let) zažívala novou skutečnost – například pracovat v družstvu pro ně znamenalo odejít na osm hodin do práce a po práci obrazně „nemít už žádné starosti“. Jak již bylo řečeno, respondenti dnes sami hodnotí vznik družstva jako dobrou věc, zejména ženy vzpomínají na hezká léta v kolektivu: „ač byly začátky těžké, nadšení bylo veliké“. Družstvo se poměrně rychle vzmohlo a pracovat zde znamenalo relativně dobré zajištění: „zkraje jsme moc peněz nebrali, no ale pak se to vypracovalo a vejdělky byly pěkné“, „všichni si to potom chválili, tady to bylo výborné“, „než jsme si zvykli, no to bylo opravdu, ale pak teda si vzpomínám, že to byly hezké chvíleky a veselost, prostě co my jsme tam zažili legrace a moc ráda na to vzpomínám, ačkoli to byla práce těžká“, „bylo to lehčí (pracovat ve družstvu), prvně ne, s konima jsme se nemohli rozloučit“, „kolektiv byl moc dobrý“.

V právě uvedených líčeních je patrné, že pravděpodobně i ti, kteří 50. léta vyprávějí jako poražení, již v 60. letech akceptovali nový řád s jeho institucionalizovanou podobou. Původní poražení však utváření nového řádu spíše vyprávějí jako normalizaci anomie z počátku kolektivizace, na níž se později třeba i

10 Slovo „přišli“ je v uvozovkách právě z důvodu jeho přesnosti-nepřesnosti. Žádný z hospodářů o hospodářství nepřišel užitím přímého násilí, žádný nebyl vystěhován. Dříve nebo později působením „utlačivých“ vlivů vstup do družstva podepsal (o problematice „utlačivých“ vlivů je pojednáno dále v textu).

11 Zde lze odkázat na jev označovaný jako kognitivní disonance, kdy starší vzpomínky jsou vytěšňovány těmi novějšími a negativněji laděnými těmi pozitivními nebo neutrálními.

aktivně podíleli, zatímco ti, kteří byli vítězi, spíše jako vlastními silami konstruovaný a utvářený přerod vzniku něčeho nového formovaného na základě nějaké vůdčí myšlenky (představy).

Družstvo se postupem času vypracovalo na jedno z nejlepších v okrese (hodnota pracovní jednotky činila 28,- Kčs ve srovnání se sousedním družstvem, kde měla hodnotu pouze 8,- Kčs), i když se na této situaci, jak již bylo uvedeno, mohla podepsat i „odměna“ za prvenství při kolektivizaci v okrese. V 60. letech přišla první vlna slučování družstev do větších celků. V roce 1961 bylo dukovanské družstvo sloučeno se sousedními družstvy (Lipňany, Skryje a Heřmanice¹²), lépe řečeno, přibralo je „pod svá křídla“ a vznikl tak celek o výměře 1 500 ha zemědělské půdy. Argumentem pro sloučení bylo, podobně jako jinde v té době, zejména větší a efektivnější využívání strojů a techniky. Takové pojmání, vyprávění a vysvětlování slučování se všeobecně setkávalo s podporou, protože lidé se s daným názírem na svět (nutnost nových technologií) ztotožnili, jelikož se vepisovalo do v té době dominujících modernistických představ o společnosti. Tato komplementarita různých představ umožňovala dobře zvládat dění, ve kterém uměli jednat.

Právě od momentu prvního slučování se zřejmě začíná v místním zemědělství výrazněji prosazovat „fabrická“ výroba. Představy, na kterých bylo budováno tehdejší zemědělství, byly v tomto smyslu projektem velkolepé modernity stále více a silněji pronikající do tradičních ekonomických aktivit, kterými původně zemědělství bylo. Velkovýrobní industrializované zemědělství oproti původnímu malovýrobnímu sektoru začíná získávat mnohem rychleji charakter racionálně řízené masové výroby mající v mnoha rysech průmyslový charakter¹³.

V roce 1979 došlo k poslednímu sloučení s družstvem v Rouchovanech, které je respondenty posuzováno jednoznačně negativně ve smyslu neefektivnosti, zbytečného utrácení a celkového prohlubujícího se úpadku. I toto hodnocení je podobné s řadou dalších, které jsme zaznamenali v jiných oblastech České republiky. Zbytečně se rozbíjela administrativa, ve které se „utápěly“ finance, a navíc družstvo představovalo již příliš velký celek ke kontrole i efektivnímu provozu. Krok posledního sloučení je jednoznačně vnímán jako „nařzení pánů seshora, aby měli další a další funkce“,

„víc se projezdilo v naftě, nastal úpadek pracovní morálky“, „kde mohli, tam se zašili, ještě u ženských to tak nebylo, ty ještě pracovaly dost povlivě, ale mužský se rádi zašili všady...“¹⁴. Nedokončený projekt modernity v zemědělství již nedovoluje akterům jednat v jeho strukturách. Postupně se všichni cítí více a více jako poražení. Nejsou již aktéry proměn, ale jejich pasivními účastníky uvězněnými ve strukturách, v nichž „nelze jednat“.

Po roce 1979 aktem zrušení sídla družstva v Dukovanech a vzhledem k výstavbě jaderné elektrárny, která radikálně změnila ekonomické aktivity v obci, již není tato problematika nijak výrazně reflektována ve vyprávěních.

Zánik družstva jako zemědělské organizace

Jednotné zemědělské družstvo Rouchovany, pod které spadalo i původní dukovanské družstvo, fungovalo do konce roku 1992. To již ale bylo ve stavu „fyzického rozpadu“ poté, co odešlo hlavní vedení družstva. Ač bylo druhým největším družstvem v okrese (3 860 ha), neprojevilo dostatečnou „pružnost“ a snahu řešit otázku dalšího vývoje, nepodchytilo vlastníky půdy a sami vlastníci se také nedohodli na dalším fungování družstva, což by možná mohlo znamenat jeho pokračování (i když na tomto místě jde o hypotézu). Určitá „laxnost“ vedení družstva je snad částečně vysvětlitelná tím, že v čele rouchovanského družstva byla na přelomu 80. a 90. také skupina lidí nevlastnících v tomto družstvu půdu (či vlastníci v něm zanedbatelné výměry). Ti v něm tedy neměli nějaký výrazný osobní zájem. Oni zkrátka nebyli zainteresovaní, nebyli „zemiti“ ve smyslu Bláhovala sepětí s půdou. Na zánik družstva měla vliv i skutečnost, že velká část pracovníků byla v důchodovém věku nebo měla těsně před důchodem (zde se projevil odliv mladších generací do technických oborů, pracujících pro JEDU), což se rovněž projevilo na jejich zájmu o chod podniku. Rouchovanskému družstvu chyběly vnitřní tlaky, obrazně řečeno „nikdo neměl zájem na ničem“. V roce 1992 byl určen likvidátor a ten měl družstvo jako organizaci zrušit, likviduje jej dodnes. Podnik v Rouchovanech tak končí jako potápějící se loď bez kapitána.

Moment rozpadu je zpětně přibližován jako negativní. Družstvo – ale pružné, nikoli v jeho již zkosnatělé

¹² Tyto obce dnes již neexistují, na jejich místě stojí objekt Jaderné elektrárny Dukovany.

¹³ Projekt modernity v zemědělství se však, zřejmě vzhledem k specifikům zemědělství daným jeho biologickou podstatou (a tudíž nemožností dokonalého řízení všeho speciálně připravenými odborníky, jak předpokládá klasická vize moderní racionální společnosti, kterou detailně analyzoval M. Weber), plně nezdařil. Sociologové (Beck, Giddens, Lash 1994: 59) ukazují, že v období dnešní tzv. pozdní modernity jsme všichni součástí velkého experimentu, který je současně naším produktem (jsme agenti dění) a zároveň je v nepostizitelném stupni mimo naši kontrolu. Není to experiment v laboratorním smyslu, jedná se spíše o nebezpečné dobrodružství. Tato pozdní modernita, přinášející dříve nepoznaná rizika (celosvětové znečištění, nukleární hrozba), se tak odlišuje například od Weberovy koncepce, který viděl moderní společnost jako stále více a více kontrolovanou „racionálními“ byrokraty (Wallace, Wolf 1999: 186). Jestliže i ostatní segmenty lidské společnosti ukázaly, že nemohou být dokonale racionalizovatelné řízené (kontrolovatelné), potom tím více se to týká zemědělství s řadou jeho specifik a na ně vázaných rizik. Následkem úplného nepřetvoření vůdčí ideje projektu modernity (racionalizované kontroly a řízení) do skutečnosti potom v samotném zemědělství například slabne (byla-li vůbec před tím nějaká) zainteresovanost pracovníků a upadá pracovní morálka.

¹⁴ V této situaci můžeme předpokládat, že nemožnost dokončit původní projekt modernity v zemědělství, vzhledem k specifikům zemědělství, nedovolovala představám o „koncentraci, integraci, kooperaci a specializaci“ indoktrinovaným do lokalit z centra úspěšně rámovat utvářený řád (alespoň tak, jak tomu bylo v letech 60. v souvislosti s prvním slučováním a jeho technologickými výhodami) a propojovat názírání na svět zemědělci se skutečností, kterou zažívali.

podobě – představuje pro respondenty jednu z možností jak dál. Jeho zánik je chápán jako „krok ode zdi ke zdi“, „proč zase rušili něco, co fungovalo?“, „teď nám to hodili na hlavu.“ Rozpadem družstva byli lidé opět vystaveni určité anomické situaci. Po roce 1989 noví aktéři (např. politici na národní úrovni) utvářeli nové struktury, ve kterých dukovanští zemědělci neuměli jednat. Pro změny struktur, které jim umožňovaly jednat, nyní nevidí žádné důvody (změny jsou jakoby subjektivní) a tyto nové struktury (normy, pravidla, ve kterých mají jednat) se nevěpisují do jejich po léta zažívaných způsobů nazírání na svět a jim odpovídajícím pravidlům (strukturám). Místní lidé se tak ocitají (alespoň to tak líčí) v pozicích těch, kteří prohráli. Novou situaci nejsou s to pojmut, vyprávět a vysvětlovat v korespondenci s novými strukturami. Jejich nazírání na svět je ukotveno v percepčních, narativizacích a explanačních dění spojeného s družstvem před rokem 1989. Nové struktury jsou proti nim a oni se cítí jako poražení a nejsou aktéry dění.

Vývoj po rozpadu družstva

Jelikož jsme přiblížili celou historii dukovanského zemědělství 20. století, neměli bychom opomenout ani jeho současnou podobu. Zatím však můžeme spíše jenom naznačit, kam se současný vývoj ubírá, a co na něm může být sociologicky zajímavé. Počátkem roku 1993 vznikly „na půdě a základech“ rozpadnuvšího se rouhovanského družstva tři společnosti s ručením omezeným, dvě družstva vlastníků a na samostatnou dráhu se vydalo 6–7 soukromníků. V následujícím textu se zaměříme pouze na popis současného stavu v obci Dukovany. Situace zde má stále ještě výrazné rysy přerodu, kdy je obtížné nově definovat nové vítěze a poražené.

V Dukovanech byly k dubnu 2000 podle výpisu z obchodního rejstříku vedeny tři subjekty podnikající v oblasti zemědělství, ovšem aktivně působil pouze jeden z nich. Poté, co koncem roku 1992 zaniklo družstvo, vznikla hned na počátku roku 1993 společnost s ručením omezeným SEDUK s.r.o., která spolčuje 12 podílníků (7 z nich pracuje v provozu, zbylých 5 není v podniku ekonomicky aktivních). Ti vlastní dohromady přibližně 300 ha půdy, 900 ha si pronajímají od menších vlastníků (přibližně 1 500 parcel, celkově tedy obhospodařují 1 200 ha půdy. Společnost „dali dohromady“ potomci sedláků, kterým byl kromě půdy navrácen také živý i neživý inventář.

Všichni z podílníků mají zkušenost s prací v zemědělství, zkušenost s prací v družstvu. Žádný z nich ovšem nezaujímal vyšší pozici ve vedení. Lze předpokládat, že u těchto lidí (a považme, že jen nezkušený a nevědoucí člověk by zemědělství považoval za významně výdělečnou sféru) převládá pocit „živit se

vlastní prací“ a „pokusit se stát na vlastních nohou“. U podílníků-důchodců je toto „podnikání“ snad způsob jak ovlivňovat nakládání s vlastními pozemky¹⁵.

Dukovanští vlastníci, kteří nechťejí (mají svoji profesi a uplatnění) nebo nemají možnost obhospodařovat (z důvodu neumění, chybějících financí na pořízení techniky, zdraví, věku, vzdálenosti bydliště od pozemků apod.) svoje pozemky, dali povětšinou půdu do nájmu SEDUKu nebo některému z ostatních nově vzniklých subjektů v okolí. Hospodařit znamená mít poznatky, dovednosti a samozřejmě také určité technické, materiální a s tím spojené finanční zázemí. Investice, byť jen do malé mechanizace, nebyla pro většinu místních vlastníků půdy realizovatelná, proto rádi ponechali půdu v nájmu. Přibližně 85 % vlastníků půdy však není z obce, výjimkou nejsou vlastníci „až z Prahy“. Zkušenost dukovanského SEDUKu s malými vlastníky je poměrně dobrá. Lidé, vlastníci půdy, se neprojevili jako „ziskuchtivci, vypočítavci a spekulanti“, chtějí na svém vlastnictví vydělat.

ZÁVĚRY

Mezníkové momenty v historii zemědělství v obci Dukovany jsou v podstatě totožné s mezníky, které lze vystopovat i v jiných lokalitách České republiky. Z jejich sledování lze usuzovat, že zatímco ustavení a rozpad družstva jsou mnoha jejich místními účastníky viděny jako zásadní přerody (ten první – založení družstva – však již ve vyprávěních díky časové distorzi získává elementy spíše pozvolné proměny a je ličen možná i pozitivněji než rozpad), které ti, kteří byli v těchto proměnách na straně poražených, neměli pod svou kontrolou. V momentě změn, které se nevěpisují do ustálených nazírání na svět některých lidí (do jejich způsobů, jakými lidé svět a své místo v něm pojmají, vyprávějí a vysvětlují), se tito lidé ocitají mezi poraženými. V situaci, kdy panuje rozpor mezi vnějšími strukturami a vnitřními motivy jednání (např. mezi tím, co se kolem nás děje, a způsoby, jak jsme schopni toto dění pojmut, vyprávět a vysvětlit a na základě toho umět jednat) se samotné jednání stává obtížným, protože mezi jednáním a strukturami neexistuje propojení, které by činilo toto jednání efektivním (dovolilo by umět jednat). Tato skutečnost je i poučením pro různé současné projekty rozvoje. Nebudou-li se vepisovat různé projekty rozvoje venkova nebo představy o rozvoji zemědělství do způsobů nazírání lidí, které zasahují, a následné změny by přetvořily struktury, v nichž byli původně schopni „hrát své party“, ocitli by se tito lidé v pozici poražených se všemi důsledky pro prováděné změny. Anomická situace by jim nedovolovala umět jednat, jednání by se stávalo náročným a celý projekt, který v nových strukturách vyžaduje i zvládnutí jiného jednání, by mohl skončit fiaskem.

¹⁵ Dnes vlastníci půdy, který jí dává do nájmu, nemá de facto možnost rozhodovat o tom, jakým způsobem bude jeho pozemek obhospodařován (de iure má možnost volby, de facto volbu často nemá a obrazně musí vzít, co je). Na tyto skutečnosti rovněž upozorňují Lošťák s Hudečkovu a Rikoonem (1999).

Lidé, kteří se v momentě sociálních přeměn ocitají v situaci poražených, mají tendenci vidět tento vývoj jako subjektivní snahu někoho jiného formulujícího ty struktury, ve kterých se „poraženým“ obtížně jedná. Může tomu tak být proto, že jim chybí idea (anebo připojení se k ideji těch, kteří je utvářejí), která by takové změny rámovala. Naopak lidé, kteří se ocitají v pozici vítězů, a lze u nich spatřovat určité rysy aktérství – tj. znaky lidí, kteří „sami“ tvoří nové struktury (pravidla, normy), mají toto jednání zpravidla rámováno nějakou „hnací“ ideou, která překračuje jejich každodenní „zde a nyní“. Takovou ideu zpravidla nazývají jako nějakou objektivní zákonitost. Proto by mělo být důležité, aby různé rozvojové projekty zaměřené na venkov a zemědělství byly rámovány určitou ideou (ve smyslu pojmání, vyprávění a vysvětlování daného světa (dění) a místa člověka v něm), která by byla akceptovatelná všemi zúčastněnými.

LITERATURA

- Beck U., Giddens A., Lash S. (1994): *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge: Polity Press.
- Bláha I. A. (1925): *Sociologie sedláka a dělníka (Příspěvek k sociologii společenských vrstev)*. Praha, Orbis.
- Disman M. (1993): *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha, Karolinum.
- Giddens A. (1989): *Sociology*. Cambridge, Polity Press.
- Hudečková H., Lošák M. (1992): *The Influence of Collectivization and Decollectivization on the Development of Rural Communities in the Czech Republic*. J. rur. Coop., 20, (2): 111–126.

- Lošák M., Hudečková H., Rikoon S. (1999): *Land Ownership and the Challenge of Late Modernity (New Institutional Settings and Behaviour of Czech Landowners)*. Zem. Ekon., 45, (11): 481–490.
- Kabele J. (1998): *Přerody (principy sociálního konstruování)*. Praha, Karolinum.
- Kandert J. (1998): *Představy o tradici*. In: Filipov I.: *Informatoria*, s. 33–59. Praha, Katedra sociologie FSV UK.
- Kaplan K. (1993): *Nekrvavá revoluce*. Praha, Mladá fronta.
- Kottak C. P. (1991): *Anthropology (The Exploration of Human Diversity)*. McGraw-Hill. Inc.
- Kubačák A. (1995): *Dějiny zemědělství v českých zemích (II. díl 1900–1989)*. Praha, MZe ČR.
- Lamser Z., Štůra J. (1978): *Člověk v socialistickém zemědělství*. Praha, Svoboda.
- Lošák M. (1992): *Zemědělství v obci v jihočeském pohraničí*. Sociol. Venk. Zeměd., 28, (1): 17–31.
- Lošák M. (1999): *Projekty rozvoje venkova a jejich realizace (pohled z hlediska transakčních nákladů a sociologie)*. Zem. Ekon., 45, (3): 101–107.
- Možný I. (1991): *Proč tak snadno... (Některé rodinné důvody sametové revoluce)*. Praha, SLON.
- Slepička A. (1981): *Venkov a/nebo město (Lidé/sídla/krajina)*. Praha, Svoboda.
- Swain N. (1998): *A Framework for Comparing Social Change in the Post-Socialist Countryside*. E. Eur. Countryside, 4: 5–18.
- Wallace R. A., Wolf A. (1999): *Contemporary Sociological Theory (Expanding the Classical Tradition)*. Prentice-Hall. Inc.

Došlo 13. 6. 2000

Kontaktní adresa:

PhDr. Michal Lošák, Česká zemědělská univerzita, 165 21 Praha 6-Suchbát, Česká republika, tel. +0420 2 24382310, e-mail: lostak@pef.czu.cz

Změna publikačního jazyka ve vědeckých časopisech ČAZV

Předsednictvo České akademie zemědělských věd přijalo na zasedání dne 6. 4. 2000 usnesení, kde mj. doporučuje změnu publikačního jazyka ve vědeckých časopisech vydávaných pod gescí ČAZV. Předsednictvo navrhuje Vydavatelské radě ČAZV zavést angličtinu jako jediný jazyk ve všech vědeckých časopisech od 1. 1. 2001.

Od 1. 7. 2000 redakce časopisu Zemědělská ekonomika přijímá příspěvky psané pouze v angličtině.

A change of publication language in Scientific Journals of the Czech Academy of Agricultural Sciences

At its session on the 6th April 2000, the Presidium of the Czech Academy of Agricultural Sciences adopted a resolution recommending, among other things, to change the publication language in scientific journals published under the Academy patronage. The Presidium proposed to the Publishing Board of the Academy to introduce English as the only language in all scientific journals from the 1st January 2001.

The papers written exclusively in English are accepted by the editor's office of the journal Zemědělská ekonomika (Agricultural Economics) from the 1st July 2000.

JAK POHLÍŽEJÍ DNEŠNÍ OBYVATELÉ MĚSTA A VESNICE NA SPOLEČENSTVÍ LIDÍ A KONÍ

HOW DO CONTEMPORARY URBAN AND RURAL DWELLERS VIEW THE COHABITATION OF PEOPLE AND HORSES

H. Hudečková, L. Spěváčková

Czech University of Agriculture, Praha, Czech Republic

ABSTRACT: The paper is an empirical contribution to the topic addressing the cohabitation of people and horses in the modern era. It is the era when people in majority of their economic, administrative or other activities are not dependent on horses. The interpretation of empirical data is based on the work of Czech sociologist I.A. Bláha (his works on rural culture and its representation in ideal-type of a peasant) and of French sociologist P. Bourdieu (his works about the life style of rural people represented through the peasantry as a fraction of "popular" class). The part of the paper focusing on the methodological approach outlines the application of qualitative and quantitative research in sociological empirical work which was implemented to address the investigated topic in two localities (one is the representative of a city, the second of a village). The research was divided into three parts. The qualitative research consisted of an organization of a written essay for the pupils in the 8th year of elementary school. The pupils attempted to think about the importance of horse for people in the contemporary time. These essays were analyzed in the paper. The second part of the qualitative research is formed by structured interviews with horse-riders (better to say with those who intensively engage their free time to the horses). These people were asked about the advantages (benefits) and disadvantages (loses) emerging from meeting and working with the horses. The quantitative research – research survey – was implemented among the dwellers in two localities where they have the possibility to observe the activities of horse riders. The views about what a cohabitation with horses brings to people were asked. The research does not claim to be a representative one. Summary results, discussion and conclusions deal with coincident and different features in perceiving the importance of contemporary cohabitation of people and horses as they are viewed by rural and urban population. Most of all, the cohabitation of people and horses is still considered (both by rural and urban dwellers) as beneficial. However, this benefit changed its meaning from a mostly existential necessity into the compensation of loads (difficulties), into the compensation of physical and psychological handicaps, into the regeneration and recreation framed by leisure time in the context of modern society. As the second in the list how people consider the cohabitation of people and horses, there was rated the existence of such cohabitation as an enrichment of human life (in opposition to just the mentioned meaning emphasizing the rationality). This second meaning is oriented to the instinctive and emotional feature of people-horse relation. The difference is that this second attitude is more perceived by urban horse riders and by rural horse-riders observers. The third in the order of a list (very far behind the first two) is the meaning of a custom which is emphasized by the urban horses-riders observers. The idea that horse breeding in a contemporary era is useless is mostly denied (both by urban and rural population). The general conclusion is that the respondents from rural locality know more about people and horses. However, they hold more (compared to urban respondents) the view about traditional and useful application of horses in their cohabitation with people (beside agriculture) and they indicate more the meanings suggesting the understanding of their milieu and social relation through cohabitation of horses and people. The features of rural culture (proximity to nature, the spirit of associating, economizing spirit) are present in their views. In economizing spirit, this tendency expressed even sharper indicating that today a horse breeding is useless. Compared to rural dwellers, urban respondents tend to view the cohabitation of people and horses in more romantic, psychological, aesthetic and individualistic frames.

Key words: people, community, horses, culture, city, the countryside

ABSTRAKT: Článek je empirickým příspěvkem na téma společenství lidí a koní v moderní době, tedy tehdy, kdy v naprosté většině lidských hospodářských, správních a případně dalších činností není člověk na koně odkázán. Interpretace empirických dat se opírá o konceptualizaci, která má východisko v pracích českého rurálního sociologa I. A. Bláhy o venkovské kultuře a její reprezentaci v ideál-typu rolníka a díle francouzského sociologa P. Bourdieua o životním stylu venkovanů reprezentovaných rolnictvem jako frakcí tzv. lidové vrstvy, třídy. Oddíl věnovaný metodologickému přístupu představuje tři výzkumné akce (dvě kvalitativní – slohovou práci žáků osmých tříd a rozhovory s „koňáři“, jednu kvantitativní – anketu), uspořádané vždy jako sondy ve dvou výzkumných objektech, v nichž jeden zastupuje „město“ a druhý „vesnici“ jako typy sociální organizace v prostoru. Tento průzkum si nečiní nárok na reprezentativitu. Souhrnné výsledky poukazují na shodné a rozdílné rysy ve významu připisovanému „měšťanům“ a „venkovským“ společenstvím lidí a koní v současnosti. Závěry končí hypotetickým tvrzením, které může sloužit jako vstupní hypotéza pro širší reprezentativní výzkum dané problematiky.

ÚVOD

Antropologické a historické prameny uvádějí, že kdů byl lidmi domestikován někdy okolo roku 4 000 př. n. l., poté, co již proběhlo zdomácnění např. psa, kozy, ovce, skotu, praseta a dalších zvířat. Bylo to na dnešní Ukrajině v asijské oblasti, a později se používání koně lidmi rozšířilo na evropské území (Beneš 1994).

Tytěž prameny bohatě dokládají, jak se společenství lidí s koňmi vyvíjelo. Původní, doslova existenční potřeba člověka vázat řadu svých činností na pomoc koně vystřídala v době moderní pomoc mnoha velmi různorodých strojů. Přestože zůstávají takové okruhy činností, kde koně své „praktické uplatnění“ nepozbyli, případně takové činnosti i v moderní době vznikají, většina koně není chována z důvodů, jež by snesly ono označení „praktická, existenční potřeba člověka“. Ale koně tu stále jsou a zabývá se jimi mnoho lidí, ať již profesionálně nebo ve svém volném čase. U těchto druhých často jen tušíme, proč to dělají a co jim to přináší. Stále nám přichází na mysl, proč koně obdivujeme, proč v nás probouzí pocity krásy, případně romantiky. Proč se tolik lidí v moderní době plně racionality věnuje koním, ač to pro ně není nutné (z hlediska existenčního a hospodářského) a vyžaduje to jistě oběti.

Na toto téma byla v červnu 2 000 obhájena diplomová práce na ČZU v Praze. Hlavní otázka v ní položená zní: „Co lidem žijícím na venkově a ve městě přináší společenství s koňmi v době, kdy na ně nejsou ve své praktické činnosti odkázáni?“

TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Nejen stroje nahrazují přirozenou koňskou sílu v zemědělství. Také moderní kultura urbánního původu silně ovlivňuje venkovskou kulturu a mění venkov jako sociální organismus. Autoři věnující pozornost venkovské kultuře uvádějí vždy jako jeden z jejích rysů specifický vztah lidí k přírodnímu prostředí, který je bezprostřednější. Také se přírodního prostředí životu venkovanů dostává podstatně více než je tomu u měšťanů. Tato bezprostřednost (která však není jednoznačná a jednovýznamová) se týká nejen půdy, rostlin, ale také zvířat. Specifický venkovský geografický řád (znamenáný přírodou) je úzce svázán se specifickým sociálním řádem (znamenáným relativně malou komunitou s „těsnou sítí sociální sítí“ a společně sdílenými sociálními vztahy navazovanými vně této komunity). Jmenované a další prvky rurální kultury se mísí v projevech životního stylu venkovanů, v lecčemž odlišném

a v jiném podobném (případně totožném) životním stylu měšťanů na konci dvacátého století.

Zabýváme-li se empirickým výzkumem soudobého venkova včetně jeho sociální změny a studujeme-li k tomuto účelu teoretické koncepty o vztahu mezi městem a venkovem jako dvou typech sociální organizace v geografickém prostoru, jistě zpozorujeme odlišnosti i podobnosti v habitu (tzn. sociálních dispozicích k přijetí určitého životního stylu) venkovanů a měšťanů. Ne-ní pak snadné jednoznačně usoudit, které kulturní rozdíly byly setřeny, které projevy lze označit jako tvrdošíjnější lpění na tradicích, a které projevy sice z tradice vycházejí, ale dnes jsou zřetelnější právě proto, že reagují na atak urbánní kultury, jež dala najevo řadu vlastních nedostatků. Životní styl venkovanů není ostře dichotomicky oddělený (rozlišný) od životního stylu měšťanů, na druhé straně nelze potvrdit splývání životních stylů teritoriálně definovaných obyvatel¹. Připojujeme se k nejnovějšímu, ne zcela rozšířenému konceptu o konvergenci a divergenci města a venkova, rozpracovávanému nanterreskou skupinou sociologů venkova. Znamená to, že prolínání „urbanismu“ a „ruralismu“ (pozn.: pojmy navazují na L. Wirtha, pojednávajícího „urbanismus jako styl života“) není zpočtybňováno a dominance městské kultury je akcentována. Zároveň je však zdůrazňována svébytnost obou stylů (resp. kulturních rysů projevujících se ve stylu žití) s tím, že právě tlak městské kultury vyvolává u venkovanů potřebu angažovat se ve směru posilování vlastní identity, což je činěno právě na poli sociálně kulturní existence (neboť na poli hospodářského a politického života drží měšťtší aktéři mnohem silnější pozice, zatímco na poli sociokulturním, méně materializujícího charakteru, není veden tak ostrý boj o pozice a toto pole není určující pro organizaci celé státní společnosti).

Pro náš účel, kterým je hledání rozdílností a podobností v mínění venkovanů a měšťanů o tom, co pro dnešního člověka znamená jeho společenství s koňmi, je zapotřebí navštívit právě sociokulturní oblast venkovského života, resp. normativní kulturu venkovské společnosti, abychom měli oporu pro interpretaci názorů měšťanů a venkovanů na zmíněné téma. A to proto, že jsme zpočátku naznačili, že mezi autory není sporu o tom, že za jeden z hlavních odlišných rysů městské a venkovské kultury je označována příslušná distance a blízkost k přírodě, zvířata nevyjímaje. I. A. Bláha (Bláha 1968)², jehož jméno je známo mezi rurálními sociology v USA, kolébce této disciplíny, stanovuje sociální typ rolníka ve smyslu Weberových ideál-typů. Protože v sobě koncentruje venkovskou kulturu, zvolili jsme ho jako východisko pro naše následující empiric-

¹ Tzn. že se nepřikláníme ani k prvnímu, dichotomickému konceptu o vztahu mezi městem a venkovem (inspirovanému F. Tonniesem), ani k druhému konceptu, tzv. kontinua (vycházejícímu především z díla P. Sorokina a C. Zimmermana).

² Nutno poznamenat, že autorství dále pojednávajícího sociálního typu rolníka je staršího data (1958), avšak dílo „Sociologie“ z ideologických důvodů v té době nevyšlo.

ké úvahy. Bláha (tamtéž: 107–111, upraveno) uvádí, že rolník zosobňuje venkovskou tradici, spočívající v usedlosti na půdě, a od toho se odvíjí vnímání, citění, myšlení a konání (tj. habitus) ve jménu její plodnosti, ale i tíže, životadárnosti a životaschopnosti, ale i neovladatelnosti. Bytostné připoutání k přírodě, symbolizované půdou a jejím vzděláváním, nazval autor „zemitostí“. Lze ji popsat několika základními rysy (které nám také poslouží při uvažování o postojích venkovanů a měšťanů k dnešnímu společenství lidí a koní):

- a) konkrétní myšlení (lokální, etnocentrické, málo individualizované)
- b) tradicionalismus (ustálenost, setrvačnost, neproměnlivost, stabilita ve smyslu konzervovanosti, návaznost na vlastní předky)
- c) zhospodářštění rozumu (praktičnost v myšlení, silný smysl pro užitkovost, užitečnost, soustředění na vlastní zájem)
- d) zhospodářštění citu (nesentimentalita, střízlivost, sebestřednost ve smyslu pocítování s ohledem na vlastní zájem)
- e) inklinace k víře (oproti rozumovému poznání, pojmání světa jako vůle vyšších mocností, též altruistické zaměření pochází z vnějšku, od nadpřirozené moci)
- f) prostá a přirozená morálka související úzce s vírou (na rozdíl od bloudící a rafinované morálky, je blízká životu, bezprostřední, instinktivní, nezmatená).

Zhruba o dvacet let později podává charakteristiku životního stylu rolníků soudobý francouzský sociolog P. Bourdieu, který se zabývá mechanismy vytváření a reprodukce sociální struktury společnosti (Bourdieu 1979). Nezabývá se zvláště tím specifickým rysem, který nás zajímá přednostně – vztahem k přírodě a jejím pojmáním. Podnětná pro nás je specifikace vkusu rolníků, resp. reprezentantů venkovské kultury, ve kterém je implicitně obsažen vztah venkovan – příroda. Nazývá jej „vkusem nezbytnosti“ a vyjadřuje orientaci na nutné (tradiční, osudové), pragmatické a funkční (blíže k přirozenému a dále od umělého, kulturního), sklonem ke konvenčnosti, preferencí jednoduchého a skromného. Charakteristiku vkusu doplňuje tzv. „ekonomickým duchem“ (šetrným, relativně asketickým), jistou nedůvěřivostí (opatrností, spoléháním na sebe), pracovní spolehlivostí a vysokým pracovním nasazením. Právě tyto typické rysy, které obsahuje „ekonomický duch“, způsobují, že nevelkorysost rolníka ve-

de k volbě nezbytného, nutného (před uvažováním o možném, které v sobě obsahuje „jiné než je dáno odkudsi shora a tradičně je udržováno“). V obecnější rovině než Bláha vyjadřuje Bourdieuvu charakteristiku habitu rolníka podobné rysy, včetně jisté uzavřenosti, orientace k sobě a pro sebe.

Známe-li rozdílnosti venkovské a městské kultury (intervenující do habitu venkovanů a měšťanů) a vývoj jejich vzájemného střetávání, nejeví se nám položená otázka („Co přináší člověku společenství lidí a koní v době, kdy na ně není existenčně odkázán“) venkovským a měšťanům tak jednoduchá, jak by se zdálo, kdybychom se minili spokojit pouze s popisem jejich odpovědí. Obsahuje v sobě několikanásobnou polohu.

METODOLOGICKÝ PŘÍSTUP

Bylo tudíž prospěšné užít při empirickém řešení kombinaci obou nabízejících se přístupů v sociologickém výzkumu a jím příslušných variant technik. Současně proběhly dvě kvalitativní a poté následovala kvantitativní výzkumná akce, každá určená vždy jiné populaci, a to paralelně ve dvou výzkumných objektech³.

Kvalitativní část výzkumu sestávala ze dvou výzkumných akcí, které mohly probíhat současně (leden 2000). Jednou z akcí byla psaná úvaha žáků osmých tříd základní školy na téma „jaký význam má v současné době pro člověka kůň“. Po dohodě s učitelkami českého jazyka (které se takto staly podílnicemi na výzkumu, ale ne informatorkami či průvodkyněmi) byly tyto úvahy psány v příslušné vyučovací hodině. Práce nebyly známkovány (a nijak jinak sankcionovány) a učitelky žákům vysvětlily, k jakému účelu poslouží. Akce se zúčastnilo 35 žáků v Neratovicích a 15 žáků v Obřívě. Volba této, nezákladní, techniky byla vedena myšlenkou, že názory nejmladší generace neovlivněné vlastní znalostí praktického použití koní v mnoha hospodářských činnostech jsou důležité. Výsledky byly výzkumníci podrobeny obsahové analýze převážně kvalitativního typu, tzn. že kategorizace významů pro analýzu použitá vyplynula až z rozboru textů a poté seřazena dle frekvencí a výsledky byly srovnávány v obou objektech.

V téže době zahájila diplomantka strukturované rozhovory (leden a únor 2000) s lidmi, kteří se ve svém volném čase zabývají koňmi (jako i ona sama)⁴. Rozhovor obsahoval šest standardizovaných otázek identi-

³ Zprvu se diplomantka-výzkumnice domnívala, že použije pouze kvantitativního přístupu, neboť sama je věrným koňařem (viz dále), a tudíž zná relativně dobře jak předmět zkoumání, tak jeho objekt. Po konceptualizaci problematiky, jejíž velmi stručný nástin je uveden výše, se rozhodla zkombinovat přístup, aby pronikla více „pod fasádu“. Charakter diplomové práce nedovolil uspořádat široké reprezentativní šetření v kvantitativní fázi výzkumu. Byla tudíž zvolena typologická procedura, v níž hrálo roli i praktické hledisko znalosti dvou vybraných objektů šetření. Jedním je typická vesnice (Obřívě se 600 obyvateli) a druhým malé město (Neratovice se 17 000 obyvateli). Ve druhém případě nejde o typické město (pro české poměry bychom zde měli volit hranici asi 50 000 obyvatel). Druhým vloženým hlediskem výběru objektů však byla „dostupnost většiny obyvatel“ k tomu, aby mohli ve svém běžném každodenním životě sledovat aktivitu tamního jezdeckého oddílu, aby jejich děti mohly ve volném čase k ustájeným koním chodit pomáhat. V neposlední řadě hrála roli i pouze osmikilometrová vzdálenost mezi oběma objekty a osobní znalost diplomantky prostředí obou míst a oddílů. V obou již delší dobu před rozhodnutím o tématu diplomové práce probíhala její „laická pozorování“. Pokud jde o reprezentativitu výsledků výzkumu, lze ji vztáhnout pouze k těmto dvěma objektům a za reprezentativní považovat ty výsledky, které se potvrzují opakováním v uspořádaných výzkumných akcích. Celý výzkum má charakter výzkumné sondy k otázce typu hádanka.

⁴ Druhá autorka tohoto článku, vedoucí diplomové práce, dosvědčuje, že tazatelka byla důkladně proškolená v tzv. „aplikované psychosociologii“, a že vzhledem ke své povaze a vystupování není třeba obávat se zkrácení z důvodu interference většího, než to bývá (a z povahy situace, bohužel,

fikujících dotazovanou osobu, také co do míry „věrnosti koním“, která byla vykonstruována⁵. Na ně navazovala volná část povídání na téma, co koňari spařují v tom, že se koním věnují. Na jedné straně jaké přínosy pro vlastní osobu v tom pocítují (to jsou „zisky“), a na straně druhé co riskují, prožívají jako nepříjemné, anebo jsou nepříjemné okolnosti na to vázané (to jsou „ztráty“). Také můžeme říci, že šlo o vyzvané vyprávění o tom, jaké výhody a nevýhody poskytuje koňarům setkávání s koňmi, aniž by tazatelka dále do vyprávění zasahovala. Jen pečlivě a (pokud možno) doslovně výpovědi zapisovala na volnou stránku záznamového archu rozhovoru. Obsahovou analýzou byly opět následně vytvořeny kategorie „zisků“ a „ztrát“⁶. Rozhovory trvaly od 15 do 35 minut. Zpracování takto získaných dvaceti rozhovorů bylo (vzhledem k uvedení počtu) prováděno „ručně“ a soustředilo se na vytvoření obrazů pocíťovaných „zisků a ztrát“ u tří typizovaných skupin koňarů podle „věrnosti koním“ (možno říci „koňarské intenzity“) v rozlišení na městské a venkovské a jejich následné srovnání.

Třetí akce, kvantitativního charakteru, byla inspirována jak žitou zkušeností diplomantky, tak poznatky získanými v předcházející kvalitativní fázi výzkumu. Klasickým postupem při kvantitativním přístupu (přes rozpracování obecné hypotézy do přirozeného systému proměnných a konstrukci soustavy pracovních hypotéz) byl na konci přípravné fáze této výzkumné akce zkonstruován anketní listek, kterým byli osloveni v březnu 2000 obyvatelé Neratovic a Obřívství. Sebrané anketní listky z Neratovic (24) a z Obřívství (21) byly vyhodnoceny opět ručně a výsledky za Neratovice

a Obřívství srovnány mezi sebou, jak tomu bylo i u kvalitativních výzkumných akcí⁷.

Jak vyplývá z předchozího textu, hledání odpovědi na otázku, položenou v úvodu práce („Co lidem žijícím na venkově a ve městě přináší společenství s koňmi v době, kdy na ně nejsou ve své praktické činnosti odkázáni“) nebylo opřeno o klasický přístup s rozsáhlou standardizovanou výzkumnou akcí na velkém vzorku relativně homogenní populace. Dalo by se říci, že postup byl téměř opačný. Hlubší sondy u tří skupin populace, vedené vždy jinou technikou a ve dvou objektech, přičemž v poslední fázi zpracování výsledků byly vyhledávány společné kořeny odpovědi těchto rozličných zájemců, postojů k šetřené problematice – postup košatý, kde exaktní konstruovanost předmětu zkoumání omezující jeho obsah (a to jsou nedostatky kvantitativního přístupu) střídá chápajícím způsobem promyšlená konstruovanost při propojování výsledků tří sond (což svádí k podezření ze spekulativnosti), které lépe zobrazují plasticitu předmětu zkoumání. S tímto poněkud skeptickým zhodnocením lze uzavřít metodologický vstup. Prospěšnost této skepse spatřujeme v sebereflekturní snaze o přiblížení se k přirozenému světu těch, kteří se koním věnují, i těch ostatních, kteří jako příslušníci euroamerické kultury vnímají jistý význam společenství lidí i koní v minulosti a současnosti, ač sami na tomto poli žádné činnosti nevyvíjejí.

SOUHRNNÉ VÝSLEDKY

Prostor vymezený pro stať nedovoluje (ani přílohou) uvést podrobnější analytické výsledky provedených

musí být) obvyklé. Všechny dotázané osoby (celkem dvacet, po deseti v každém z objektů, tzn. cca 90 % z tzv. „stálých koňarů“ jak v Neratovicích, tak v Obřívství) diplomantka znala. „Stálý koňar“ je ten, který se koním věnuje již více než tři roky, s vysokou frekvencí (aspoň polovinou svého volného času) a s uvědoměním, že to nedělá náhodně, na chvíli.

5 „Věrnost koním“ byla konstruována z odpovědi respondentů na čtyři otázky, které zahrnovaly frekvenci setkávání se s koňmi během týdne (ve všední a víkendové dny) a volnočasové aktivity věnované koním vzhledem k odhadu celkového množství volného času respondenta (přičemž volný čas byl definován jako ten, kdy respondent volí činnost dle své oblíbenosti a nepovažuje ji za povinnost). Dle výsledků bylo možné koňáře rozdělit do tří skupin. „Nejvěrnější koním“ jsou osoby trávící téměř každý den u koní a věnující jim převahu nebo aspoň velkou část svého volného času, ačkoli ho (v relaci s dalšími skupinami) mají méně. Na opačném pólu stojí „nejméně věrní“, což neznamená, že by nevěřili s koňmi velké množství volného času, avšak v jejich případě to je relativně méně jeho času, neboť svůj volný čas rozděluje mezi více činností a celkově ho mají (dle vlastního odhadu) větší množství. Frekvence jejich setkávání s koňmi během týdne je potom nižší.

6 Kategorizace „zisků“ a „ztrát“:

- a) fyzické a hygienické (např. možnost úrazu, únava, bolest, nepříjemné prostředí jako pach, nečistota, námaha, nepohodlí a další)
- b) sociální a morální (obsahují vždy akcent na vztah s okolím, např. seznámit se s lidmi, najít vztah a postarat se o zvířata, přátelství, ale také neshody doma a další)
- c) psychologické (orientují se vždy k vjemům a prožitkům respondenta, např. prožít akt zrození, pocítit souznění se zvířetem, mít potěšení a příjemné zážitky a další)
- d) poznávací (akcentují učení se novému, poznávání, cvičení dovedností v zacházení se zvířaty, ale také naučit se jezdit na koni a další)
- e) volnočasové (zdůrazňují užitečnost a rozumnost trávení volného času právě tímto způsobem včetně případné ochrany před nudou, „flákáním se“, anebo dokonce před nebezpečnými drogami, kouřením, ale také omezení jiných aktivit a další)
- f) ekonomické (např. možnost výdělku na brigádě u koní, ale i naopak omezení možnosti výdělku v jiných oblastech, neboť k tomu nezbyváá čas)

7 Obecná hypotéza pro kvantitativní akci zněla: Lidé (v Neratovicích i Obřívství) si spíše myslí, že společenství s koňmi přináší lidem pocitu obohacení vlastního života než povinnosti, zbytečnosti, anebo zvyku. Každý z pocitů byl reprezentován čtyřmi postojovými výroky, se kterými respondenti vyjadřovali míru souhlasu/nesouhlasu na pětistupňové škále. Při zpracování byly odpovědi obou poloh (souhlasu i nesouhlasu) ve stupni „plný“ dvojnásobně převáženy oproti stupni „částečný“ a neutrální poloze. Celkové skóre získané u jednotlivých postojů (fazených do čtyř skupin) bylo oporou pro vyhodnocení hypotézy. Tomu posloužilo i následující vyhodnocení čtyř (aby mohly pokrýt všechny čtyři typy postojů) označených z výroků, které nejlépe vyjadřují respondentův názor. Nakonec byla připojena otázka, zda více lidí, zájemajících se o koně, žije na venkově či ve městě.

Kategorii „obohacení“ vlastního života reprezentovaly v anketě výroky obsahující mínění o tom, že čas trávený s koňmi (potažmo se zvířaty) přispívá k životní vyrovnanosti, trpělivosti, toleranci, zodpovědnosti a lásce ke „všemu živému“. Kategorie „povinnosti“ obsahovala dvě polohy, jednak povinnost ve smyslu starat se, pečovat o zvířata, a jednak povinnost vůči vlastní osobě, touží-li po společenském ocenění (což je možné prostřednictvím sportovního ježdění). Kategorii „zbytečnosti“ vyjadřovaly výroky ve smyslu „v současné době nejsou koně potřební a jejich chov je drahý“. Kategorii „zvyku“ pak reprezentovaly výroky mající společný kořen v historii společenství lidí a koní, kterou by nebylo dobré rušit. Anketních listků (tudíž bez výběrání vzorku, což značí naprostou dobrovolnost připojit se k akci) bylo získáno málo. Nelze vůbec mluvit o reprezentativitě. Pro tuto akci nejvíce platí, jak bylo předem uvedeno, že jde o výzkumnou sondu.

tří sond do světa společenství lidí a koní. Jsou obsaženy v diplomové práci Lucie Spěváčkové a uloženy v knihovně Katedry humanitních věd PEF ČZU v Praze. Zde uvádíme souhrnné výsledky za jednotlivé sondy, konfrontujeme je s teoretickými východisky, a v závěrech výsledky sond propojujeme.

Úvaha žáků osmých tříd: „Jaký význam má v současné době pro člověka kůň“

Mezi nejčtenější a přitom ve shodě u žáků městské i venkovské školy patřilo postižení změny v „poslání koně“ od tradičního pracovního (případně obranného) využití koní k modernímu zábavnímu předvádění (závody a dostihy, rekreace a turismus, zoologické zahrady), které zároveň nese obživu provozovatelům takových činností, případně atrakcí. Pokud jde o tradiční pracovní uplatnění koní, shodně bylo připuštěno tam, „kde nemohou stroje“. Z vyjádření žáků lze usuzovat, že hlavní význam jimi vkládaný do takových činností obsahuje „užitečnost“, pouze její charakter se v dnešní společnosti (oproti dřívější) změnil – od potřeby pracovní existence k potřebě zábavní atrakce, od práce k volnému času.

V dalších mnoha oblastech, žáky jmenovaných jako významné uplatnění koní v dnešní společnosti, dochází k velkým či menším, ale vždy výrazným rozdílům mezi žáky městské (neratovické) a venkovské (obřístevské) školy. Městští žáci uvedli více významových kategorií použití koně a převažuje v nich „městské využití“ koní, přestože to byli zase jen žáci z Neratovic, z nichž pětina napsala o používání koní v zemědělství, pro orbu, což z těch venkovských neudělal nikdo.

Na druhé straně právě venkovské děti poukazyvaly velmi často na zmenšení významu koní v dnešní době, a dosti frekventovaný dovětek o náhradě koní traktory svědčí o tom, že zmenšení významu spojují právě s tradičním pracovním zapojením koní. Tradicionalismus takto vyjádřený potvrzuje i vzpomínku koní v pohádkách a pověstech. Blízkost k přírodě (ohleduplnost vůči ní) dokládá hodnocení, že „kůň je lepší než auto“ – takto se vyjádřilo (relativně) více než dvakrát tolik venkovských žáků než městských, ačkoli jsou automobilismem zasaženi pravděpodobně méně. Stejný aspekt spolu s upozorněním na obrat v přírodě, který je funkčně a jednoduše užitečný, je obsažen i v častém uvádění koňského trusu jako hnojiva. Ekonomizaci v myšlení a sklon k užitečnosti a pragmatičnosti dokládají méně četné výroky, že „by se na koních daly vydělat peníze“ (oproti měšťanům) a výskyt výroku, že „kůň je drahá hračka pro sběratele“. V porovnání s pracemi z městské školy se u venkovských žáků projevuje v přemýšlení o dnešním významu koní větší střízlivost, pragmatičnost, funkční pojetí (vztahové k tradičnímu používání koní) a zvykovost.

Z prací žáků městské školy vyznívá více romantizující a estetizující duch. Více je vnímána kráska koně, prožitky potěšení, oddanosti, příjemnosti rekreace a regenerace sil, které přináší kůň člověku, jenž se mu vě-

nuje. Také se objevuje prožitek úspěchu („když kůň vyhraje“). Jak bylo uvedeno, tyto žáci nacházejí častěji větší rozličnost v dnešním možném používání koní, a to jak ve správních činnostech, tak ve zdravotnictví a rehabilitaci, anebo pro rekreaci, volný čas lidí. Jen takové sporty a atrakce, které evokují minulost, jsou zhruba stejně četně uváděny i venkovany. Větší sentimentality dokazují žáci z Neratovic vyšší četností výroků o tom, že „koně by se neměli zabíjet a týrat“. Oproti pracím žáků venkovské školy vyznívá přednostně z prací městských žáků obohacení života člověka jeho společenstvím s koňmi prostřednictvím mnoha vlastních (krásných a citových) prožitků.

Výhody (zisky) a nevýhody (ztráty) koňařů plynoucí ze setkávání se s koňmi

Také koňaři (bez ohledu na jejich městskost či venkovskost) se shodli nejvíce v těch ziscích, které jsme kategorizovali jako poznávacího charakteru, což vypovídá o jisté inklinaci k užitečnosti, ačkoli nejde o přímé, bezprostřední užitečnost, prospěch, ale o „umění zacházet s koňmi“. Další shodnost v ziscích není zřetelná při rozřazení koňařů na městské a venkovské, ale dle „intenzity koňařství“, podle proměnné, kterou jsme nazvali „věrnost koním“. Ať jde o městské, anebo venkovské koňaře, s větší věrností rostou zisky psychologického (prožitkově citového) charakteru a spíše klesají výše jmenované poznávací zisky (resp. psychologické je „přebíjeji“) a všeobecně je s větší věrností uváděno více výhod v poměru k nevýhodám (což platí především pro „oblačné“ měšťany a méně pro „střízlivé“ venkovany, kteří s klesající věrností nacházejí nevýhody rozličného typu, zatímco měšťané je soustřeďují prakticky pouze do kategorie fyzických a hygienických ztrát).

Větší bezprostřednost, blízkost ve vztahu člověka kůň venkovští koňaři vyjádřili tak, že celkově našli více jak výhod, tak nevýhod. A uplatnili svou pragmatičnost a střízlivost, když shledali (oproti městským) mnohem vyrovnanější podíl výhod k nevýhodám (příslušně 1,5 : 1 a 3 : 1). Přesto je to v jejich skupině, kde se objevuje více těch „nejvěrnějších koní“. Pravděpodobně tolik neodddělují příjemné od nepříjemného, nevšední od běžného a nutného, nenechávají se unášet tím příjemným a nepřecházejí to nepříjemné, otevírají tuto střízlivost uvádějí. Opět se tu objevuje „ekonomický duch“ – pouze venkovští koňaři nacházejí na straně zisků i ztrát takové skutečnosti, které jsme nemohli typizovat jinak než ekonomické, mající užitečnost (ocenitelnou penězi, časem, ale také oblečením) přímo ve svém řádu. I když se koním věnují mimo své pracovní povinnosti a dobrovolně, jejich vyjádření vyznívá ve smyslu, že tuto činnost pocítují jako vážnou práci (měšťané spíše jako kompenzaci pracovního života) s veškerou její tíží. Jako kdyby jejich setkávání s koňmi bylo vedeno z řádu vyšší přírodní moci a ovládané přírodou, která je „těžká“ a také „hluboká“. Člověk v tom pak hledá něco pro sebe upotřebitelného – umět zacházet s koňmi, porozu-

mět jim (jakož i dalším zvířatům a přírodě vůbec), umět jezdit, rozumně trávit volný čas. Zde se projevuje Bláhovo zhospodářštění rozumu a citu ve spojení s přírodní morálkou, která velí starat se spolu s ostatními o to, co náleží přírodě. Péče o koně má pro venkovské koňáře zcela přirozeně dvě stránky, příjemnou (ziskovou) a nepříjemnou (ztrátovou), a je třeba tak se k tomu postavit i bez okolků o tom mluvit. Je v tom obohacení, střízlivé, pokorné, odevzdané a odpovědné, snad osudové (poněkud zatěžkané, ale zvnitřněné).

Měšťané opět více romantizují. Jmenují více výhod, striktně oddělují své koňství od práce, povinnosti. Méně situují setkávání s koňmi do oblasti poznávacích zisků a více do citové polohy (psychologických zisků), více je spojují se svobodou a zábavou. Jejich vztah ke koním je více odlehčený, což nemá znamenat, že by byl přelétavý, anebo mělký. Je snad více velkorysejší – zisky jsou hluboce prožívány a ztráty jsou spíše furiantsky přehlíženy, jakoby byly potěšitelnou obětí, darováním.

c) Názyvy obyvatel: „Co přináší lidem společenství s koňmi“

Tabulka souhrnných výsledků (tab. I) přibližuje názory těch, kteří se koním nevěnují, avšak mohou běžně pozorovat ty druhé, kteří to dělají, na společenství lidí a koní.

Začneme u „koncentrovaného“ vyjádření odpovědi na tuto otázku. Měšťané i venkované kladou shodně na první místo obohacení a následuje je zvyk (tento druhý názor je častější u měšťanů). Povinnost a zbytečnost spatřují v péči o koně v menším měřítku měšťané (desetkrát méně než obohacení a zvyk), a to vyrovnaně u obou jmenovaných významů. Venkované nespátřují v péči o koně povinnost nikdy, a zbytečnost častěji než měšťané (sedmkrát méně často než obohacení a pětikrát méně často než zvyk). Jejich názory jsou vyhraněnější, jednostrannější. Může se v tom projevat jejich pragmatičtější, více ekonomizující, nesentimentální a utilitarističtější duch – není-li to nutné (a povinné), je to zbytečné – vyjádřili ti, kteří nepřemýšlejí v kategoriích obohacení a tradice. Obdobnou vyhraněnost či jedno-

strannost vyjádřili v dotazu, kde žije více lidí zajímavých se o koně, odpovědi „na venkově“. U neratovických obyvatel byly odpovědi rozloženy do všech kategorií a převažující uváděla „je to tak na půl“.

Uvedenou vyhraněnost poněkud zjemňuje rozbor všech šestnácti výroků, dělených po čtyřech (aby vyjadřovaly relativně vyrovnané významy „obohacení“, „zvyk“, „povinnost“ a „zbytečnost“ připisované dnešním společenství lidí a koní), ke kterým respondenti připojovali míru svého souhlasu či nesouhlasu.

Zjemňuje ji ve smyslu, že i venkované připouštějí „povinnost“ při udržování společenství lidí a koní a relativně méně (oproti měšťanům) souhlasí se „zbytečností“ toho (resp. více s ní nesouhlasí). Nezjemňuje ji potom tím, že ve srovnání s měšťany je u venkovanů ještě více akcentováno „obohacení“ života prostřednictvím společenství lidí a koní, zatímco tento význam se u měšťanů dostává až za zvyk. Potom bychom mohli interpretovat, že to jsou venkované, kteří, i když se sami koním nevěnují, spíše vnímají, co tato dobrovolná činnost může člověku přinést pro jeho vlastní vnitřní uspokojení. Opět bychom to propojovali s rysem venkovské kultury, blízkostí spojení s přírodou (bez potřeby silného vlastního vnitřního prožitku). Na druhé straně to je „ekonomizující duch“, který může tento přírodní charakter někdy překonat, a potom se při zhospodářštění rozumu a citu může jevit chov koní jako „zbytečný“. Měšťané, s větší distancí od přírody, volí indifferenčnější význam „zvykovosti“.

DISKUSE A ZÁVĚRY

Proč se lidé v moderní společnosti věnují koním, ačkoli jejich funkce, provádějící lidskou historii, se změnila, a lidé na koně nejsou existenčně odkázáni – to byla hlavní otázka vložena do diplomové práce a řešená pomocí sociologického empirického výzkumu, opírajícího se o zvolená teoretická východiska. Ta byla nalezena v konceptech pojednávajících o venkovské kultuře (rozdílné od městské) a životním stylu venkovanů. Otázka byla položena jako hádanka, ne jako úkol

I. Názyvy měšťanů a venkovanů na to, co přináší společenství lidí a koní – The opinions of rural and urban population on what the cohabitation of people and horses brings

			Obohacení (enrichment)	Zvyk (custom)	Povinnost (duty)	Zbytečnost (needless)
Měšťané (urban population)	přepočtená míra souhlas/nerozhodnost/nesouhlas ¹	converted ratio agree/undecided/disagree ¹	16 : 0 : 1	56 : 1,3 : 1	3 : 1 : 3	6 : 1 : 33
	výroky nejbližší vlastnímu názoru ²	statements closest to respondents own opinion ²	45x	43x	4x	4x
Venkované (rural population)	přepočtená míra souhlas/nerozhodnost/nesouhlas ¹	converted ratio agree/undecided/disagree ¹	64 : 1,5 : 1	47 : 1,3 : 1	4 : 2 : 1	4 : 1 : 23
	výroky nejbližší vlastnímu názoru ²	statements closest to respondents own opinion ²	44x	29x	0x	6x

Vysvětlivky – explanation:

¹ přepočtená míra souhlas/nerozhodnost/nesouhlas pro 4 x 4 výroky je vyjádřena poměrově – converted ratio agree/undecided/disagree for 4 x 4 statements is calculated not in percentage but as a proportion between agreement, undecided and disagreement

² čtyři výroky nejbližší vlastnímu názoru jsou vyjádřeny frekvencí výskytu – four statements which are the closest to respondent's own view are indicated through their frequency

upřesňující předpokládané skutečnosti, tudíž ve výzkumu převážil kvalitativní přístup s jemu příslušnými variantami technik. Výsledky tří výzkumných akcí, sond do uvedené problematiky nemají tudíž charakter potvrzených či nepotvrzených pracovních hypotéz, ale spíše vyslovení složené (nejednoduché) obecné hypotézy o tom, jaké významy dnes přikládají venkovští a městští lidé svému společenství s koňmi. Tato výsledná hypotéza je syntetickým závěrem provedené analýzy.

Jako nejobtížnější co do věrohodnosti a spolehlivosti zjištěných dat se projevila akce kvantitativního charakteru, uskutečněná anketa určená těm, kteří se sami koňmi nezabývají, ale mohou aktivity těch, co to dělají, běžně pozorovat, prakticky bezprostředně, v místě svého bydliště. Anketní listky, umístěné v prodejních potravin v obou místech šetření, vyplnilo málo respondentů (přibližně 5 % dospělých obyvatel v Obřívě, ale jen 0,2 % v Neratovicích). Jsme si vědomi nereprezentativity této akce, která plyne jak ze samotné podstaty ankety, tak z množství respondentů. Stojí za to ještě jednou zdůraznit, že generalizovat zjištěné výsledky nebylo účelem práce. Druhá stránka obtížnosti tkví v tom, že nešlo o prototyp ankety ve smyslu zjišťování jednoduše pojatého jevu. Naopak, pokusili jsme se získat obsažné, jednoduché odpovědi týkající se postojů k potřebě či zbytečnosti chovu koní v dnešní společnosti. Proto jsme volili zkonstruování vždy čtyř výroků, indikujících celkem čtyři typy postojů se společným kořenem – chov koní jako „obohacení“, „zvyk“, „povinnost“ a „zbytečnost“. Nejsme si jisti, zda respondenti všem výrokům vždy stejně porozuměli, což se týká především typu postojů „chov koní jako povinnost“, který obsahoval ještě dva druhy takové povinnosti (jednak povinnost vůči živému tvorovi, v civilizované společnosti bezbrannému a jednak chov, vlastnictví koně a sportovní jezdecký jako „povinnost těch z lepší společnosti vůči svému společenskému postavení“).

Propojíme-li výsledky všech tří sond, jak to obsah zjišťovaného dovoluje, jako základní závěry můžeme přijmout následující.

- Respondenti z místa reprezentujícího venkov (dále „venkované“) měli o koních a lidech „více co říci“ (měřeno množstvím, rozsahem jejich výpovědí), avšak jejich výpovědi dokládají tendenci k tradicionalismu ve smyslu tradičního uplatnění koní v lidské společnosti. Respondenti z místa reprezentujícího město (dále „měšťané“) toho sice vypověděli množstevně méně, ale obsahově barvitěji, uvedli rozličnější uplatnění koní tak, jak se vyvíjí pod vlivem převládajícího urbáně kultury. Zároveň jsou však jejich výpovědi poznamenány nižší mírou vnímání změn, ke kterým došlo v tradičním uplatnění koní na venkově, v zemědělství.
- Ve vztahu venkovanů ke koním (bez ohledu na to, jestli se jim sami věnují či ne) se celkem zřetelně projevuje ten rys venkovské kultury, který je nazýván jako těsnější sepectví s přírodním prostředím. Nemá však jednoznačný charakter. Je v něm obsažena

jakási „instinktivní citlivost“, tak „přírodní krutost“, a také inklinace k pokoře a přizpůsobení se nutnosti starat se o koně v řádu vyšší přírodní moci a vykonávat tuto službu bez potřeby zvnitřňovat a vysvětlovat ji prostřednictvím procitovaných prožitků, majících kulturní kořeny (estetizace a psychologizace), jak je příznačné pro měšťany.

- Potom tento těsnější a zároveň prostší kontakt s koňmi (s přírodou) není venkovany prožíván romanticky a esteticky, ale střízlivě, je kriticky posuzován s jeho příjemnými i nepříjemnými okolnostmi různého druhu, má pragmatičtější projevy a akcentuje funkcionalitu, zatímco kontakt měšťanů je více nabit sentimentalitou, což pouze zdánlivě evokuje větší morální důraz (morální významy venkovanů přikládáné ke společenství lidí a koní jsou možná silnější, ale zůstávají více skryté).
- Tento těsnější kontakt s přírodou je také pozadím citlivějšího vnímání civilizačního pokroku jako potenciální hrozby narušování společenství lidí a koní. Jiný rys venkovské kultury stojí v kontrapozici. Je to ekonomizující duch. Pokud překročí hranici, kde ještě konvenuje analogicky s šetrností a úsporností obratu v přírodě, tedy když přestoupí mez těsného kontaktu s přírodou, může být právě tento ekonomizující duch hrozbou novodobému společenství lidí a koní (které postrádá jak existenční nutnost, tak prospěšnost a funkcionalitu z hlediska úspornosti). Potom jako ochrana společenství lidí a koní může fungovat poněkud marnivější, rozchazovačtější, zároveň však velkorysejší duch spojovaný s městskou kulturou, a to tehdy, je-li provázen již výše zmínovanými prožitky seberealizace (substituujícími v tomto případě venkovskou blízkost k přírodě).
- Také jistý rys uzavřenosti/otevřenosti daného společenství se projevuje při setkávání lidí a koní (tedy jen u těch, kteří se koním věnují). Jsou to venkované, kteří při tom spíše vyhledávají a nacházejí sociální kontakty (nejen tedy vztah ke zvířatům, ale také přátelství, setkávání se zajímavými lidmi atp.), ačkoli druhou stránkou této jsou u nich častější neshody v rodinách kvůli chození ke koním. Jsou více orientováni na sociální zisky ze setkávání s koňmi a zároveň riskují ztráty téhož druhu, jak tomu bývá v uzavřenějších skupinách, chtějí-li jejich členové překročit jejich hranice. U měšťanů věnujících se koním nacházíme relativně častěji individualizované zisky psychologického a volnočasového charakteru, které mohou být vysvětlitelné z otevřenosti společnosti (utíkání se do soukromí a členení nástrahám všennabízející společnosti).
- Zaměříme-li naopak pozornost k těm, kteří nejsou „aktivisty“, ale „pozorovateli“, u venkovských častěji nacházíme vysvětlování udržovaného společenství lidí a koní možným obohacením člověka, když se tomu věnuje (za tím je možné spatřovat opět přírozenější sklon venkovské kultury k péči o zvířata, i když nejde o „domácí mazlíčky“), zatímco měšťané takové vysvětlení spatřují častěji jako zvykovou záleži-

tost, historicky danou a přetrvávající jako jistá a cen-
ná kulturní hodnota.

Avšak přednostně, resp. ve shodě měšťanů s venko-
vany jak setkávajících se s koňmi, tak ne, nalézáme
stále užitečnost jako nejdůvoditelnější aspekt exi-
stence společenství lidí a koní, a to i v moderní spo-
lečnosti. Jen náplň, obsah, význam této užitečnosti
je jiný. Není to existenční nutnost, ale je to stále
užitečnost, neboť její podstatou je racionalita (ne
emocionalita, která je podstatou obohacení). Racio-
nalita dvojího druhu – společenská (obsahující hle-
disko vývoje společnosti od tradiční s existenčně
nutným uplatněním koní při obraně, v dopravě a řa-
dě dalších pracovních činností k moderní společnos-
ti s uplatněním koní hlavně v činnostech poskytují-
cích většině lidí zábavu či rekreaci, tedy kompenza-
ční pracovní zátěže) a individuální (obsahuje hledisko
nehmotné užitečnosti pro vlastní osobu ve varian-
tách např. poznat, vědět a znát, umět zacházet s koň-
mi a prostřednictvím toho se učit rozumět přírodě,
rozumně využívat svůj čas a nepromarnit jej neuži-
tečnými a třeba i nebezpečnými aktivitami).

Teprve potom přichází na řadu význam obohacení,
preferovaný více měšťany před venkovany (pokud
jde o ty, kteří se sami koňmi zabývají), avšak také
preferovaný více venkovany před měšťany (pokud
jde o ty, kteří se sami koňmi nevěnují). Přitom toto
obohacení je měšťany pojímáno spíše individualizo-
vaně (psychologicky a esteticky), zatímco venkova-
ny neindividualizovaně (sociálně a případně s mor-
álním imperativem přicházejícím z vnějšku, z řádu
přírody a nadpřirozena).

Také zvyk (význam ryze kulturního charakteru) jako
důvod stálé existence společenství lidí a koní není
zanedbatelný a je příznačnější (sledujeme-li všechny
skupiny – žáky, koňáře i pozorovatele) spíše pro
měšťany-pozorovatele, ale také pro venkovany-žáky.
A nepřipadá v úvahu pro koňáře.

Složitě je vyhodnocování výroků (předložených pou-
ze pozorovatelům), které indikují povinnost. Připo-
meňme, že z obsahové analýzy rozhovorů vyplývá,
že jsou to venkovští koňáři, kteří pečují o koně, ač se
jí věnují ve svém volném čase, vnímají více než
měšťtí jako povinnost, obět, jako vážnou práci.
V tomto smyslu povinnosti-oběti netřídí vyjádření
soulasu/nesoulasu u příslušného výroku měšťany
a venkovany, ale měšťany polarizuje na dvě zhruba
stejně velké skupiny, souhlasící a nesouhlasící
s tímto významem věnování se koňm. Ostatní tři
výroky obsahují význam povinnosti vůči své osobě

v tom smyslu, že chce-li člověk být řazen k „vyšší
společnosti“, je dobré starat se o koně a ovládat
sportovní jezdectví. Získané výsledky poukazují na
tendenci, že venkované jsou ochotnější připustit
pravdivost toho, zatímco měšťané s výroky tohoto
typu výrazně nesouhlasí. Domníváme se, že v těchto
poněkud choulostivých výrocih je obsažena kritika
nepřirozeného, poněkud vyumělkovaného uplatnění
koní v životě lidí, což venkovanům (s větším sklo-
nem k rovnostářství) vadí a měšťané tuto vyumělko-
vanost nepřipouštějí, nepociťují či zastírají.

Velký nesouhlas, se kterým zaujali pozorovatelé po-
stoj k výročkám, indikujícím zbytečnost chovat koně
(protože je nepotřebujeme, protože je to drahé), je
kupodivu charakterističtější pro měšťany. Zřejmě
v tom hraje roli jejich sentimentálnější a méně ekono-
mizující, velkorysejší duch, zatímco u některých
venkovanů (kterých je méně, jež s takovými výroky
nesouhlasí) přebíjí tento ekonomizující sklon onen
rys, kterému říkáme blízkost k přírodě.

Zcela závěrem uvádíme hypotézu, která by (při po-
třebném rozpracování do sady pracovních hypotéz)
mohla být empirickým východiskem pro širší sociolo-
gický výzkum. *Dá se předpokládat, že v dnešní době
bude venkovany i měšťany chápáno společenství lidí
a koní stále jako užitečné (racionální), avšak užitečnost
změníla svůj původní význam do významu odpovídají-
címu kontextu moderní společnosti. Teprve poté je vni-
mána a oceňována stálá existence společenství lidí
a koní jako obohacení života (tj. instinktivní a citová
záležitost). Daleko za tím zůstává pojmání zvykové a pře-
vážně je odmítáno, že chovat koně je dnes zbytečné.*

Zjišťovat aspekty povinnosti jako významové kate-
gorie z hlediska zdůvodňování existence společenství
lidí a koní v moderní společnosti je složité, prolétá se
v tom více poloh – povinnost morálně přírodního řádu,
povinnost společenská a případně další. Také se těžko hledá
dobré vyjádření odlišnosti mezi povinností a zvykem.

LITERATURA

- Beneš J. (1994): Člověk. Praha.
Bláha I. A. (1968): Sociologie. Praha.
Bourdieu P. (1979): La distinction: critique sociale de juge-
ment. Paris.
Spěváčková L. (2000): Společenství lidí a koní na venkově
a ve městě (diplomová práce). ČZU v Praze, Praha.

Došlo 13. 6. 2000

Kontaktní adresa:

Mgr. Helena Hudečková, CSc., Ing. Lucie Spěváčková, Česká zemědělská univerzita, 165 21 Praha 6-Suchbát,
Česká republika, tel. +420 2 24 38 23 10

KULTURNÍ NACIONALISMUS: ROMOVÉ A ČESKÝ VENKOV

THE CULTURAL NATIONALISM: THE ROMANIES AND CZECH COUNTRYSIDE

E. Kučerová

Czech University of Agriculture, Praha, Czech Republic

ABSTRACT: The paper deals with the issue often discussed in the contemporary Czech society – multicultural co-existence with the Romany ethnicum. The issue is known, in many variants, on the world-wide level. The basic theoretical issue used in the paper is the Naisbitt's concept of multi-cultural nationalism connected to the process of the society homogenisation. Manifestations of this phenomenon have been registered in the Czech Republic expressively after the 1989, when the space of the freedom of speech was opened. Cultural nationalism culminated in the CR namely by the tendencies of the Romanies emigration to Western countries. The period before 1989, characterised by the political propaganda of the society levelling, led to a certain suppression of differences between the groups with language, racial, ethnic or other specifics. During the present changes, these differences came out again distinctively. It can be seen, that the manifestations of cultural nationalism are more frequent in the urban than in the rural environment. I would like to think over the circumstances of the problem.

Key words: cultural nationalism, Romanies, rural areas, urban areas

ABSTRAKT: Článek se zabývá problémem, který je v současné české společnosti často diskutován – multikulturním soužitím s romským etnikem. Takový problém je variantně znám celosvětově. Základním teoretickým východiskem je Naisbittův koncept kulturního nacionalismu spojeného s procesem homogenizace společnosti. V Čechách jsme projevy tohoto fenoménu výrazně zaznamenali po roce 1989, kdy se uvolnil prostor pro svobodu projevu. Kulturní nacionalismus v Čechách vyvrcholil až snahou o emigraci Romů do západních zemí. Období před rokem 1989, charakteristické politickou propagací nivelizace společnosti, vedlo k určitému potlačení rozdílů mezi skupinami lišícími se jazykově, rasově, etnicky či jinak. V soudobé změně se tyto rozdílnosti zřetelně vytvořily. Je pozorováno, že k projevům kulturního nacionalismu dochází mnohem více v městském než venkovském prostředí. Chci se zamyslet nad těmito okolnostmi problému.

Klíčová slova: kulturní nacionalismus, Romové, venkov, město

ÚVOD

Téma rasové nerovnosti autorka poprvé rozpracovala ve své diplomové práci¹, v níž se zabývala Romy na venkově, jejich soužitím s venkovskými a možnostmi jejich přijímání do venkovské komunity podmiňovaného požadavky kladenými venkovskými, jakožto tvůrci norem žití pro venkovskou komunitu. Tento poněkud netradiční pohled na (dnes aktuální) téma rasové nerovnosti se může někomu jevit jako nadbytečný. Může budít zdání, že vztahy venkovanů a Romů se na konci 20. století neliší od vztahů měšťanů a Romů. „Šťouravý“ sociolog musí takové pojmání věci považovat jen za ulpívající na povrchu.

Důvod, proč pohlížet na problém optikou sociologa venkova, byl utvářen „empirickými zkušenostmi“

autorky, které mohly konfrontovat žití Romů ve venkovské komunitě s žitím Romů v městské komunitě (již sedm let žije autorka v Praze). Tyto oba způsoby žití mají v různých svých stránkách jiné rozměry, jsou si také v lecčem podobné.

Přestože v České republice jsou ve větším počtu zastoupeny i jiné národnosti (Slováci, Maďari, Poláci a další), s majoritou mají otevřené konflikty zejména příslušníci romské národnosti. „Konflikty s Romy“ v České republice přerůstají až do té míry, že získávají mezinárodní ohlas. Vzpomeňme kupříkladu nedávnou kauzu, která se ve světě stala symbolem rasové nesnášenlivosti Čechů k Romům, zeď v Matiční ulici v Ústí nad Labem oddělující od sebe romskou a neromskou část městské čtvrti.

¹ Téma rasové nerovnosti se zaměřením na Romy si autorka vybrala již pro svou diplomovou práci proto, že vyrůstala v městské čtvrti Ústí nad Labem (dnes již samostatné obce) Trnava, s vysokým zastoupením romských obyvatel. Má tedy zkušenosti nejen z každodenního soužití s Romy, ale i s (často předsudečnými) postoji členů neromské majority k romské minoritě, jakož i s vztahy mezi oběma skupinami.

Předkládaný text není výsledkem hodnocení a interpretace jednoho konkrétního empirického šetření, na druhé straně ale také není teoretickou konstrukcí, teoretickým zamyšlením bez jakýchkoli empirických zkušeností a jejich aplikací. Pro argumentaci využívá tedy autorka vlastních empirických dat získaných v dosavadních výzkumných aktivitách (včetně diplomové práce).

K analýze problému soužití Romů na venkově a ve městě nejsou téměř vůbec využita data kvantitativního charakteru, protože je lze získat jen omezeně. Při zkoumání této problematiky dvojnásobně platí nedostatky kvantitativního přístupu. Autorka se domnívá, že validní data kvantitativního charakteru nelze získávat „od“ romské minority, nýbrž nanejvýš „o“ romské minoritě, resp. „od“ neromské majority (např. studiem oficiálních dokumentů)².

Téměř každý sociolog, který se zabývá „romskými problémy“ a chce se co nejvíce přiblížit pozici Romů, volí ke zkoumání kvalitativní přístup. Toho i autorka užívala nejen v terénním šetření pro svou diplomovou práci, ale též při šetření mezi budoucími romskými asistenty, které prováděla v rámci „studentského grantu“ s kolegy-spolužáky a učiteli z Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Zvolený postup ve výše zmínovaných výzkumných akcích byl vždy kvalitativní, v němž se výzkumník snaží uplatnit svou dovednost odstoupením a kritickou analýzou daného problému. Zdroji dat byly zejména rozhovory a zúčastněná pozorování, na něž bylo navázáno analytickými a konceptualizačními postupy přinášející závěry (Strauss, Corbinová 1999).

Problém všech textů snažících se předložit v jakékoliv formě závěry založené na datech získaných kvalitativním přístupem, pro které je společné, že čerpají z osobních dokumentů (deníků, dopisů, rodinných fotografií apod.), je na straně výzkumníka věc etiky a na straně čtenáře textu důvěry. Jejich charakter zavazuje

výzkumníka mlčenlivosti. Znamená to, že dokládat jimi svá tvrzení podložená analýzou daných dokumentů je často těžko řešitelnou záležitostí. Zveřejňovat je může jen omezeně, jak mu to etika výzkumné práce dovolí. Tato situace může vrhat na výzkumníka podezření, že jeho tvrzení jsou vyspekulovaná. V tomto ohledu má výzkumník-kvantitativce výhodu, neboť hromadně zpracovaná data ztrácejí osobní charakter a ztrácejí tak anonymitu.

Takto získaná data a také své žité zkušenosti více či méně využívá pro následující teoretickou „konstrukci“, opírající se o koncept kulturního nacionalismu a koncepty navazující.

Koncept kulturního nacionalismu

Teoretickým východiskem inspirujícím k zamyšlení a napsání textu je Naisbittův koncept kulturního nacionalismu (Naisbitt 1992). Jeho základ tkví v tom, že kulturní nacionalismus se projevuje tím silněji, čím více je společnost ve všech oblastech lidského sociálního života homogenizovanější. V homogenizované společnosti totiž minoritní skupiny pocítují ztrátu své identity vykořeněné procesem homogenizace. Projevy kulturního nacionalismu pak vyjadřují snahu překonat zastírání jinakostí jednotlivých etnických skupin, zviditelnit se. Kulturní nacionalismus a s ním spojené jednání kulturně odlišné minority se může týkat mnoha různých typů kulturních odlišností a jednou z nich je právě etnická odlišnost, na niž se autorka zaměřuje. J. Naisbitt (tamtéž) uvádí příklady rozličných projevů kulturního nacionalismu jak z americké, tak z evropské společnosti. Poukazuje třeba na odpor francouzské společnosti vůči jazykové homogenizaci, který došel tak daleko, že Francie vytvořila legislativní pravidla pro užívání či spíše neuvžívání cizojazyčných výrazů ve francouzském jazyce. Jiný příklad užívá ze společnosti bývalého Sovětského svazu, mnohoetnického státního útvaru zahrnujícího ve svých patnácti republikách více než stovku etnických skupin, kde v roce 1987 asi osm set Tatarů demonstrovalo na Rudém náměstí proti křivdě, kterou

2 „Omezenost“ možnosti sběru dat postupem sociologického empirického výzkumu kvantitativního charakteru si autorka „ověřila“ v rámci cvičného projektu (ve třetím ročníku studia ČZU v Praze) v předmětu Metodologie sociologického výzkumu. Smyslem kurzu bylo „zkusit si stát se na jeden semestr sociologem-empirikem“ a připravit a uskutečnit dotazovací šetření „se vším co k tomu patří“ (od konceptualizace výzkumného problému přes jeho rozpracování do operačně realizovaného empirického modelu, který byl následně převeden do dotazovacího nástroje), i když se zjednodušení došlo v realizační fázi, tj. šetření proběhlo jen u malého nerezprezentativního vzorku respondentů. Zvolila-li si autorka téma týkající se romské populace, musela, aby splnila požadavky kurzu – užití dotazovací techniky ve variantě kvantitativní, což předpokládalo relativně velkou míru standardizace (uzpůsobení standardizovaných technik kvantitativního charakteru mělo přispět k jednodušosti nutné vzhledem k délce kurzu). Nejvhodnější dotazovací technikou pro realizaci „minivýzkumu“ autorky byl polostandardizovaný rozhovor. Přestože respondenty (Romy) i prostředí, v němž žili Romové žili, autorka velmi dobře znala, a její respondenti byli vstřícní, na zvolené téma „Romové a škola“ se bavit nechtěli, a tudíž ani ona kýžená data autorka nezískala.

Některou dobu po uskutečnění jejího terénního sběru dat proběhl v České televizi cyklus Setkávání s muzikou, v němž Jura Pavlica vždy sebral několik muzikantů a rozmlouvali o muzice a muzicírovali. Do jednoho z dílů si pozval několik zahraničních hostů, mezi nimi i romské muzikanty. Podobně jako v muzikantském „rozhovoru“ tzv. džemování se začíná od čehosi všem muzikantům známého, společného, na co všichni naváží a rozvíjejí, pokoušeli se nalézt slovo, které zní v jejich jazycích velmi podobně, narazili na slovo škola a všichni dávali k dobrému jak zní škola, Schule ... a když přišla řada na Romy, jen kroutili hlavou, že jim takové slovo nic neříká. Na základě těchto a dalších zkušeností byla v diplomové práci sbírána data kvantitativního charakteru jen studiem oficiálních dokumentů. Autorka k tomu využila dva české deníky – MF Dnes a Lidové noviny (1996–97). Bezmála 400 článků na téma Romové v Čechách uveřejněných v různých rubrikách (od černé kroniky až po téměř delší odborné články) autorka zpracovala Berelssonovou obsahovou analýzou. Zvolila několik základních třídících kategorií (např. frekvenci článků, umístění článků, délku článků) a věnovala se podrobnější analýze obsahu těchto článků. Oficiální statistiky (poskytující také data kvantitativního charakteru) nelze považovat za spolehlivé pro zkoumání dané problematiky v tom smyslu, že nemohou zachytit již samotné respondenty (resp. jejich romství), pokud se oni sami za Romy „neoznačí pro účely těchto statistik“, natož subtilnější polohy problému.

jim způsobil ve 40. letech Stalin, když je deportoval z jejich domoviny (Krymu) do Střední Asie.

Zaměříme-li se na strukturu české společnosti před zlomovým rokem 1989, lze ji s odkazem na dlouhodobě prováděné výzkumy českého sociologického týmu (Machonin, Tuček a kol. 1996) charakterizovat homogenní kulturou. Také český sociolog P. Matějů (Matějů, Vlachová 2000) uvádí jako dominantní rys státně socialistických režimů „byrokratickou koordinaci“, která přispívala k homogenizaci v určující sféře ekonomiky a pracovního trhu a vytlačovala jakoukoli heterogenitu na tyto sféry vázané (zvláště v oblastech vzdělání, zaměstnání a příjmu). Po roce 1989 dochází v České republice dle dostupných výzkumů výše uvedených autorů k většímu kulturnímu rozrůžňování.

Podle Naisbittových předpokladů by mělo platit, že konflikty založené na rasové/etnické jinakosti bychom měli spíše znát ze společnosti předlistopadové, jestliže je jí přisuzována vyšší kulturní homogenita nežli je tomu v postkomunistickém stadiu vývoje České republiky, kdy dochází (dle jmenovaných pramenů) ke zřetelnějšímu rozrůžňování úrovně vzdělání, zaměstnání, příjmu a „zvyrazňují se“ různé životní styly. Zatím však pozorujeme, že v současné české společnosti spolu s tímto „objektivizovaným“ rozlišováním, rozrůžňováním společenských skupin (podle ukazatelů s významným podílem na utváření celkové sociální pozice skupiny ve společnosti) k akceptaci některých typů kulturní jinakosti (druhých jiných) dochází a jiné akceptovány nejsou. Pokud se zaměříme na kulturní jinakost založenou na bázi etnické a specificky romské, nezbyvá nám než připustit, že patří k těm méně akceptovaným.

Etnické konflikty, které v České republice dnes známe, nemají pouze charakter „běžných, každodenních předsudečných pŕetek“, ale vrcholí až etnicky motivovanými vraždami a následnou reakcí – pokusy o emigraci celých romských rodin do západoevropských zemí (ať již pochybujeme či nepochybujeme o přímém spojení těchto dvou jevů). Takovýto vývoj událostí „popírá“ Naisbittův předpoklad původu kulturního nacionalismu v homogenitě jako vlastnosti (stavu) společnosti. Vývoj české společnosti ve sledovaném krátkodobém úseku (posledních dvacet let) poukazuje k opaku – v kulturně homogenním komunistickém Československu se kulturní nacionalismus neprojevoval takovými konflikty české majority s romskou minoritou, aby chom je charakterizovali jako otevřený a násilný projev rasové nesnášenlivosti, jako si tak troufáme charakterizovat pro současné období. Potom si sociolog pokládá otázky:

Opravdu byla společnost před rokem 1989 v Československu kulturně homogenní?

A pokud byla, platila kulturní homogenita v oblasti etnicity, anebo ne?

Nebo konflikty Romů s Neromy svědčí o homogenitě probíhaly, ale nemluvílo se o tom, nevplynuly na ve-

řejnost (nesměly, podobně jako nesměly být veřejné také jiné problémy)?

Toto jsou některé otázky, které „pochybujícím“ sociologovi vstanou na mysli. Zároveň si uvědomí, že pro jejich zodpovězení nestačí námi vytčený záběr zkoumaného problému, že by také jeden článek na analýzu položených otázek nestačil. Ale hlavně, že empirická data pro srovnávání stavu společnosti v námi zaměřeném problému před a po roce 1989 nejsou dostačující, anebo taková, která bychom potřebovali, nemáme vůbec.

Přesto se autorka pokusí zamyslet, „nasvítit problem“ a zvolí k tomu užší pohled, určitou rovinu – skrz otázku homogenizace a heterogenizace společenství zosobněných příslušně venkovem a městem, které představují rozdílné typy sociální organizace v geografickém prostoru, obsahující mj. právě takovou charakteristiku.

DALŠÍ KONCEPTY PRO UVAŽOVÁNÍ O KULTURNÍM SOUŽITÍ S ROMY V ČESKÉ REPUBLICE: ZAMĚŘENÍ NA VENKOV A MĚSTO

Venkov, město – dva prostory, dva typy nacionalismu

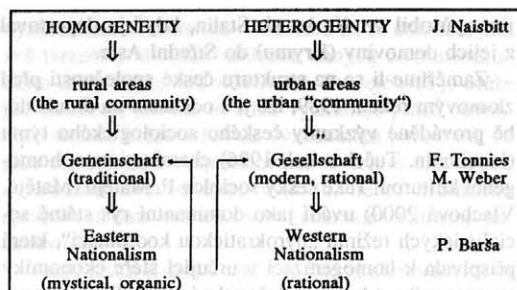
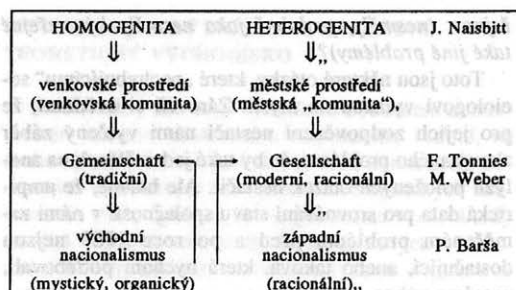
Charakter venkovské komunity, společenství homogennějšího a v mnoha prvcích odlišného, anebo dokonce (v ideál typové rovině) opačného vzhledem k městu vykreslil F. Tönnies dichotomicky dvěma formami lidského sdružování typu *Gemeinschaft* a *Gesellschaft*, k nimž příslušně přiřadil pojmy venkov a město. V pojmosloví M. Webera je *Gemeinschaft* (venkovská komunita) společenstvím tradičním, zatímco město je moderní, charakteristické racionalitou ve všech pádech skloňovanou. K těmto klasickým konceptům lze připojit i relevantní Baršovy³ (Barša, Strmiska 1999) koncepty dvou typů národa, k nimž se pojí také dvojí projev nacionalismu – první je nacionalismus západní (racionalistický), a druhý je východní (mystický, organický). Baršův východní nacionalismus je charakteristický pro osudové společenství, které lze popsat prvky *Gemeinschaft* (tedy podobnými jako venkov), západní nacionalismus odpovídá formě sdružení typu *Gesellschaft* (tedy městu). Pak venkov můžeme považovat za místo, kde se setkáme s projevy nacionalismu východního, zatímco město je místem projevů nacionalismu západního (schéma 1).

Nás budou dále zajímat především projevy, které se odehrávají ve venkovském prostředí při setkávání a střetávání venkovanů s Romy.

Je venkovské společenství spíše kulturně homogenní či heterogenní?

Zaměříme-li se na venkovské prostředí, v němž se setkávají venkované s Romy, budeme v rovině ideál

³ P. Barša je český politolog, zabývá se problémy etnických konfliktů, přednáší politologii na Masarykově univerzitě v Brně.

1. Teoretické koncepty vztahující k homogenitě a heterogenitě lidského sdružování – Theoretical concepts related to the homogeneity and heterogeneity of human associating

typů předpokládat, že venkovská komunita je vůči komunitě jinakostnické (v našem případě romské) skupinou „my“ (těmi, k nimž patříme, a důvěrně je známe – in-group) a ti druzí patří ke skupině „oni“ (k nim nepatříme, neznáme je důvěrně, jsou často nevitnými hosty... jsou prostě kulturně odlišní a nabourávají, případně ohrožují kulturní homogenitu komunity – out-group).

Přestože autorka pracuje v ideál typové rovině s venkovskou komunitou jako homogenním společenstvím, společenstvím charakterizovaným ve svém vztahu k ostatním „vnějším“ (z vnějšku přicházejícím) komunitám jako skupina „my“ (in-group), je jisté, že (nejen kulturní) difference „uvnitř“ venkovské komunity existují, ovšem srovnáváme-li vnitřní difference uvnitř venkovské skupiny s tímtéž v městském prostředí, jde, metaforicky řečeno, o vlnky v moři. Přes všechnu heterogenitu venkovského společenství (např. profesní, vzdělanostní a také etnickou) můžeme sledovat snahu venkovské komunity působit a vystupovat navenek jako homogenní celek.

Maďarský sociolog Csámpai (Csámpai 1999) užívá v tomto smyslu případ jazyka (pozn.: v rámci jednoho jazyka může jít o nářečí) jakožto výrazného sebezáchovného výtvaru sociální skupiny, který i přes svou stálou měnlivost a někdy i ohrožení, udržuje identitu sociální komunity (pozn.: již výše zmíněný francouzský „jazykový zákon“ ochraňuje čistotu francouzského jazyka před „amerikanizací“ je toho příkladem). Jazyk, tradice a další kulturní prvky sociální skupiny stále vytvářejí (konstruují) a utvrzují kolektivní vědomí o společném osudu sociální skupiny (tamtéž).

Vnější strategie venkovské komunity

Žádná venkovská komunita nežije ve vakuu, resp. bez vztahu k městskému prostředí (bez směny s měst-

ským prostředím v širším smyslu toho slova). Stačí uvědomit si, že již samotná existence venkovské komunity (té, která „utváří“ lokální vládu – starostu a místní zastupitelstvo, má jisté právní pravomoci, rozhoduje o záležitostech obce) je podmíněna rozhodnutím „městských úředníků“. Z městského prostředí, z centra přicházejí rozhodnutí, nařízení, která mohou být venkovy vnímána jako omezení či mohou být zcela v rozporu s jejich představami. Venkovská komunita však, jakožto skupina „my“, využívá své homogenitní potence k vytvoření společné strategie jednání vůči vnějšímu okolí, jde o jeden z jevů udržujících identitu komunity.

Jednu z možných vnějších strategií uplatňovanou vůči „vládnoucímu městu“ nazvěme sociální (hodnototvornou) regulací⁴. Tato strategie v sobě spojuje dva procesy: 1. *sociální adaptaci* (vnímání, respektování nařízení přicházejících z města, a to i přes případný vnitřní nesouhlas s nimi, neboť venkovské jsou si vědomi převahy města, tedy i případných následných právních i jiných restrikcí, které by mohly komunitu omezit více než je nezbytně nutné) a 2. *sociální protekci* (jednání nabitě jakoby opačným nábojem oproti sociální adaptaci venkovské komunity na „město“, ochrana venkovské komunity proti vlivům jdoucím z města, zejména skrz jedinečnou venkovskou kulturu /subkulturu/ – tradice, hodnoty a další kulturní prvky venkovsky vytvářené). V ideálním případě se pak venkovská komunita „obklopená“ městským prostředím chová jako polopropustná sporula, která „městským nařízením vyhovuje“ v nezbytně nutné míře tak, aby netratila na svých dosavadních či potenciálních „autonomních výhodách“⁵. Úsilím venkovské komunity při jednání dle této „dvojitě“ strategie je konečným upevnit (přip. částečně se vymanit z podřízenosti) svou pozici ve vztahu k městu.

Obraťme-li pozornost zpět k Tonniesovým formám lidského soužití ve městě a na venkově (Gemeinschaft

⁴ Přívlastek hodnototvorný je užit, neboť součástí uvažované strategie je udržování, upevňování hodnot a/nebo případně zavedení hodnot nových. Použití tohoto přívlastku je inspirováno Csámpaiem.

⁵ Samozřejmě, že někdy se „vyplácí“ ignorance moci (resp. nařízení) městského centra a obec tím i získá (např. někteří kronikáři odmítli originální kroniky svých obcí uložit do okresních archivů a není mi znám ani jeden případ obce postižené za toto jednání), ale často tomu tak být nemusí. Záleží pak na ochotě riskovat a schopnosti „odhadnout“ míru neuposlechnutí, které městské centrum „přehlédne“.

a Gesellschaft), strategie sociální regulace, prostřednictvím které se venkovské společenství snaží zachovat si co nejvíce svou „autonomii“ (nezávislost na městu), má tendenci udržovat distanci a rozlišovat charakter dvou společenství – městského a venkovského a zároveň respektuje určující vliv města. Tuto tendenci vyjadřuje koncept divergence a konvergence venkova a města.

Střetávání Romů s ostatními v městském a venkovském prostředí (dva ideální typy)

Kulturní homogenitu každého společenství může narušit/narušovat příchod/přítomnost příslušníka/ů jiného etnika (v případě České republiky mluvíme o etniku romském).⁶ Střet české komunity s romským etnikem zpravidla vyvolá konflikt, který se dle okolností může vyvíjet různě. Za důležitý předpoklad, který nelze při uvažování o interakci obou skupin opomenout, považuje autorka tzv. kulturní potenciál, kterým disponuje každá skupina. Jde o „sílu“ sociální skupiny, která není jen pouhým součtem dovedností, znalostí a kontaktů jedinců oné skupiny, ale jde o sílu symbolickou, kterou dokáže skupina jako celek vyvinout vůči jiné skupině či jedinci. Nejblíže tomuto pojmu je Colemanův sociální kapitál.⁷

Každá komunita – venkovská i městská, každá skupina je charakteristická jistým kulturním potenciálem. S použitím tohoto fenoménu můžeme vymodelovat situace střetů skupin „oni“ (minoritní Romové) a „my“ (majoritní Neromové), které se mohou odehrát jednak v prostoru městském, a jednak venkovském. Obecně (bez rozdílů mezi situací venkovskou a městskou) vyjadřává scéna následovně.

Romové přicházejí do majoritní společnosti městské/venkovské, která připravila hrové pole, v němž se Romové mohou pokusit (i přes předpokládanou přesilu majority) uspět. Šance na úspěch romské komunity je závislá na síle jejich kulturního potenciálu – za úspěch v této hře můžeme považovat relativně bezkonfliktní každodenní soužití Romů s majoritní neromskou společností (pozn.: pravděpodobně žádné lidské soužití není zcela bezkonfliktní, dá se ale předpokládat, že soužití je tím lepší, čím méně konfliktů mezi Romy a Neromy nabývá rozměrů tzv. celostátního charakteru, to znamená například, že musí být řešeny formální právní cestou, anebo se dostávají na titulní stránky předních deníků apod.). Prohra se projeví silnou snahou majority vytlačit (nejen prostorově) minoritu z rozhodujícího dění ve společnosti obou, a to v lepším případě kamsi na její okraj, v horším případě zcela mimo dosah takového společenství.

Nutným předpokladem ideál typového vykreslení střetů Romů s Neromy v městském či venkovském prostředí je jisté úsilí romské minority utkat se na hrovém poli přednostně utvářeném majoritou, ne apaticky přijmout prohru a nechat se vytlačit do marginality či ostrakizovat, byť ze strany romské minority existuje permanentní pocit přesilové hry neromské společnosti, která udává pravidla hry.

Dále zkusíme navštívit výše uvedenou „obecnou scénu“ ve variantě pro městské a venkovské prostředí.

1. Střetnutí Romů s Neromy v městském prostředí

Pro vytváření ideál typu střetávání Romů s Neromy v městském prostředí je podstatným znakem výrazně silnější kulturní potenciál romské městské komunity ve srovnání s venkovskou romskou komunitou. Proč lze mluvit o silnějším kulturním potenciálu městských Romů ve srovnání s venkovskými Romy? Ve městě jejich kulturní potenciál obsahuje výraznou „vnější“ složku, původem neromskou, neboť spíše ve městě najdeme Neromy, kteří jsou přesvědčeni, že by měli svůj (zejména) kulturní a sociální kapitál (dle Bourdieua) využít k zasazování se o dosažení cílů minoritní, romské společnosti. Jsou to osoby, které Romy nevnímají jako soupeře, a uvítali by, aby vztahy mezi romskou minoritou a neromskou majoritou byly založeny více na principu partnerství nežli vztahu nadřazenosti a podřízenosti. Jednání takto zaměřených městských Neromů je možné chápat jako jistý druh sociálního lobování.

Díky tlaku koncentrovaného kulturního potenciálu romské městské komunity, zahrnujícího výraznou vnější, tj. neromskou složku, můžeme v České republice sledovat jisté změny v elitě české společnosti. Respektive pro pozorované změny můžeme používat vysvětlění postavené na hypotéze o koncentraci kulturního potenciálu.

Po roce 1989 pronikají do elity české společnosti členové romského etnika, což pro ně bylo v době předcházející nemyslitelné. Ale i když se tedy někteří reprezentanti romské minority objevují v elitních pozicích, nesvědčí tento jev o vzestupné pozici celé romské skupiny v celé české společnosti. Spíše bychom mohli mluvit o „výjimkách, potvrzujících pravidlo“. Pozorovatelný a pozorovaný vzestup některých členů romské městské komunity potvrzuje autorčinu domněnku, že to jsou Romové žijící ve městech (a silně podpoření vlivnými měšťany), kteří mohou být vyneseni Paretovou cirkulací elit⁸. Nelze ale proto říci, že předsudky (např. všichni Romové kradou, vyhýbají se práci a snaží se zneužívat systém sociálních dávek) panující v majoritě

6 V textu se autorka pokusí vykreslit pouze jeden z možných střetů „české“ komunity s jinými, etnickými odlišnými – Romy. Postup je takový, že zprvu nebude rozlišovat mezi střetáváním Romů s Neromy ve městě a na venkově, poté přejde k jeho rozlišení.

7 Pojem kulturní potenciál zahrnuje obsah Colemanova pojmu sociální kapitál a přesahuje ho v tom, že k (vnitřním) dovednostem, znalostem, jimiž skupina dosahuje svých cílů, které si vytýčila, se připojují „síly“ z vnějšku (například z majoritní společnosti – mnohé problémy romského etnika v České republice se pokouší řešit instituce, anebo osoby, které se domnívají, že uvnitř romské komunity není dost sil k dosažení cílů čelících zájmům majoritní společnosti).

8 V médiích je možné čas od času sledovat příběhy elitních Romů, kteří se stali viditelnými v posledních letech, byli vytrženi z anonymity romského etnika. Za všechny můžeme zmínit poslátky za Unii Svobody Moniku Horákovou, redaktorku Jarmilu Balázkovou, pracovníka nadace SOS při České televizi Vojtěcha Lavičku, anebo romské aktivisty z rokycanské rodiny Giřů.

	ZISK	ZTRÁTA
MĚSTSKÉ PROSTŘEDÍ	– podíl Romů na pozicích v elitě české společnosti	– většina Romů zahrnuta ve velké šedé anonymní neelitě – anonymita spíše znásobuje předsudečné postoje vůči Romům než dává šanci omezit je
VENKOVSKÉ PROSTŘEDÍ	– zachování si (alespoň částečné) identity – šance obrousit předsudky vůči Romům prostřednictvím vykonávání sociální kontroly	– téměř žádná šance dosáhnout pozic v lokálních elitách
	MAIN BENEFIT	LOSS
URBAN AREAS	– the share of the Romanies occupying positions in the elite of the Czech society	– majority of the Romanies is included in the "large grey non-elite mass" – anonymity rather multiplies attitudes of prejudice towards the Romanies rather than giving a chance to reduce these attitudes
RURAL AREAS	– saving (at least partially) the identity of Romanies – the chance to smooth down prejudices towards Romanies by the means of implementing social control	– almost no chance to achieve any position in local elites

ni společnosti jsou překonané – to je první problém. Druhým je podíl romské elity v celku romské městské komunity. Těch Romů, kteří získali vysoké pozice v elitě české společnosti, je totiž ve srovnání k těm, kteří jich nedosáhli, minimální. Romská městská komunita je charakteristická „velkou šedou neelitní masou“ a vůči ní je postaveno jen několik málo „elitních Romů“. To nemění nic na skutečnosti, že viditelným ziskem v hrovém rámci utvářeném městskou společností se jeví (aspoň minimální) zastoupení Romů v elitě české společnosti. Na druhé straně je hlavní ztrátou stálá předsudečnost nasměrovaná proti většinové šedé romské neelitě (právě proto, že jde z pohledu vnějšku o velkou vnitřně nestrukturovanou masu), používaná často k vysvětlování jevů, které vyjadřují střety (konflikty) Romů s Neromy v prostředí města.

2. Střetnutí Romů s Neromy v prostředí venkova

Romská komunita střetávající se s komunitou venkovskou je charakteristická oproti romské městské komunitě slabým kulturním potenciálem, a to zejména proto, že v něm není téměř vůbec zastoupena neromská část, vnější složka – a pokud je, tak spíše nepřímo (tzn. že jen zřídka kdy sociální lobista pochází z venkovské komunity, a jestliže zaměřuje pozornost na venkovské Romy, pak hodně zprostředkovaně, např. skrz zástupce nadace sídlící ve městě). Dá se očekávat, že venkovští Romové nemají takřka vůbec šanci proniknout do lokálních elit. Na druhé straně se ale nestávají, jako ve městě, velkou šedou anonymní masou a zachovávají si alespoň částečnou identitu. Neanonymnost venkovského prostředí mj. znamená velmi silnou sociální kontrolu, která na první pohled zjevuje stránku neváživého nepřátelského přístupu směřovaného skupinou „my“ ke skupině „oni“. Empirická pozorování autorky byla zaměřena právě k tomu, za jakých podmínek mohou být

Romové přicházející do venkovské komunity (a jsoucí pod její sociální kontrolou) přijati (ve smyslu považování za vlastní členy, za které je venkovská komunita ochotna převzít částečnou zodpovědnost). Pokusila se podhalit, které požadavky kladené venkovskou komunitou musí Romové splnit, aby předsudky vůči nim byly částečně zlomeny. Silná sociální kontrola na straně neromské venkovské komunity tak vystupuje jako facilitátor překonání předsudečností, neboť je reálně vykonávána, s přehledem sdílena (komunikována) a může se zaměřovat k jednotlivým osobám (rodinám). K nejdůležitějším předpokladům pro přijetí a klidné (sousedské) soužití Romů s venkovany (v „jedné společnosti“) je 1. ochota Romů pracovat a 2. „čistota“ Romů (Pozn.: V obecnějším, poněkud abstraktním pojetí, které zahrnuje nejen čistotu fyzickou – být vždy řádně umyt a upraven a mít čisté a neroztrhané šaty⁹ – ale také jisté morální zásady, které bychom mohli souhrnně označit jako „lidská neposkvrněnost“, což ve vyprávěních Romů žijících dlouhodobě na venkově obsahuje hlavně nekrást jeden druhému, nelhat svým bližním, cele se věnovat svým dětem. V romštině je vlastnost duševní a fyzické poskvrněnosti vyjádřena slovem „degeš“ (Kučerová 1998).

ZÁVĚR

Venkované (zachovávající stále ještě ve své kultuře jisté konzervativní rysy charakteristické pro tradiční společnost) mohou Romy za jistých podmínek přijmout, zahrnout je do své komunity, skupiny in-group, ale s největší pravděpodobností jim neumožní stát se členy lokální elity. Přijetí Romové se však stávají členy komunity, kteří jsou tolerováni (samozřejmě i kontrolováni) a komunita za jejich jednání přebírá i částečnou zodpovědnost – Barša (Barša, Strmiska 1999) tyto pro-

⁹ Jedinou výjimkou, kdy nemusí být člověk „nažehlený“ je čas, kdy pracuje, protože špina z práce je nevyhnutelná a je chápána jako něco přirozeného.

jevy (organického) celku nazývá *skupinovou esenci*, což vyjadřuje jednotu, souznění, homogenitu. V empirii se autorka s takovým pojmáním poprvé setkala v rozhovorech s českými studenty žijícími na venkově a poté v rozhovorech s venkovy vedených na téma jejich soužití s Romy (jakožto jinoetnickou skupinou oproti vlastní). Studenti i někteří venkované Romy, s nimiž žili v jedné komunitě, vlastně nepovažovali za jinoetnické, když o nich říkali: „...to nejsou ani pořádní Romové ... ty tu s námi žijou ...“.

Městské prostředí by se mohlo jevit jako tolerantnější prostředí pro žití Romů, pokud bychom za indikátor tolerance považovali, že právě zde je Romům umožněno dostat se do nejvyšších pozic společnosti. Avšak nejenže je město dle Baršova termínu spíše nositelem *individuální esence*, kde komunita jako celek (moderního charakteru) nepřebírá zodpovědnost za své jednotlivé členy (neplatí zde: on je náš, musíme ...), kde si za své činy a jednání odpovídá každý jedinec sám. Nejen mezi Romy a Neromy ve městě existují značné rozdíly v obsazování sociálních pozic, ale též mezi samotnými městskými Romy je velmi široká škála pozic od těch nejnižších po ty nejvyšší, elitní. Podle Naisbitta by právě heterogenita měla být předpokladem méně konfliktní atmosféry ve společnosti (v tomto případě městské oproti venkovské). Analýza dvou reprezentativních českých deníků, kterou autorka provedla v rámci své diplomové práce, dosvědčuje, že drtivá většina vyostřených rasově motivovaných konfliktů (útoky, vraždy apod.) se odehrála ve městech (řádově od 30 tisíc obyvatel výše), zatímco konflikty v menších a venkovských sídlech nezaznamenala. Základním závěrem tohoto pojednání tudíž je, že při zkoumání střetání Romů s Neromy v českém venkovském a městském prostředí nelze Naisbittovu hypotézu o větší konfliktnosti etnického charakteru v homogennějším společenském prostředí potvrdit. Protože problematika

rasové a etnické nerovnosti je autorčinou odbornou otázkou „číslo jedna“, bude autorka dále hledat použitelné teoretické koncepty, a také shromažďovat empirická data a studovat výsledky empirických šetření kolegů-sociologů, aby mohla přinést úplnější (nikdy ale ne úplné) a plastičtější (nikdy ale ne jednoznačné) odpovědi.

LITERATURA

- Barša P., Strmiska M. (1999): Národní stát a etnický konflikt. Brno.
- Csámpai O. (1999): Sociológia v skúmaní etnicity (Úvod do etnosociológie). Bratislava.
- Gabal I. (1999): Etnické menšiny ve střední Evropě. Praha.
- Gellner F. (1996): Národy a nacionalismus. Brno.
- Giddens A. (1989): Sociology. London.
- Hartman J.A. (1991): The Genius of a culture: The Old Order Amish. Columbia.
- Hostetler J. A. (1963): Amish Society. London.
- Hudečková H., Lošťák M. (1998): Sociologie II. Praha.
- Kučerová E. (1998): Romové v české společnosti se zvláštním zřetelem k venkovské společnosti. [Diplomová práce], Praha.
- Machonin P., Tuček M. a kol. (1996): Česká společnost v transformaci. Praha.
- Matějů P., Vlachová K. (2000): Nerovnost, spravedlnost, politika. Praha.
- Naisbitt J., Aburdenová P. (1992): Megatrendy 2000. Bratislava.
- Szczepanski J. (1967): Sociológia. Praha.
- Strauss A., Corbinová J. (1999): Základy kvalitativního výzkumu. Brno

Došlo 13. 6. 2000

Kontaktní adresa:

Ing. Eva Kučerová, Česká zemědělská univerzita, 165 21 Praha 6- Suchbátka, Česká republika, tel. +420 2 24 38 23 10, e-mai: kucerova@pef.czu.cz

VÝZKUM NÁZORŮ NA KULTURNÍ BLÍZKOST REGIONŮ SOUSEDNÍCH ZEMÍ STŘEDNÍ EVROPY

OPINION RESEARCH ON CULTURAL PROXIMITY IN NEIGHBOURING COUNTRIES REGIONS IN CENTRAL EUROPE

J. Šindlářová

Mendel University of Agriculture and Forestry, Brno, Czech Republic

ABSTRACT: The contribution deals with preliminary findings of sociological questionnaire done in the frame of EURO-MOVE project in this year. The project is addressed to the research of social economic milieu in the four neighbouring countries in the Central Europe. The research group "Cross-cultural values" studied some problems related to co-operation of borderland regions of the Czech Republic, Slovakia, Hungary and Austria, to an effective communication and to the sense of cultural proximity. Three categories of respondents answered identical questions in each country: small and medium entrepreneurs, communal politicians, and students in universities of various types. The results are being evaluated both for each national data file separately (140 respondents in each country) and for the investigated region of Central Europe as a whole (560 respondents). Respondents come from the cities of Brno, Vienna, Bratislava and Budapest. Universities of Economics from the above mentioned cities are engaged in this questionnaire survey. Preliminary findings related to attitudes of respondents from Brno to regional co-operation with other cities, to the feeling of common historical past and to the sense of the mutual cultural proximity between regions and cities. The mastering of foreign language as a mean of communication and the feeling of sympathy with other European countries were studied too. At present time, the data evaluation is not yet finished. However, there were revealed both some factors supporting the cross-border regional co-operation and some barriers to this process.

Key words: regional co-operation, the sense of cultural proximity between the Central European regions, sociological research, question-naire project

ABSTRAKT: Stať se zabývá předběžnými výsledky sociologického výzkumu předpokladů oživení vztahů, spolupráce a podnikání v prostředí příhraničních regionů sousedících zemí: České republiky, Slovenské republiky, Rakouska a Maďarska. V rámci projektu Euromove bylo provedeno letošního roku společné dotazníkové šetření, zaměřené na existenci společných kulturních hodnot (Cross-cultural values) a sítí, na srovnání postojů a předpokladů respondentů ke spolupráci i na bariéry tohoto procesu. Součástí zjišťovaných dat byly mj. i možnosti vzájemné komunikace ve vztahu ke znalosti jazyků a k došavadní úrovni znalosti prostředí sousedů. To bylo zastoupeno čtyřmi městy – Brnem, Vídní, Bratislavou a Budapeští. Vzhledem k plánovaným praktickým výstupům celého projektu sledoval výzkum také případné rozdíly v názorech podnikatelů, komunálních politiků a studentů a v názorech mladších a starších respondentů. První data pocházejí od souboru respondentů z Brna.

Klíčová slova: regionální spolupráce, pocit kulturní blízkosti ve střední Evropě, sociologický výzkum, dotazníkové šetření

ÚVOD

Projekt Euromove má v úmyslu podpořit oživení vzájemných kontaktů a aktivit v různých sférách ekonomického, kulturního a sociálního života (např. ve spolupráci malých a středních podnikatelů ze zmíněných oblastí, v podpoře turismu, ve spolupráci v oblasti vědy a výzkumu, pořádání kulturních a sportovních akcí atraktivních i pro obyvatele sousedních států atd.). Jedna z jeho mezinárodních pracovních skupin zjišťuje podmínky pro takové snahy dané sociálním prostředím v jednotlivých zemích.

V rámci projektu Euromove probíhá v letošním roce srovnávací výzkum zaměřený na společné kulturní hodnoty a podmínky pro spolupráci se sousedními zeměmi v oblastech kolem společných hranic. Česká republika je zastoupena respondenty s trvalým bydlištěm v Brně, Slovensko respondenty z Bratislavy, maďarští respondenti jsou z Budapešti a rakouští z Vídně. Garanty výzkumu jsou univerzity ekonomického zaměření ze jmenovaných měst, brněnského výzkumu se zúčastňuje MZLU v Brně.

Byly zkoumány tři významné kategorie respondentů: jedná se o soubor složený z politiků komunální úrovně, podnikatelů (malé a střední podnikání) a ze

studentů. V letošním roce byl proveden předvýzkum a výzkum a shromážděna data výzkumu (VŠE Bratislava je převáděna do programu SPSS). Údaje jsou nyní zpracovávány do jednotlivých národních zpráv a do souhrnného srovnávacího vyhodnocení, které poskytne přesnější podklady pro praktické návrhy celého projektu.

Stať se zaměřila na některé předběžné a zatím nikoliv detailně vyhodnocené výsledky, vztahující se k názorům brněnských respondentů na vzájemnou kulturní blízkost či odlišnost a k jejich hodnocení předpokladů spolupráce mezi uvedenými městy.

METODY

Pracovní skupina Cross-cultural values, vytvořená v rámci projektu Euromove, provedla předvýzkum na základě videňského návrhu dotazníku, který byl opouštěn a doplněn ostatními zúčastněnými partnery ve všech čtyřech zemích. Předvýzkum zahrnoval v každé z nich soubor 30 respondentů, tj. 120 osob celkem. Vlastní výzkum byl proveden podle dohodnutých pravidel v každé zemi u souboru 140 respondentů. Z nich bylo závazně stanoveno složení ze 30 politiků, 30 podnikatelů, 60 studentů, a to s použitím jednoho společného dotazníku, přeloženého do národních jazyků. Celkem tedy bylo šetření provedeno u 560 respondentů. Na výzkumu spolupracovali studenti příslušných univerzit při distribuci a vybírání dotazníků, což navazovalo na jejich teoretickou výuku o sociologickém výzkumu. Spolupráce studentů znamenala současně možnost vysoké návratnosti dotazníků. Podávalo se do držet jak složení souboru podle stanovených tří kategorií, tak termín dokončení terénní etapy získávání dat. Ta byla převedena v Bratislavě do programu SPSS a v současné době jsou vyhodnocována každým národním týmem.

Pracovní skupina projednávala provedení výzkumu na několika schůzkách a dohodla se na zpracování národních zpráv o výsledcích dotazníku v každé ze zúčastněných zemí a kromě toho na obsahu jedné společné zprávy, která by měla odpovědět na otázku, jaké je sociální prostředí a podmínky pro úspěšnost navrhovaného projektu přehrániční spolupráce a aktivit. Jedním z nepochybných pozitiv celé mezinárodní akce je postupné vytváření společné představy o obsahu i formě výzkumu na základě upřesňování záměrů každé ze zúčastněných stran i vyjasňování problémů, spojených s rozdíly v přepisování kulturních významech při sestavování dotazníku a při jejich překladech do národních jazyků. V tomto procesu sehrál velkou úlohu provedení předvýzkum, který odhalil některé obtíže v tomto směru a znamenal dost značné zásahy do první verze dotazníku. Postupem času se způsob činnosti i složení pracovní skupiny stabilizovaly a třibily a tento proces dále pokračuje. Kromě vlastní informační hodnoty jednotlivých dat hraje důležitou roli i metodika, zajišťující jejich srovnatelnost, což považujeme za jednu z podmínek jejich zamýšleného praktického využití.

NĚKTERÉ PŘEDBĚŽNÉ VÝSLEDKY A DISKUSE

Struktura souboru respondentů z Brna (N = 140)

V souboru celkově převažovali muži (64 %) nad ženami (36 %) vlivem jejich vyššího zastoupení mezi politiky (68 % mužů) a podnikateli (70 % mužů).

Zastoupení jednotlivých profesních skupin (komunální politici, podnikatelé, studenti) bylo stanoveno předem (viz metody). Vliv vyššího podílu skupiny studentů se projevil na věkovém složení větší početností nejmladších respondentů. Věkové kategorie byly při zpracování dat rekódovány a sdruženy do tří základních skupin. Největší převahu měli respondenti ve věku 18–25 let (54 %), následovala kategorie 26–45 let (26 %) a nejméně byli zastoupeni respondenti starší než 45 let (20 %). Průměrný věk studentů byl 22,4 roku, politiků 42,1 roku a podnikatelů 33,9 roků.

Žádný z respondentů neměl pouze základní vzdělání. Celkem 57,9 % respondentů dosáhlo středoškolského vzdělání s maturitou a nejpouštěnější skupinou mezi nimi byli současní studenti vysokých škol (94 % z respondentů se středoškolským vzděláním, zbytek studentů VŠ studoval již druhou vysokou školu). Poměrně vysoké bylo zastoupení vysokoškolského vzdělání u politiků (65 % z nich) a podnikatelů (60 %).

Stejným podílem (vždy 25 %) byli zastoupeni studenti ekonomie z MZLU, humanitních oborů, přírodovědných oborů studia Masarykovy univerzity a konečně technických vysokoškolských oborů.

Postoj občanů Brna k regionální spolupráci mezi Brnem, Bratislavou, Budapeští a Vídní

Celý dotazník začínal otázkou, kterou bychom mohli charakterizovat jako úvodní motivační s cílem navázání kontaktu a naznačení tématu výzkumu. Současně se jednalo o otázku projekční, kdy respondenti částečně vyjadřují vlastní mínění tím, že zodpovídají dotaz na mínění dalších lidí. Informační hodnotu odpovědi je tedy třeba brát z tohoto hlediska. Otázka zněla „Jak by podle Vašeho názoru přijali občané Vašeho města regionální spolupráci mezi městy Bratislava – Brno – Budapešť a Vídní“ a obsahovala škálu s pěti odpověďmi.

Respondenti předpokládají velmi příznivou reakci svých spoluobčanů, téměř všechny odpovědi (94 %) očekávají velmi pozitivní a pozitivní přijetí regionální přehrániční spolupráce, pouze 3 % očekávají spíše negativní přístup a vůbec nikdo se nedomnívá, že by reakce byla velmi negativní (zbytek respondentů neumí odpovědět). Přes „optimistický“ výsledek nelze z odpovědi vyvozovat příliš podložené závěry, jak už bylo uvedeno.

Odpovědi politiků a podnikatelů se příliš neliší, studenti o něco častěji nevědí, jak odpovědět. Rovněž muži a ženy se v zásadě neliší v odpovědích na tuto otázku.

Z věkových skupin je nejskeptičtější (v rámci platnosti obecného příznivého výsledku) skupina prostřední (26–45 let) – má největší procento odpovědí s před-

pokládánou spíše negativní reakcí (8,1 % věkové skupiny). Takovou reakci vůbec nepředpokládá nejstarší skupina, ale zato je opatrná u stupně „velmi pozitivního“ přijetí spolupráce (jen 10,7 %, ostatní skupiny přes 20 %). Statisticky významná souvislost mezi věkem a typem odpovědi nebyla potvrzena.

Největší část respondentů se domnívá, že *historická minulost* nehraje roli pro budoucí spolupráci mezi zkoumanými městy střední Evropy (k této střední hodnotě odpovědi ve výši 3 bodů se přiklonilo 38 % respondentů a rovněž průměr bodového hodnocení dosáhl 3,3 bodu u celého souboru). Pouze 19 % respondentů předpokládá, že minulost může být pro spolupráci překážkou a 42 % považuje historii spíše za potencionální výhodu při spolupráci. Odpovídat mohli respondenti na pětibodové škále, kde bod 1 znamenal „může to být významná překážka“, 2 body nebyly slovně vyjádřeny a pokračovaly směrem ke 3 bodům s popisem „nehraje to roli“, 4 body opět nebyly slovně označeny a směřovaly k 5 bodům, které znamenaly, že historická minulost může podle názoru respondenta „být velká výhoda“ pro budoucí spolupráci mezi městy. Řada z těch respondentů, podle kterých je historická minulost výhodou, v jiné odpovědi zdůrazňuje, že čtyři města mají společnou minulost a kulturu, která je spojuje, připomínají bývalý společný státní útvar Rakousko-Uhersko a geografickou blízkost navzdory různým státním útvarům v současnosti.

Integraci České republiky, Maďarska a Slovenské republiky do Evropské unie považuje nadpoloviční většina souboru brněnských respondentů (54 %) za velmi významnou pro intenzivnější regionální spolupráci mezi Brnem, Bratislavou, Budapeští a Vídni, pouze 2 % souboru ji považuje za nevýznamnou. Zbytek (44 %) se domnívá, že integrace do EU je pro spolupráci zčásti významná. Největší význam integraci do EU připisují podnikatelé (podle 62 % z nich má velký význam), nejčastěji se přiklání k pouze částečnému významu studenti (52 % z nich). V zastoupení (zcela výjimečných) odpovědi o nevýznamnosti vztahu mezi integrací a spoluprací není rozdíl mezi politiky, podnikateli a studenty. Tyto kategorie se liší pouze podílem odpovědí o velkém významu a částečném významu.

Hodnocení kulturní blízkosti měst respondenty z Brna

Respondenti se přiklání v hodnocení kulturní blízkosti Bratislavy, Brna, Budapeští a Vídne spíše k tomu, že obecně tato města jsou si více podobná než rozdílná. Podobnost byla vyjádřena 1 bodem (= velmi podobná) a 2 body (= podobná), neutrální odpověď byly 3 body a rozdílnost 4 a 5 (velká rozdílnost) body. Průměr celého souboru dosáhl 2,62 bodu, tedy města jsou si podle respondentů spíše podobná. Z celkového počtu respondentů se k podobnosti přiklání 50 %, 31 % je v hodnocení neutrálních a 19 % vidí spíše kulturní rozdílnost.

Z *hlediska věku* se nejvíce ke kulturní blízkosti měst přiklání střední věková skupina (65 % z ní), zatímco

nejmladší a nejstarší respondenti se shodují (po 44 % v obou skupinách se vyslovilo o kulturní blízkosti, podobnosti). Zastoupení vyhraněných odpovědí o kulturní rozdílnosti je minimální a stejné u všech věkových skupin. Spíše kulturní rozdíly vidí nejmladší respondenti (čtvrtina z nich).

Kulturně blíží, podobnější připadají města mužům (53 % mužů proti 45 % žen dává hlas větší či menší blízkosti), ženy častěji než muži volí neutrální stupeň. Rozdíly v hodnocení jsou však velmi malé. Respondenti – muži mají průměrné hodnocení kulturní blízkosti poněkud kladnější (dílič/podmíněný průměr pod souboru mužů je 2,57) než je celkový průměr (2,62), ženy ji naopak hodnotily o něco neutrálněji (dílič průměr 2,71). Rozdíly podle pohlaví se však nejvíce výrazněji.

Také rozdíly hodnocení kulturní blízkosti podle *profesního zaměření* nejsou příliš velké a především statisticky významné, ačkoliv určité menší difference pozorovat můžeme. Ze srovnání s politiky a zvláště se studenty vycházejí podnikatelé jako skupina, které se zdají sledovaná města nejvíce si navzájem podobná. 64 % podnikatelů hodnotí blízkost nejvyšším stupněm 1 a stupněm 2 (proti zhruba 47 % z politiků a 42 % ze studentů), jsou nejmeně zastoupeni u neutrální odpovědi a vůbec se nevyslovili pro velkou kulturní rozdílnost mezi městy. Studenti na druhé straně mají ze sledovaných tří kategorií nejčastěji představu o menší nebo žádné podobnosti měst (25 % studentů proti 15 % politiků a 13 % podnikatelů). Studenti současně patří ke kategorii nejmladších respondentů, z nichž opět 25 % má stejný názor (viz výše). Tabulka však opět vykazuje malý počet četností u krajních hodnocení (1 a 5 bodů). Mírné rozdíly mezi respondenty v jejich názorech na kulturní blízkost můžeme pozorovat i na dílčích průměrech těchto podsouborů. Nejbližší celkovému průměru (2,62) je hodnocení politiků s dílčím průměrem 2,65. Nižší dílčí průměr, a tedy názor o větší kulturní blízkosti, mají podnikatelé. Skeptičtější s vyšším průměrem jsou studenti s hodnocením 2,78 (již byla uvedena shoda skupiny studentů s nejmladší věkovou skupinou).

Větší rozdíly se na první pohled jeví při srovnání odpovědí podle jednotlivých *kategorií vzdělání*. I u kategorizace odpovědí podle vzdělání je však více než polovina polí tabulky s velmi malými četnostmi. Nejvíce kulturní blízkosti vidí mezi městy respondenti se středoškolským vzděláním bez maturity (67 % z nich, 33 % odpovídají neutrálním hodnocením – ani blízkost, ani rozdílnost, vůbec žádný z nich se nedomnívá, že jsou města rozdílná), ti převažují mezi podnikateli a výrazně se liší svým „lepším“ průměrem 1,83 od ostatních vzdělanostních kategorií. Absolutní četnosti u této kategorie jsou však velmi nízké. Středoškolská s maturitou (velká část z nich patří ke skupině současných studentů VŠ) s dílčím průměrem 2,70 se od průměru celé populace liší mnohem méně. Největší podíl mírné a větší kulturní rozdílnosti připisují sledovaným městům právě středoškolská s maturitou (24 % z nich).

Tato vzdělanostní skupina je také v celém souboru nejpočetnější. Respondenti s vysokoškolským vzděláním (díleč průměr 2,60) jsou v souboru zastoupeni také dosti početně a od předcházející skupiny se příliš neliší podílem těch, kteří považují města v zásadě za blízká nebo neutrální (stupeň 3 – ani podobná, ani rozdílná). O něco méně vysokoškolsky vzdělaných lidí se vyjádřilo spíše pro menší či velkou rozdílnost (13 %) měst ve srovnání s maturanty (24 % z nich).

V jiné odpovědi respondenti hodnotili *podobnost jednotlivých dvojic měst*. Bodování bylo stejné jako u výše uvedeného hodnocení všech čtyř měst dohromady: 1 = dvojice měst si je vzájemně velmi podobná, 5 = dvojice je velmi rozdílná. Pořadí podobnosti dvojic podle respondentů je následující: 1. Brno a Bratislava (2,279 díleč průměr – tato dvě města jsou si nejvíce podobná), 2. Budapešť a Vídeň (2,377), 3. Bratislava a Budapešť (2,841), 4. Brno a Vídeň (3,037), 5. Bratislava a Vídeň (3,215) a 5. Brno a Budapešť (3,455). Průměry 3,0 a vyšší znamenají už (spíše menší či větší) rozdílnost měst ve dvojici. Je třeba připomenout, že u dvojic měst v kombinaci s Budapeští se vyjádřil výrazně nižší počet respondentů z důvodu neznalosti tohoto města.

Srovnáme-li tři zbývající města (Bratislavu, Vídeň a Budapešť) pokud se týká *plánů brněnských respondentů na jejich návštěvu*, vidíme, že se situace co do lepší znalosti Budapešti v nejbližších dvou letech pravděpodobně nezmění: 59 % respondentů výslovně nepočítá v tomto časovém horizontu s návštěvou Budapešti, zatímco žádnou návštěvu Vídně neplánují pouze 2 % respondentů (u Bratislavy jde o 15 %). U většího počtu zamýšlených návštěv dominuje (3 a více) Vídeň (40 %), u jedné až dvou plánovaných návštěv v příštích dvou letech mírně vede Bratislava (62 % respondentů má o ni zájem) nad Vídní (58 %).

Výzkumem byla získána i řada dalších dat o dosa- vadní frekvenci návštěv a osobních kontaktů respondentů s jednotlivými městy, o hlavních důvodech návštěv měst, o hodnocení míry, v jaké podle respondentů jednotlivá města plní své hlavní funkce atd. Významnou součástí praktických záměrů projektu je i zjišťování spokojenosti respondentů s různými typy dopravního spojení mezi zkoumanými městy. Tato a další témata jsou ve fázi zpracovávání.

Sympatie respondentů k jednotlivým zemím

Pro vyjádření toho, jak jsou respondentům „sympatické“ (bez bližšího upřesnění tohoto pojmu) jednotlivé země, byla použita pětibodová dvoustranná škála. Do seznamu zemí byly z metodických důvodů zařazeny nejen čtyři země, kterých se týkalo dotazníkové šetření. Každá z dalších jmenovaných zemí představovala aspoň poněkud odlišný typ. 1 bod znamenal velké sympatie respondentů, 3 body víceméně neutrální odpověď a 5 bodů vyjadřovalo velmi nesympatickou zemi pro respondenta. Bylo vybráno celkem 9 zemí.

Při nejjednodušším uspořádání podle získaných celkových průměrů vidí brněnští respondenti toto *pořadí sympatických zemí*, zadaných dotazníkem (čím nižší průměr, tím sympatičtější je daná země respondentům): 1. Česká republika (získaný díleč průměr 1,464), 2. Švýcarsko (1,814), 3. Rakousko (2,028), 4. Řecko (2,079), 5. Slovensko (2,086), 6. Německo (2,521), 7. Maďarsko (2,550), 8. Jugoslávie (2,957), 9. Turecko (3,478).

Srovnáme-li díleč průměry *České republiky* podle různých podsouborů respondentů, je Česká republika nejsympatičtější zemí pro nejstarší věkovou skupinu respondentů (průměr této skupiny je 1,357), lépe byla hodnocena ženami (1,274) než muži (1,573), zhruba stejně se průměrně vyjádřili politici jako studenti (1,375 a 1,383), a to o něco lépe než podnikatelé (1,675). Středoškolaři bez maturity Českou republiku hodnotili bez výhrad nejvyšším stupněm sympatií (průměr 1,000 – ale nízká četnost kategorie), čím vyšší však bylo vzdělání respondentů, tím byli v rámci i tak nejlepšího hodnocení kritičtější.

V případě odpovědí o *Rakousku* je výsledek obdobný: nejlepší díleč průměr má nejstarší věková skupina (1,785), ženy a muži považují Rakousko prakticky za stejně sympatické, ale ženy přece jen za sympatičtější (2,00) než muži (2,044), nejsympatičtější je komunální politikům (1,875), následují podnikatelé (2,025) a studenti (2,133). Opět platí, že se vzrůstajícím vzděláním vyjádřili respondenti poněkud menší sympatie.

Nejvyšší sympatie *Slovenské republiky* vyjádřili respondenti nejstarší věkové skupiny (díleč průměr 1,888), ale nejmladší respondenti se od nich lišili poměrně málo (2,066), zatímco věková kategorie 26–45 let měla průměrné hodnocení poněkud horší (2,27). Opět je znám Slovensko o trochu sympatičtější (1,921) než mužům (2,181). V průměru sympatií ke Slovensku není velký rozdíl mezi politiky (1,923) a studenty (1,966), o něco kritičtější jsou podnikatelé (průměr 2,425). U sympatií podle kategorií vzdělání platí konstatování předcházejících odstavců.

Pokud se týká toho, jak se vyjádřili brněnští respondenti o *Maďarsku*, je nejsympatičtější nejstarším respondentům (2,285), následuje skupina nejmladší a střední. Maďarsko je výjimkou v tom, že lepšího hodnocení co do sympatií dosáhlo u mužů (2,528) než u žen (2,588). Opět jsou poněkud rezervovanější podnikatelé (2,700) proti politikům (nejvíce sympatií – průměrné hodnocení 2,425) a studentům (2,533). Jako u předcházejících zemí se stoupajícím vzděláním respondentů stoupá i jejich uvádění menších sympatií k Maďarsku.

Nejstarší skupina respondentů prakticky u žádné ze zkoumaných čtyř zemí nepoužila bodového hodnocení, vyjadřujícího, že je jim daná země velmi nesympatická, případně nesympatická. Obecně i ostatní kategorie respondentů s tímto bodováním šetřily a rozdíly mezi nimi se tedy soustředily na kladné, případně neutrální stupně škály. Otázka sama svou záměrně pocitově zaměřenou

formulací přispěla k všeobecněji zaměřenému hodnocení respondenty.

Jazyky a kulturní blízkost sousedních zemí

Výzkum se zabýval úrovní znalostí jazyků – jak světových, tak místních národních. Znalost jazyků byla chápána jako jedna z podmínek k možné vzájemné komunikaci a spolupráci mezi Českou republikou, Rakouskem, Slovenskem a Maďarskem.

Stupeň své znalosti jazyků hodnotili subjektivním oceněním sami respondenti. Škála obsahovala celkem pět stupňů znalosti, vyjádřených slovně bez bližšího definování termínů použitých k odstupňování znalosti příslušného jazyka. Nejvyšší stupeň byl „perfektně mluví a píše, následovaly stupně „dobře“, „dostatečně“, „trochu“ a konečně celkem jednoznačný poslední stupeň znalosti – „vůbec“.

Při koncipování výzkumu se jevila jako zajímavá otázka nejen stupeň znalosti světových jazyků němčiny a angličtiny, ale také jejich proporce vzhledem k věkovému složení respondentů a vzdělání. Dalo se také předpokládat, že kulturní blízkost a minulá existence společného státu ovlivní stupeň znalosti slovenštiny u starších respondentů i jejich vyšší sebehodnocení v tomto směru. Maďarština by mohla být nahrazována při vzájemné komunikaci angličtinou nebo němčinou.

U *maďarštiny* nepozorujeme rozdíly v tabulkách podle věku, pohlaví, profese či vzdělání respondentů z toho důvodu, že její znalost ve sledovaném souboru je zcela zanedbatelná. Všechny dílčí průměry buď dosahují hodnoty 5,0 (vůbec neznám) nebo se jí blíží, celkový průměr je 4,9429 a 96 % respondentů maďarštinu vůbec nezná.

Srovnáme-li zbývající tři jazyky, získává podle předpokladů nejvyšší stupeň sebehodnocení slovenština s celkovým průměrem 2,321. Následuje angličtina (2,714) a poměrně hůře dopadla němčina s průměrem 3,128, což znamená pouze dostatečnou znalost. Vzhledem k tomu, že je to jazyk našich sousedů, znamená to určitý ústup od tradičně vysoké znalosti tohoto jazyka.

Úlohu *němčiny* jako komunikačního nástroje nejen ve vztahu k Maďarsku, ale i k Rakousku tak zčásti přebírá v poslední době univerzální angličtina, což se předpokládalo zejména u nejmladších respondentů. Kupodivu se však průměry jednotlivých věkových skupin u němčiny příliš neliší a nejstarší věková skupina nevyniká nad ostatní (naopak nejvíce znalostí napovídá průměr nejmladší skupiny (3,040). S tím souvisí, že podle profesního zařazení jsou na tom s němčinou nejlépe studenti (2,933), nejhůře podnikatelé (3,400). Vzhledem k potřebám praktické komunikace v příhraničních oblastech to může být určitou nevýhodou. Znalost němčiny u našeho souboru respondentů nebyla nějak výrazně rozdílná u skupin respondentů podle stupně jejich ukončeného vzdělání.

Angličtinu rovněž podle svého mínění nejvíce znají nejmladší respondenti (průměr 2,280), značně horší je

podle předpokladů situace u skupiny starších než 45 let (jejich průměr je 3,750). To souhlasí s výsledky podle profesí – studenti se nejlépe hodnotí (2,300). Další pořadí je však odlišné od němčiny – o něco lépe podle svého vyjádření znají anglicky podnikatelé (2,975) než komunální politikové (3,075). Velmi nízkou znalost angličtiny udávají respondenti bez maturity (4,000), nejvyšší naopak maturanti (2,629), což jsou zčásti současní studenti VŠ. Přiliš se od nich neliší ti, kteří již vysokoškolské vzdělání získali (2,698).

Velká část respondentů hodnotí svou znalost *slovenštiny* jako dobrou, jak již bylo řečeno, a to téměř ve stejné míře nejstarší jako nejmladší skupina (nejmladší 2,293 a nejstarší 2,285). Ženy jsou ohledně vlastní znalosti slovenského jazyka poněkud sebekritičtější (2,509) než muži (2,213). Mezi sebehodnocením politiků, podnikatelů a studentů nebyl podstatný rozdíl. Nejhorší dílčí průměr vychází u respondentů se středním vzděláním bez maturity (2,833). Pouhá 2 % celého souboru udávají, že slovenštinu neznají. Vzhledem k obecným signálům o počínajících důsledcích mnohem menších příležitostí k setkání se slovenským jazykem než tomu bylo v dřívějších dobách jsou výsledky tohoto šetření poněkud atypické. Předpoklad nižší znalosti tohoto jazyka u nejmladší skupiny se nepotvrdil. Možných výkladů je více, od nespolehlivosti sebehodnocení v tomto směru, souvislosti s představou o tom, že se pro velkou příbuznost jedná ve srovnání s jinými o srozumitelnou řeč, až po nedostatek příležitosti se přesvědčit o svých skutečných znalostech při aktivním použití slovenštiny. Zjištěné výsledky však mohou být náhodné a souviset se složením souboru.

Z hledaných statistických souvislostí znaků se jevila jediná: souvislost mezi znalostí angličtiny a věkem brněnských respondentů. Čím starší věková skupina, tím nižší stupeň své znalosti většina z ní udávala: skupina 18–25letých patřila ze 40 % ke stupni 2 (dobře), skupina 26–45letých ze 40 % už ke stupni 3 (dostatečně) a skupina nad 45 let ze 39 % ke stupni 4 (trochu) a ze 39 % ke stupni 5 (vůbec).

Srovnáme-li *podíl respondentů, kteří vůbec neznají jednotlivé jazyky*, na prvním místě je podle očekávání maďarština, kterou vůbec nezná 95,7 % souboru, angličtina a němčina mají shodný podíl 10,7 % respondentů (u němčiny je však vysoký počet 37 % těch, kteří znají jazyk jen „trochu“ a málo těch, kteří udávají vyšší stupně znalosti). Nejlépe je na tom slovenština, u které neznalost udává pouze 2,1 % souboru.

ZÁVĚR

Dotazníkové šetření poskytlo některé základní informace o postojích respondentů čtyř zúčastněných zemí k vzájemné spolupráci mezi příhraničními regiony. Zaměřilo se mj. na problematiku kulturních vazeb a vědomí blízkosti či odlišnosti zúčastněných zemí. V prozatím zpracovávaných odpovědích respondentů z Brna se nepotvrdily statisticky významné souvislosti mezi

profesním zařazením respondentů (komunální politici, podnikatelé, studenti VŠ) a jejich odpovědí. Mírné tendence k odlišnosti byly u některých otázek naznačeny u rozdílných věkových skupin, např. střední věková skupina (26–45 let) relativně častěji předpokládá negativní postoj svých spoluobčanů k regionální spolupráci, ale nejčastěji (z věkových skupin) hodnotí sledovaná města jako kulturně si blízká, nejstarší věková skupina (nad 45 let) nejhůře hodnotí svou znalost angličtiny atd.

Přesnější charakteristiku sledované problematiky bude možno podat po konečném zpracování a hlavně po plánovaném srovnání odpovědí s údaji od respondentů z dalších zemí. Je možno předpokládat, že v tomto vzájemném porovnání získáme více informací o sociální a kulturní charakteristice prostředí, v němž se uplatňují různé ekonomické aktivity.

LITERATURA

- Librová H. (1997): Decentralizace osídlení, vize a realita. Část druhá: Decentralizace v realitě České republiky. Sociol. Čas., 33: 27–40.
- Sýkorová D. (1999): Rodina a obec ve střední Evropě. Sociol. Čas., 35: 207–218.
- Šindlářová J. (2000): Některé bariéry středoevropské regionální spolupráce. Konference Agrární perspektivy IX, 19.–20. 9. 2000 ČZU Praha.
- Materiály projektu EUROMOVE a skupiny Cross-cultural values 1999 a 2000 (2000). Data dotazníku Kulturní sítě – české verze. MZLU Brno, WU Wien, VŠE Bratislava, EU Budapest.

Došlo 12. 6. 2000

Kontaktní adresa:

PhDr. Jana Šindlářová, Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Česká republika, tel. +420 5 45 13 20 71, fax: +420 5 45 13 29 55, e-mail: sindlar@mendelu.cz

---

MOŽNOSTI HODNOTENIA PREDPOKLADOV ÚSPEŠNOSTI TÍMOVEJ PRÁCE

POSSIBILITIES OF WORKING TEAM RELATIONSHIPS EVALUATION

J. Višňovský

Slovak University of Agriculture, Nitra, Slovak Republic

ABSTRACT: Until 1989, we lived under the conditions of overestimation of collective work and yet the majority of people were not able to work effectively as members of a working team. However, any more complicated or problem solving task requires a team solution. Therefore, we submit a set of open-ended questions in order to identify the relationships within a project team. Without the identification of those relationships, it is impossible to make effective corrections in the placement of the individual members within a team or to manage the team effectively.

Key words: team work, working team, evaluation of relationships within a working team

ABSTRAKT: Hoci do roku 1989 sme žili v podmienkach vyzdvihovania a uplatňovania kolektívnej práce, väčšina z nás nie je v stave efektívne pracovať v pracovnom tíme. Pritom každá zložitá (či tzv. otvorená) úloha môže byť úspešne vyriešená len kvalitným riešiteľským (projektovým) tímom. Pre úspech práce tímu sú rozhodujúce vzťahy v tíme. V príspevku predkladáme súbor otvorených otázok, ktoré by bolo možné využiť pre identifikáciu a ovplyvňovanie vzťahov v tíme.

Kľúčové slová: riadenie zmien, pracovné tímy, tímová práca, analýza vzťahov v tíme

ÚVOD

Kľúčovou aktivitou manažmentov podnikov (organizácií) je projektovanie a realizácia zmien. Nejde pritom iba o technický či technologický problém, ale (a to prednostne) o problém riadenia ľudských zdrojov. Ukazuje sa, že jednou z hlavných prekážok efektívnejšej realizácie zmien v našich podnikoch sú pretrvávajúce hierarchické štruktúry, pre ktoré sú typické:

- zodpovednosť jednotlivca (príčom každý v hierarchickej štruktúre sa cíti nenahraditeľný),
- informačný monopol (manažéri dostatočne neinformujú),
- myslenie vo funkciách a nie v úlohách (čo sa prejavuje udržiavaním odstupu).

Kľúčovú úlohu pri príprave a realizácii zmien má vrcholový manažment. Z hľadiska prístupu k zmenám možno manažerov deliť na 2 skupiny:

- Prvú skupinu predstavujú manažéri, ktorí sú schopní udržiavať súčasný stav podniku – teda udržiavateľa dneška.
- Druhú skupinu predstavujú manažéri – vodcovia (lídri), ktorých treba považovať za architektov zafrajška. Detailnejšie rozdiely medzi prvou a druhou skupinou uvádzame v práci Višňovský (1999b).

Zmeny však nerobia len jednotlivci, ale najmä tímy, a to najmä projektové tímy, či reengineeringové tímy.

Pri tímovej práci vzniká závažný problém: Výsledky tímovej práce smerujú prevažne k riešeniam, ktoré le-

žia niekde v prostriedku. Je to dôsledok nevyhnutnosti názorového kompromisu. Takéto riešenie ale nie je mimoriadne originálne a teda aj mimoriadne efektívne. Tomu sa dá predísť, ak sa tvorbe tímu a jeho vnútorným vzťahom bude venovať mimoriadna pozornosť.

V príspevku predkladáme návrh možného prístupu k sebahodnoteniu činnosti tímu. Mohol by slúžiť tak k sebareflexii individuálnych členov tímu, ako aj tímu ako celku.

LITERÁRNY PREHLAD

Úspešnosť tímovej práce je podmienená nielen odbornou kompetentnosťou jednotlivých členov tímu, ale zásadne aj sociálnou zručnosťou jeho členov. Pojem sociálnej zručnosti sme definovali v našej práci (Višňovský 1999a). Predpokladom sociálnej zručnosti ako praktického správania sa člena skupiny je primeraná úroveň jeho sociálnej (či emocionálnej) inteligencie.

Sociológia definuje pracovný tím ako špecifický druh pracovnej skupiny. Pojmom tím sa označuje vnútorné formálne neštrukturalizovaná malá skupina ľudí, ktorí v jej rámci podávajú v priebehu časovo ohraničenej doby spoločný výkon. Za základné rysy odlišujúce tím od pracovnej skupiny považujú Bedrnová, Nový a kol. (1998):

- neexistencia vnútornej organizačnej štruktúry,

- podávanie spoločného výkonu a spoločná zodpovednosť za jeho výsledky,
- časové obmedzenie existencie tímu.
- Teraz tieto charakteristiky trochu spresníme.
- Jediným prejavom vnútornej formálnej organizácie tímu je menovanie vedúceho tímu. Všetky ostatné funkčné charakteristiky vznikajú neformálne a spravidla spontánne v priebehu riešenia konkrétnej úlohy (projektu).
- Hoci v tíme pracujú profesne rôznorodí jedinci, charakteristickým pre tím je spoločné riešenie, spoločné rozhodovanie a teda aj spoločná zodpovednosť. Spoločná zodpovednosť nemá nič spoločného s kolektívnou nezodpovednosťou, ktorá mnohokrát nahrádza v našich podmienkach individuálnu zodpovednosť.
- Podstatným rysom tímu je, že býva vytvorený k vyriešeniu jednotlivého problému, alebo k vypracovaniu jednorázového projektu, to znamená na obmedzený čas.

Z vyššie uvádzaných charakteristík je zjavné, že vytváranie tímov má význam najmä pri riešení zložitých, interdisciplinárnych a nejednoznačných problémov.

Problémami tvorby tímov, rolami členov v nich, dynamikou ich vývoja a hodnotením ich prínosov sa venujú okrem iných Goleman (1997), Covey (1994), Mayerová (1997), Burian (1992), Armstrong (1999), Křivohlavý (1995) atď. Otázky tvorby tzv. reingénieringových tímov opisuje vo svojej práci Vavrinčík (1999).

VÝSLEDKY A DISKUSIA

Ak má byť tím pri riešení určitej úlohy úspešný, musí v priebehu riešenia robiť analýzu situácie v tíme a v prípade potreby urobiť včas efektívnu korektúru v systéme fungovania vzťahov v tíme.

Predkladáme súbor otvorených otázok, ktoré by mohli byť základom pre hodnotenie situácie v tíme:

1. Je cieľ činnosti tímu dostatočne jasne definovaný?
2. Poznajú konečný cieľ i parciálne ciele všetci členovia tímu?
3. Aká je pozícia vedúceho tímu, bolo jeho vybratie za vedúceho šťastným riešením?
4. Sú úlohy a role jednotlivých členov tímu jasne definované?
5. Využíva sa v tíme efektívny systém komunikácie?
6. Možno tvrdiť, že sa členovia tímu z hľadiska ich osobného rozvoja navzájom obohacujú?
7. Aké sú medzisobné vzťahy v tíme?
8. Aký je vplyv týchto vzťahov na spoluprácu a výkon v tíme?
9. Predkladajú a rešpektujú sa návrhy členov tímu na zlepšenie práce v tíme?
10. Sú schopní všetci členovia tímu predkladať návrhy na zefektívnenie práce v tíme bez toho, aby ponižovali iných, teda používať vecný prístup?
11. Možno označiť tím za skutočne tvorivý a iniciatívny?

12. Má tím dostatočnú podporu zo strany vedenia podniku?

13. Má tím dost finančných zdrojov?

V našej skoršej práci (Višňovský 1999) sme metódou tzv. „vzdialenosti od ideálneho ja“ zistili, že agromanažéri vidia svoju najslabšiu stránku (z 20 vytypovaných) práve v neschopnosti pracovať tímovo. Ale tento problém reálne existuje aj u riešiteľských kolektívov na univerzitách a výskumných pracoviskách. Pracovníci tímu sú motivovaní k spolupráci vtedy, ak sú presvedčení, že vedúci tímu je oddaný cieľom tímu a nesleduje len vlastné, mnohokrát sebecké ciele. Hlavnou úlohou vedúceho tímu je pomáhať spolupracovníkom a nie usilovať sa len o vlastný úspech. Ďalej členovia tímu vyžadujú od vedúceho tímu konštruktívne, nové myšlienky, ktoré umožňujú úspešne pokračovať v práci tímu.

Hodnotenie tímu (jeho práce) formou vyššie ponúknutých otázok má svoj význam aj pre skutočnosť, ktorú uvádza Vavrinčík (1999), že totiž v tíme sa môžu stretnúť pracovníci, ktorí vo vzťahu k problematike úloh môžu byť charakterizovaní nasledovne:

1. Člen tímu, ktorý nevie a nevie, že nevie.
2. Člen tímu, ktorý vie a vie, že vie.
3. Člen tímu, ktorý nevie a vie, že nevie.
4. Člen tímu, ktorý nevie, že vie.
5. Člen tímu, ktorý nevie a tvrdí, že vie.

Analýza činnosti tímu môže uľahčiť definovanie kompetentnosti vedúceho, či jednotlivých členov tímu a vzťahov v tíme. Ak sa tak nerobí, dochádza v tíme k:

- *zmätku* (čas beží, riešenie je v nedohľadne, pracovný tím je pod tlakom a ak sa nič nedosiahne pre odstránenie zmätku dochádza v tíme k
- *apatii* a ak sa nič nespraví pre odstránenie apatie dochádza v tíme k
- *agresii*, ktorá môže byť viditeľná – aktívna (hádky, výčitky, obviňovanie) alebo pasívna (áno, ale ja ako člen tímu budem robiť iba to, čo je mojou úlohou – náplňou). Ak sa vzťah nezlepšia dôjde k
- *depresii* ľudí a úloha nebude splnená.

Pre úspešnú tímovú prácu musia preto platiť určité pravidlá. Kvalifikovane ich definujú Bedrnová, Nový a kol. (1998):

- každý uznáva druhého ako rovnocenného partnera,
- vyžaduje sa stále vyjadrovanie názorov, hodnotení a návrhov riešenia, pričom mlčanie sa chápe ako nesúhlas,
- je nevyhnutné vyvarovať sa nevhodne voleným vyjadreniam o názore v prípade činnosti iného,
- názorové rozdiely by mali byť chápané ako zdroje informácií a nie ako rušivý faktor,
- neexistujú názory a skúsenosti, o ktorých by sa nemeselo pochybovať,
- konflikty sa nezakrývajú, ale odкрývajú a diskutuje sa o ich príčinách,
- v priebehu tímovej práce sa môže kritizovať, ale nie zosmiešňovať, ironizovať a urážať.

LITERATÚRA

- Armstrong M. (1999): *Personální management*. Grada Publishing, 963 s., ISBN 80-7169-614-5.
- Bedrnová E., Nový I. a kol. (1998): *Psychologie a sociologie řízení*. Management Press, Praha, 557 s., ISBN 80-85943-57-3.
- Burian A. (1992): *Sociologie řízení*. VŠZ v Brně, 66 s., ISBN 80-7157-028-1.
- Covey S. R. (1994): *7 návykov na úspěšný a harmonický život*. Open Windows, Bratislava, 293 s., ISBN 80-85741-05-9.
- Goleman D. (1997): *Emoční inteligence*. Columbus, Praha, 348 s., ISBN 80-85928-48-5.
- Křivohlavý J. (1995): *Tajemství úspěšného jednání*. Grada Publishing, Praha, 162 s., ISBN 80-85623-84-6.
- Mayerová M. (1997): *Stres, motivace a výkonnost*. Grada Publishing, Praha, 131 s., ISBN 80-7169-425-8.
- Vavrinčík P. (1999): *Reinžinierské tímy*. In: Zborník „Súčasný trendy v manažmente“. Fakulta manažmentu UK v Bratislave, s. 60–65, ISBN 80-968125-8-0.
- Višňovský J., Groholová A. (1999): *Možné prístupy k identifikácii a rozvoja sociálnych zručností manažérov*. Zem. Ekon., 45, (7): 335–339, ISSN 0139-570X.
- Višňovský J. (1999): *Ludské zdroje – hlavný rozvojový faktor pôdohospodárstva*. Zborník Slovenskej akadémie pôdohospodárskych vied, č. 20, SAPV, s. 5–15, ISBN 80-968274-2-1.

Došlo 20. 6. 2000

Kontaktná adresa:

Prof. Ing. Jozef Višňovský, PhD., Katedra manažmentu a marketingu, FEM, Slovenská poľnohospodárska univerzita, Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovenská republika

---

DEUX VISAGES DE L'AGRICULTURE FAMILIALE FRANCE – POLOGNE

DVA POHLEDY NA RODINNÉ HOSPODAŘENÍ FRANCIE – POLSKO

R.-M. Lagrave a kol.

*Laboratoire de Géographie rurale de l'Université Paul Valéry Montpellier, l'U.R.A 906
du CNRS, Université de Paris X (Nanterre), juin 1990.*

Spolupráce francouzských a polských sociologů, rurálních nevyjímaje, má dlouhou tradici. Jedním z produktů spolupráce na poli rurální sociologie je sborník, vydaný v roce 1990 v řadě „Espace rurale“, který je dokumentem o kolokviu (konaném 6. a 7. listopadu 1989) věnovaném srovnávací analýze francouzského a polského zemědělství. Toto kolokvium bylo zorganizováno z iniciativy francouzské Vysoké školy sociálních věd a Polské akademie věd a konalo se v pařížském vědeckém středisku Polské akademie věd. Sborník má 106 stran.

V předmluvě a následujícím úvodu ke sborníku se dočteme, že jmenované kolokvium je exemplárním případem orientace, kterou zaujala výše uvedená pařížská vysoká škola v rámci mezinárodní vědecké politiky, otevřeně pro aktivní komparativní a interdisciplinární přístupy. Potom není možné, aby se dvě rozličné podoby zemědělství (francouzská a polská) uzavřely do sebe a utápely se ve zjednodušujících interpretacích nebo jen nepodstatných zvláštnostech. Navíc je symbolické, že kolokvium se konalo právě v době bourání berlínské zdi, kdy se „ta druhá Evropa otevírala světu“. Kolokvium bylo bez velkých problémů možné uspořádat také proto, že vědecká spolupráce francouzských s polskými kolegy již probíhala a existovaly tudíž četné praktické zkušenosti. V této souvislosti jsou vzpomínuty projekty tématicky zaměřené k venkovským obcím, lokálnímu rozvoji, environmentální problematice včetně hodnoty prostoru a prostředí života. Společná práce při těchto projektech otevřela cestu komparativnímu terénnímu studiu, prováděnému francouzskými a polskými geografi a sociology venkova.

Kolokvium pak také přineslo první výsledky výzkumu na téma zemědělských rodinných hospodářství, koordinovaného Huguesem Lamarchem ze známé nanterreské skupiny sociologů venkova. Zajímavější o to, že rozrůzka se starým politickým a ekonomickým systémem v zemích střední a východní Evropy otevřela novou perspektivu i rodinným hospodářstvím. Oběma jeho podobám (francouzské i polské) udává tón modernizace, probíhající na bázi vzrůstající integrace země-

dělství do tržní ekonomiky, avšak při zachování vlastního jádra, rolnického původu. Při tom hraje rozhodující roli stát svou podporou politickou, správní a finanční, kterými přispívá k restrukturalizaci a uvádění rodinných hospodářství do prostředí tržní ekonomiky. Je zajímavou otázkou, jak se státy v zemích střední a východní Evropy vyrovnají s takovou rolí při současně probíhající přerodové změně celé společnosti.

Sborník obsahuje celkem dvanáct příspěvků, které lze rozřadit do čtyř skupin. První dva příspěvky mají vstupní charakter a pojednávají o současném stavu, problémech a dilematech jak francouzského (Marcel Jollivet), tak polského zemědělství (Jozef Okuniewski). Následuje série pěti článků společně uvedených Huguesem Lamarchem, neboť se týkají prvních zjištění společného projektu komparativní analýzy francouzského a polského zemědělského rodinného hospodářství. „Práce, mechanizace a financování zemědělského rodinného hospodářství ve Francii a Polsku“, tak je nazván článek koordinátora projektu. Zabývá se strukturou zemědělských hospodářství, pracovními silami, technickým vybavením a jeho financováním, ale také zadlužením hospodářství a nenechává stranou zájmu pouto k půdě, pracovní vztahy a postoje k mechanizaci. Příspěvek Marie-Claude Maurel s názvem „Půdní struktury a logiky modernizace“ se zabývá půdním vlastnictvím, strategiemi jeho rozšiřování a vztahy k půdě ve Francii a Polsku. Třetí v pořadí článků je polské proveniencí (Maria Halamska) a nese název „Zemědělci ve společnosti“. Zaměřuje pozornost k integraci zemědělství v národních ekonomikách, k rysům kolektivního vědomí zemědělců a faktorům jejich diferenciace a identifikace. Jerzy Rey věnuje svůj příspěvek „Zemědělci a sociální život“ podmínkám sociálních aktivit a participaci na sociálním životě v makropohledu („v ekonomickém plánu“) a mikropohledu (na životě lokality). Poslední z této série článků (Jean-Paul Billaud), vždy pojatých jako komparativní analýza francouzské a polské reality, se zaměřuje na problémy identity polských a francouzských zemědělců. Další skupina tří příspěvků přináší specifické infor-

mace. Dva z nich (od Marie-Claude Maurel a Barbary Tryfan) se zabývají rolí a postavením ženy při modernizaci venkova a zemědělství, třetí rozebírá právní předpoklady rozvoje venkovského prostoru (Andrzej Piekara). Obsah sborníku uzavírají dva příspěvky bilancující rozvoj rurální sociologie v Polsku (Zbigniew-Tadeusz Wierzbicki) a ve Francii (Nicole Eizner).

Zmíněná série pěti článků uvedených Huguesem Larmarchem přináší zatím pouze analytické výsledky prvních šetření komparujících podobu francouzského a polského rodinného hospodaření. Tento výzkum položil základ jeho pozdějšímu rozšíření jak prostorově (na Maďarsko, Českou republiku, Rumunsko a bývalou NDR), tak předmětně (na restrukturalizaci modelů zemědělského hospodaření), přičemž autorka této recenze spolu s Ivanou Bočkovou byly účastnicemi za českou stranu (projekt „Mutation et transformation des modes de production agricole en Europe de l'ouest et de l'est“, řešený v letech 1992–1996). Z této spolupráce vzešly tři publikace redigované H. Larmarchem, anebo M.-C. Maurel, které jsou uloženy na Katedře humanitních věd PEF ČZU v Praze.

V této recenzi obrátíme další pozornost ke dvěma článkům, souhrnně uzavírajícím sborník obsažnými informacemi o vývoji polské a francouzské rurální sociologie.

Z.-T. Wierzbicki, autor příspěvku o polské rurální sociologii, profesor sociologie na Univerzitě M. Koperníka v Toruni, začíná své pojednání kvalifikováním rurální sociologie jako mladé disciplíny, pojmenované v Evropě teprve ve 30. letech. Ovšem zhruba dvě století zpět, uvnitř historie, ekonomie, zemědělské politiky, etnografie a sociální a kulturní antropologie, ji lze vystopovat. Za otce polské rurální sociologie označuje W. Grabského, který zakládá v roce 1936 ve Varšavě Institut rurální sociologie a v letech 1937–1939 vydává první příručku dané disciplíny s názvem „Système sociologique wsi“. Je to následovník křesťanský laděných sociálních vědců v Polsku. V té samé době reprezentuje druhou, marxistickou orientaci rurální sociologie především J. Marchlewski a L. Krzywicki.

Rurální sociologii v Polsku meziválečného období představuje autorem třemi proudy:

- monografické studie vesnic či venkovských mikroregionů, které byly následně kritizovány (marxisticky laděnými rurálními sociology) pro svůj široký záběr (na všechny oblasti místního života), ačkoliv přehlížely základní sociální jevy vytvářející se polarizace tříd, vrstev venkovského obyvatelstva;
- studium osobních dokumentů, založené F. Znanieckým (viz slavné dílo vydané spolu s W. I. Thomase s názvem „Polský sedlák v Evropě a Americe“, 1918–1920), pokračující především v díle J. Chłasińskiego, který se především o mladou generaci rolníků, bylo kritizované jako „subjektivní idealismus“ (opět marxisticky laděnými autory);
- objektivizující proud čerpající kromě ze zdrojů osobních dat také ze zdrojů statistického a ekonomického charakteru a zabývající se především pro-

blematikou venkovské sociální struktury (marxistický proud).

Základní otázkou prosakující do všech tří proudů byla měníci se agrární struktura. Tomu nejbližším tématem, studovaným paralelně etnografy a etnology, byly kulturní změny venkova pod vlivem urbanizace. Opakující se témata, na něž bylo navázáno poválečným studiem, se věnovala obsahům modernizace zemědělství, kulturnímu rozvoji a rozvoji lokálních společenství, místu náboženství ve venkovské kultuře. Autor považuje předválečné (resp. meziválečné) období polské rurální sociologie za „zlaté“, a to v souvislosti s rozvojem obecné sociologie v Polsku. Nastoupená cesta byla přerušena válkou a následujícím stalinistickým obdobím vývoje polské společnosti.

Sociologie zmizela z vysokých škol a sociologové, kteří pokračovali ve své práci, tak dělali většinou pod hlavičkou etnografie či zemědělské ekonomie. Přesto autor připouští, že rurální sociologie byla na tom (ve srovnání s jinými konkrétními sociologickými disciplínami) lépe, neboť nezanikla jistá institucionální základna, kterou byl Institut zemědělské ekonomie ve Varšavě. Hlavní zaměření jeho práce tvořila problematika budoucnosti kolektivizovaného venkova.

K oživení jak obecné, tak úsekových sociologií vždy docházelo s politickými změnami – v roce 1956 poprvé a potom v letech 1970 a 1980. Z více důvodů soustředilo na sebe Polsko pozornost zahraničních sociologů již v období změny v roce 1956. Polsko se totiž stalo terénem, sociologickou laboratoří „in vivo“ pro konfrontace koncepcí a metod marxistické interpretace sociálních faktů. Probíhaly tam jedinečné sociální procesy, při nichž se vynořovaly četné konflikty mezi „ostatní společností“ a mocí, oficiálně proklamovanou jako „pokrokovou“. A na venkově, vlivem proměnlivé, nejednoznačné a doktrinářské zemědělské politiky, byly konflikty viditelnější než ve městě. Přestože byla sociologie orientována převážně empiricky, vznikaly jak marxistické, tak nemarxistické kritické práce a studie aplikující teoretické koncepty při zpracovávání shromažďovaných dat. Udržel se však pouze třetí z výše uvedených proudů v rurální sociologii. A protože byla sociologie orientována převážně empiricky, docházelo k potřebě zaujímat stanoviska k řadě praktických problémů, vždy jedinečných a často neobvyklých, obsahujících rozpor mezi požadavky moci a konkrétními očekáváními „ostatní společnosti“.

Nová situace nastolila nové problémy k sociologickému studiu – sociální souvislosti industrializace, masová migrace do měst, vnoření nové sociální vrstvy „rolníkodělníků“ (novodobých kovozemědělců), difuze inovací v rámci modernizace zemědělského a venkovského života.

Většinu rurálních sociologů spojoval zájem o otázku transformace rolnictva v zemědělství a četné byly výzkumy věnované venkovské mládeži, dětem a rodinám. Nechyběly výzkumy zabývající se procesem adaptace venkovanů na kulturní a sociální podmínky života v jinak organizované společnosti, což se týká i nových

forem zemědělského hospodaření (státní statky a družstva). Velké oblibě se rovněž těšily výzkumy změn v sociální struktuře venkova, které vycházely z teoretických konceptů propojujících takové změny s rozvojem masové kultury a novými politickými postoji. Zvláštní doménu tvořily výzkumy náboženských postojů rurální populace ovlivněných procesy urbanizace.

Již v 60. letech doznal plně rehabilitace druhý z výše uvedených proudů, metoda osobních dokumentů. Taktéž se rozvinulo zkoumání témat, před válkou nepříliš pojednávaných – studie o sociální kontrole, zájmových skupinách, sociálních tlacích a konfliktech, o rozvoji obcí a regionů zahrnujících veškeré sociální jednání obyvatel. Je nutné připomenout i speciální témata jako venkovská sebevražednost, stáří, ženy, školní mládež, systém vzdělávání, procesy adaptace a identifikace, problematika zdraví, ochrany přírody.

Ve svém shrnujícím zhodnocení vývoje polské rurální sociologie zdůrazňuje autor tři momenty:

- nejrozšířenější výzkumná témata, která jsou aktuální i dnes, se objevila již před válkou, a to v jakémisi „embryonálním stavu“;
- kvalita soudobé sociologické práce je dobrá, někdy velmi dobrá, ale nedosahuje kvality nejlepších předválečných prací;
- byly to události a okolnosti politického charakteru, které zbrzdily a deformovaly rozvoj rurální sociologie jak v její empirické, tak metodologické rovině.

Zatímco v rurální sociologii je zřetelný vliv francouzských autorů (Mendras, Rambaud, Touraine), v obecné sociologii je to (kromě marxistické) hlavně anglosaská strukturálně funkcionalistická škola. Poslední období vývoje rurální sociologie se dá označit jako období institucionální reorganizace a předmětné rekonstrukce. Vedle již zavedených institucí upozorňuje Wierzbicki na centrum rurální sociologie při Zemědělské akademii ve Varšavě (které je však závislé na technickém charakteru této instituce) a akcentuje centrum rurální sociologie M. Koperníka v Toruni pro jeho relativní mohutnost a nezávislost.

N. Eizner ve svém stručnějším pohledu na „Sociální vědy a rurální prostředí ve Francii“ uvádí, že opravdu angažované a přímo se sociální vědy zapojily do studia francouzského zemědělství a venkova až po druhé světové válce. Bylo to v okamžiku, kdy průmyslový rozvoj a ekonomická expanze v jednotlivých zemích znovunastolily otázku týkající se stability zemědělského světa, jak to ostatně čas od času (vždy při větších společenských zvratech) dělaly již od počátku 19. století. Dnešní změna je vedená globalizací, proměňující veškeré prostředí lidského života, městské i venkovské. V zemědělství, píše autorka, se doslova změnilo vše – modernizace, intenzifikace, zapojení do otevřeného trhu, rurální exodus, to jsou nejvíce pozorovatelné projevy. A soudí, že je jen ku prospěchu studia venkova a zemědělství, když z něm (zrovna tak jako při studiu městského prostředí a přemyslu) existuje společný přístup sociologů s ekonomy, historiky a geografy.

Při pohledu zpět, do historie vývoje sociálních studií venkova a zemědělství, vychází autorka z prací soustředěných v INRA (L'Institut National de la Recherche agronomique), CNRS (Le Centre National de Recherche Scientifique) a FDS (Fondation des Sciences Politiques). Uvádí, že první myšlenky, objevující se v sociálních vědách o venkovu a zemědělství v 19. století, mají více řád etický a politický (ideologický) než opravdu vědecký. Například reprezentanti agrarismu, ale také Le Play projevovali ve svých studiích o rolnické rodině a rodu, o pojímání vlastnictví a zakořeněnosti v lokalitě starost o to, aby právě v tom nalézali referenční model nastavovaný „nomádismu“ nově se vytvářejících vrstev v rodící se industriální společnosti, pronikající do venkovského prostředí.

Později se vynořily speciální disciplíny – ekonomie, etnologie a sociologie francouzského venkova, které se tudíž mohly opírat o řadu historických a geograficky laděných prací. Především se zprvu snažily vymezit problematiku sociální změny, jako jistý zvláštní aspekt (stránku, rys) poválečné francouzské společnosti. Teoretická východiska, ke kterým se autoři přihlašovali, byla buď marxistická, anebo funkcionalistická. A hlavní předmětnou oblastí, na kterou se koncepty zaměřovaly, byla transformace rodinného hospodářství a celého venkovského prostředí, podřízeného nástupu globální (či velkokapitalistické) společnosti, která začala v té době světu dominovat.

Hlavně v polovině 60. let (po roce 1964) se začaly množit empirické studie, s charakterem monografickým, anebo takové, které sledovaly hlavně problematiku difuze inovací. A teoretizující debaty opírající se o zjištěná data byly intenzivní – přetrvávají rodinná hospodářství nebo nastane „totální industrializace“; jsou sociální třídy angažované ve sféře zemědělství postaveny proti sobě nebo ne; nastane konec rolníků; jaká je role zemědělství při akumulaci kapitálu; jakými způsoby ovládá/ovládne kapitalismus zemědělství; jak se vytváří a přetváří vztah města a venkova? Tyto a další otázky se neustále probíraly. Jsou zahrnuty v přijímání či zamítání (vzhledem ke specifčnosti sociálních vztahů v zemědělství a jejich kompatibilitě s kapitalistickou zbožní výrobou, z čehož plyne možnost zachování struktury rodinných hospodářství) Marxových, Engelsových, Kautského, později Čajanovových tezí. Z druhé strany tu existoval vliv amerického empirismu, funkcionalismu a strukturalistických teorií, zabývajících se rodinou.

Každý „plodný teoretický boj“ byl vždy provázen souhlasem o přechodu „tradičního rolníka“ k „zemědělci“ v rámci procesu modernizace, přeměňujícího zemědělství v tržní aktivitu a zemědělce v profesionála, nerušící však základ zemědělského hospodaření v jeho rodinném charakteru.

Dnešní pozornost výzkumu se obrací k novým problémům. Zemědělství je modernizováno, exodus vyprázdní venkov od tradičních obyvatel a nové sociální vrstvy ho obydlely. Produktivistický model rozvoje, který velmi přispěl k prosperitě zemědělského sektoru

v moderní době, se ocíl v krizi a nejviditelnějšími symptomy toho jsou nadprodukce potravin a degradace životního prostředí. Výzkumníci se čím dál tím více vrací k otázkám diverzity a diverzifikace zemědělství, správy a údržby krajiny, hospodaření s přírodními zdroji, formám užití prostoru a rurálního prostředí. Analýzy zemědělské politiky na evropské i světové úrovni dávají stále větší místo výzkumu, včetně v oblasti rurální sociologie, zaměřené jak k sociologii zemědělské práce, tak k sociogeografii rurálního prostoru. Také dnes zaznamenáváme rozhojnění výzkumu v poli rurální etnologie – je nutné zachycovat zbytky

ještě žijícího světa, který je na cestě k zániku, pokud na to není příliš pozdě. Odtud pramení akcent, dnes přikládán studiu kolektivní paměti a lokálním rituálům.

Nakonec autorka varuje, abychom se nespokojili s absencí řádného teoretického diskurzu a (jak píše) s pustošícím hyperempirismem. A to proto, že tyto tendence až příliš korespondují se sociální poptávkou a na určující veřejné scéně se často objevují. V takovém procesu by se pak mohl objevit okamžik, kdy by pozorované jevy mohly posloužit jako látka (materiál) zneuzitečná pro ideologii globalizace.

Mgr. Helena Hudečková, Csc., Česká zemědělská univerzita, Praha, Česká republika

X. SVĚTOVÝ KONGRES RURÁLNÍ SOCIOLOGIE, RIO DE JANEIRO, BRAZÍLIE

Ve dnech 30. července až 5. srpna 2000 se konal v Rio de Janeiro X. světový kongres rurální sociologie. Ústřední téma „Sustainable Rural Livelihoods: Building Communities, Protecting Resources, Postering Human Development“ opět z různých úhlů reflektovalo problémy současného světového venkova, udržitelnost jeho ekonomického a sociálního rozvoje, vytváření přijatelných podmínek pro život jeho obyvatelstva. Zřejmě převážně z praktických a organizačních důvodů bylo jednání kongresu spojeno s XXXVIII. brazilským kongresem rurální ekonomie a sociologie.

Je tedy pochopitelné, že zastoupení brazilských vědců převažovalo jak v souhrnu akceptovaných abstraktů, tak ve skutečné účasti a prezentaci vědeckých prací na kongresu. Celkem cca 1 600 vědců ze 72 zemí pěti kontinentů zaslalo příspěvky, které byly kongresovým výborem přijaty. Z Afriky bylo zasláno 25 příspěvků z 10 států, 1 380 prací bylo amerických, mezi nimiž ovšem výrazně převažovaly příspěvky jihoamerické (1 170 prací). Severní Amerika se prezentovala 198 příspěvky ze třech států, Střední Amerika 12 příspěvků ze 4 států. Asii reprezentovalo 57 prací z 12 států, Evropu 186 příspěvků ze 33 států a 2 státy z Oceánie zaslaly 34 příspěvků. Musíme ovšem poznamenat, že někteří badatelé se prezentovali několika příspěvky zároveň, např. v různých badatelských skupinách a projektech. Pořadatelská země Brazílie dominovala velmi významně – 1 034 příspěvky, nejčetněji byly zastoupeny Sao Paulo (229), Minas Gerais (144), Rio de Janeiro (112) a Rio Grande do Sul (85 příspěvků).

Tato brazilská početní převaha měla jeden sice pragmatický, avšak pro cizince nepřijemný důsledek: bez ohledu na angličtinu jako hlavní jednací jazyk, četná jednání postupně přecházela do portugalštiny. V některých pracovních skupinách Brazilci tvořili naprostou většinu, mluvená angličtina jejich aktivní zapojení limitovala a portugalština pro ně byla optimálních východiskem.

Počátek kongresových jednání byl také poznamenán nečekanými komplikacemi, způsobenými vízovou povinností některých zemí. Vzhledem k tomu, že konzulát USA se nachází v Buenos Aires, opomenutí zajistit si včas vízum do Brazílie způsobilo několika severoamerickým i evropským účastníkům kongresu značné finanční i časové ztráty.

Přůběh kongresového jednání měl poměrně tradiční strukturu. V úvodním plenárním zasedání byla položena základní řečnická otázka „Jaký význam má sociální udržitelnost venkova?“ Dlužno říci, že odpověď na ni je celkem zřejmá. Avšak cesty k ní jsou značně složité. Teprve v celosvětovém kontextu si uvědomujeme,

o jak obtížném a složitém problému hovoříme. Závěrečné plenární zasedání se zabývalo budoucností rurální sociologie a její úlohou při udržení životaschopnosti venkova.

Sympozia probíhala v dopoledních hodinách v průběhu celého týdne. Z jejich názvů si můžeme udělat představu o základních diskuzních otázkách: Sociologická reflexe trvale udržitelného rozvoje (diskutanti pocházeli z Velké Británie, Kanady, Brazílie, USA, Číny a Austrálie); Sociologický přínos pro řízení přírodních zdrojů (Austrálie, Velká Británie, Nigérie, Senegal, Holandsko); Proces demokratizace ve venkovských oblastech (USA, Brazílie, Korea, Tunis, Mexiko, Švédsko, Francie); Nové přístupy v rozvoji venkovských lokalit (Maroko, Tunis, Brazílie, Francie); Zemědělství, příroda a sociální změna (USA, Austrálie, Velká Británie, Mexiko); Regionální ekonomická seskupení a agrární politiky – MERCOSUR, NAFTA, EC-CAP (Mexiko, Uruguay, Argentina, Španělsko); Obživa na venkově (USA, Peru, Brazílie, Řecko, Velká Británie); Nedobrovolné dosidlování: rizika, rekonstrukce, vývoj (USA, Indie, Velká Británie, Nepál, Švýcarsko, Francie, Kanada); Zemědělské technologie, společnost a sociální vědy (Brazílie, Velká Británie, Francie, Itálie).

V diskuzích na sympoziích se uplatnili především ti vědci, kteří mohli své myšlenky podložit zkušenostmi z mezinárodních výzkumných projektů. Pokud ve výše uvedených tématech zaznamenáváme diskutanty z evropských zemí, především Velké Británie, Francie a Holandska, jedná se o badatele s mimoevropským přesahem výzkumné činnosti. Jak vidno, v sympoziích neměl možnost představit se žádný zastupce z východní či střední Evropy, ačkoliv na kongresu byli, byť v nevelkém počtu (cca 10 osob), zastoupeni. Dostatečný prostor jim ovšem byl dán v pracovních skupinách. Těch bylo celkem šedesát a jejich jednání probíhala paralelně celý týden.

Není účelné vyjmenovávat názvy všech pracovních skupin. Dotýkaly se celého kontextu venkovského života, jeho ekonomické i sociální stránky. Vedle rozsáhlých konceptů globalizace, trvale udržitelného rozvoje, environmentální politiky, alternativních zemědělských hnutí, strategií adaptace v postmoderním světě, objevovaly se velmi pragmaticky pojatá témata venkovského osidlování, dosidlování a přesídlování, zavlažování zemědělských plodin, agroturistiky, kriminality a násilí na venkově, ekonomické produkce potravin, agrárního obchodu, zákonodárství apod. Další tematický okruh zahrnoval pohledy na různé sociální skupiny (mládež, ženy, seniory, handicapované osoby), sociální hnutí, sociální změny na venkově, zdraví a blahobyt na ven-

kově, venkovskou správu a administrativu, roli náboženství, perspektivy zemědělství ve venkovských oblastech.

Přirozeně, že jednotlivec mohl obsáhnout jen malou část probíhajících jednání. Díky tomu, že probíhala pouze ve dvou hotelových komplexech (Gloria a Novo Mundo), vzdálených od sebe cca 200 m, bylo možno stihnout relativně značný počet vystoupení a diskuzí. Přesto je těžké vyslovovat jakákoliv zobecňující tvrzení. Nesporným přínosem účasti na kongresu je uvědomění si světové dimenze rurálního rozvoje. Naše evropská realita je malou součástí světového dění. Stejně slovní výrazy mají zcela odlišné významy v jiných světadílech – např. chudoba, bohatství, násilí, ekonomický rozvoj, sociální změna, kulturní identita, postmoderní vnímání rurality. Z evropského pohledu těžko doceníme význam pěstování manioku či kávy, význam zavlažování či rurálních osidlovacích strategií v jihoamerických zemích. Na druhou stranu, mnoho sociálních problémů je podobných či téměř identických, byť vznikají na různých kontinentech.

Účast na světovém kongresu v zemi pro nás tak vzdálené je bezesporu zajímavou zkušeností. Je dobré mít na paměti mnohobarevnost světa, rozličnost názorů a idejí, rozpětí ekonomických a sociálních kontrastů. Brazílie je zemí velkých možností a Rio de Janeiro

patří k nejkrásnějším metropolím světa. Jeho stinnou stránkou je vysoká kriminalita. Upozornění kongresovým účastníkům, že není vhodné na ulici nosit na ruce hodinky a prstýnky, že je bezpečnější chodit ve skupinkách a raději než veřejné dopravní prostředky používat taxiky, přece jen limitovalo využití volného času k prohlídkám pamětihodností. Bylo však možno použít služeb cestovních kancelářů, které organizovaly jak okružní jízdy městem, tak návštěvu dostupných zajímavých míst a měst, včetně noční samba-show a tropických ostrovů. Nabídka exkurzí zahrnovala dvě možnosti: malé farmy a kávovou plantáž. Exkurse nebyly zahrnuty v kongresovém poplatku a jejich dodatečná cena byla poměrně vysoká. Lze je hodnotit spíše jako průměrně zajímavé, i když z našeho pohledu byly navštívené objekty značně exotické.

Světové kongresy umožňují a zprostředkovávají prezentaci vědeckých výsledků univerzit a vědeckých ústavů. Účast na nich je důležitou součástí vědecké práce. Pro země střední a východní Evropy bohužel znamenají tak velkou finanční zátěž, že jen občas a jen málokteré pracoviště může této možnosti využít, ačkoliv naše výzkumné výsledky jsou srovnatelné s výsledky zahraničními a své posluchače si vždy nacházejí. Doufejme, že příští světový kongres bude pro nás dostupnější.

Doc. Ing. PhDr. Věra Majerová, CSc., České zemědělské univerzity, Praha, Česká republika

EVROPSKÁ LETNÍ ŠKOLA RURÁLNÍ SOCIOLOGIE 2000

Ve dnech 21.–27. srpna 2000 se opět po dvou letech uskutečnila Evropská letní škola rurální sociologie pořádaná Evropskou společností pro rurální sociologii (ESRS), tentokrát ve Finsku a pod záštitou Švédské školy sociálních věd University Helsinky. Letošním tématem bylo Alternativní trendy budoucího evropského venkova (Building Alternative Futures in the European Countryside).

Na programu participovalo 23 studentů z Anglie (5), Švýcarska (1), Holandska (1), Finska (2), Irska (1), Francie (1), Portugalska (1), Rumunska (1), Chorvatska (1), Ruska (1), Litvy (2), Polska (3), České republiky (2) a Bulharska (1). Poměrně překvapivě, v porovnání s předchozími ročníky, bylo vysoké zastoupení sociologů z bývalého východního bloku (cca polovina).

Program byl v zásadě rozdělen do tří částí: první část zahrnovala přednášky pozvaných učitelů (až na výjimky rurálních sociologů), druhou částí byla práce ve dvou sekcích a třetí, doplňující částí byly exkurze.

První den strávili účastníci v Helsinkách na půdě univerzity, vyslechli přednášky „domácích“ učitelů a byla jim krátce představena historie a činnost hostitelské Švédské školy sociálních věd, jedné z devíti fakult Helsinské univerzity. Tato fakulta čítá bezmála 36 tisíc studentů (z nich 7 % švédsky mluvících), z nichž více než tři pětiny jsou ženy (jejich vysoké zastoupení souvisí s dominancí studentek na oboru sociální práce). Univerzita, placená z velké části (53 %) státem, striktně odděluje učitelkou (4 katedry – sociální vědy, veřejná správa, žurnalistika a sociální práce) a vědecko-výzkumnou činnost (samostatný výzkumný institut se čtyřmi okruhy zkoumání: média a komunikace, evropská integrace, životní cyklus a reprodukce, mobilita a etnicita).

První přednáška se věnovala výzkumu provedenému místním výzkumným týmem (E. Eklund, L. Granberg, K. Andersson), který se zabýval finskými modely rozvoje venkovských oblastí v souvislosti se změnami finské zemědělské politiky v 60. letech a navazující změnou vnímání a důrazu na tržní prostředí. Výzkumníci vycházeli zejména z teoretického konceptu postfordismu a teoretických studií Th. Hojrupa. Popsali dvojí vnímání finského venkova – romantizujícího na straně jedné a přinášejícího nové možnosti při zachování alespoň části identity na straně druhé. Zdůraznili, že nové koncepty „politiky venkova“ je nutné přizpůsobit možnosti, že v postfordistickém světě je mj. kladen důraz na místní produkty, čímž není miněno, že venkov by měl být pouze zdrojem potravin a přírodních surovin, ale i místem k žití a místem pro volný čas. Problémy rozvoje finského venkova jsou úzce spjaty s nezakořeněností aktérů venkovského rozvoje (pozemková refor-

ma po 1. světové válce, znovuosídlování finského venkova po 2. světové válce, velká oboustranná švédsko-finská emigrace na přelomu 60. a 70. let). Přesto docházelo a dochází k radikálním změnám využívání venkovského prostoru (silně se rozvíjejí alternativní formy využití národních parků, budování zimních sportovních středisek, lázní a další aktivity). Ze závěrů výzkumníků je patrné, že přes takto radikální změny ve jménu tržních požadavků venkovské postfordismu nepodlehli. Vypovídali například o donucení ke změně své zemědělské činnosti v činnosti zaměřené na turisty („nevyrábět maso, ale vozit dětičky na konících“), kdy sice pociťovali jistou ztrátu uplatnění svých „pravých“ schopností, ale nepovažují to za citelnou ztrátu své identity. Naopak, je pro ně přijatelná.

Druhým přednášejícím byl také Fin, Jukka Oksa z Univerzity v Joensuu, zabývající se informačními technologiemi. Zaměřil se na popis a hodnocení výzkumného projektu nazvaného podle oblasti, v níž proběhl – Upper Karelia. Jde o periferní oblast východního Finska čítající zhruba 20 tisíc obyvatel, roztroušených v malých sídlech do 10 tisíc obyvatel. Projekt, financovaný zčásti nadacemi a zčásti ze zdrojů místních samospráv, byl zaměřen na rozvoj lokální prostřednictvím využití počítačových sítí, sledoval tři hlavní cíle – předcházet sociální exkluzi jedinců, podporovat inovace vycházející z místních zdrojů a podporovat služby a zvyšovat životní úroveň v lokalitách. K tomu účelu bylo zřízeno asi třicet počítačově vybavených „kiosků“. Zpočátku výzkumníci zaznamenali využívání počítačů pouze pro „nerozvojové“ účely (např. bezcílné surfování po internetu), avšak později se zvyšoval nejen počet uživatelů „kiosků“, ale též úspěchů při získání zaměstnání. Přes limity, které sebou projekt přinášel, výzkumníci identifikovali tři hlavní pozitiva pro komunity (která přesahují přínos pro zaměstnání jednak jedinců podílejících se na realizaci projektu a jednak jedinců, kteří získali zaměstnání skrze projekt): 1. projekt odhalil a využil místní zdroje, 2. projekt využil finanční podporu i z vnějšku komunity, 3. způsob, jakým byli členové komunity do projektu zahrnuti, vzbuzoval „nadšení místních“ (přinesl vědomí o tom, že lze vytvořit a získat nová pracovní místa).

Další aktivity účastníků letní školy probíhaly na padesát kilometrů vzdálené farmě Siuntio. Z bývalého šlechtického sídla se stalo výzkumné středisko, které se úzce pojí s Helsinskou univerzitou. Je zde zaměstnána téměř dvacítkou lidí (tři z nich jsou výzkumní pracovníci), kteří obsluhují cvičné středisko určené jak studentům, tak i farmářům k získávání nových poznatků a dovedností v oblasti hospodaření na půdě. Farma pro své výzkumné účely využívá 270 ha orné půdy, 480 ha

lesů, 2 ha zahrad a 70 dojníc Holštýnského plemena. Výzkumnice střediska Siunthio Anu Väinölä prezentovala předběžné výsledky výzkumu zaměřeného na možnosti farmářů v regionu. Výzkumníci se dotazovali více než pět set farmářů ze čtyř komunit (Karjalohja, Lohja, Nummi-Posula a Sammatti), návratnost přesahovala třetinu. Dotazovaní byli ze 65 % muži, pouhá dvě procenta z nich byli mladší třiceti let, povětšinou šlo o farmáře mezi 30–40 lety. Vzdělanostně převažovali středoškolaři vzdělaní v zemědělských oborech (2/5), pětina měla základní vzdělání a pět procenty byly zastoupeni vysokoškolaři (často šlo o mediky), ostatní byli nezemědělsky vzdělaní středoškolaři. Ekonomické vzdělání měly zpravidla ženy, které je získaly jednorozhodným kurzem. Většina farmářů hospodařila na méně než 50 ha, polovina se jich zabývala pouze rostlinnou výrobou, necelá pětina chovem hospodářských zvířat, pouhé jedno procento obhospodařuje lesy a ostatní farmáři kombinují produkce. Pěstují zde zejména obiloviny a olejninu, v poslední době radikálně stoupá produkce energetických plodin. Více než 70 % farmářů považují zemědělskou činnost za svou hlavní aktivitu a dříví většina v tom chce pokračovat. Více než 3/5 farmářů jsou se svou rolí velmi spokojeni a neuvažují o tom, že by přestali farmařit. Výraznou nespokojenost (více než polovina farmářů) výzkumníci zaznamenali především s tím, že postrádají odborné znalosti a dovednosti (a ty jim může poskytnout právě výzkumné středisko Siunthio).

Další přednášející, anglický sociální geograf Terry Marsden z Cardiffské univerzity, se zaměřil obecně na alternativy venkova v budoucnosti. Kladl si metodologickou otázku, jak provádět makrostudie venkova. Přednášku zasadil do kontextu tří dynamických modelů: 1. agro-industriálního (vyrábí se standardní výrobky, snaha o optimum produkce, vysoká úroveň veřejného financování, klesající hodnota prvovýroby, oslava technologie); 2. postproduktivistického (potřeba venkovského prostoru pro nezemědělské, zpravidla volnočasové aktivity, veřejný prostor se stává pro venkov důležitější); 3. venkovského rozvoje (integrace, nová politika strukturálních podpor, asociace a sociální sítě). V souvislosti s posledními dvěma zmíněnými modely zdůraznil, že politické zásahy (v pozitivním slova smyslu) do venkovského prostoru nejsou směřovány jen k venkovánům, ale ke všem jedincům ve společnosti. Pak je ale nutné redefinovat pojem venkovského prostoru a v souvislosti s tím zásadně změnit uvažování o venkovském (a zemědělském) rozvoji (reorganizovat komplex potravinových řetězců, vyvažovat technologické inovace organizačními a dalšími inovacemi, rozšířit produkci výrobků z místních zdrojů, a to zejména z alternativního zemědělství). Zmíněné změny pojetí venkova doprovázejí prudce klesající pozitivní hodnocení konvenčního hospodaření, a to ve prospěch alternativního hospodaření. Marsden zdůraznil v procesu venkovského rozvoje roli výzkumníka, člena vědecké komunity, který na jedné straně musí respektovat politický, sociální a hospodářský kontext, v němž ven-

kovský rozvoj probíhá (a jímž je determinován), na straně druhé má odpovědnost za (re)definování venkovského prostoru a stanovuje cíle procesu rozvoje venkova. Výzkumník vstupuje prostřednictvím svého projektu vyjadřujícího cíle venkovského rozvoje do politického kontextu v očekávání, že státní politika bude respektovat závěry jeho výzkumné činnosti.

Irská socioložka venkova a prezidentka Evropské společnosti pro rurální sociologii Hilary Tovey (Trinity College, Dublin) se ve své přednášce zaměřila na problematiku sociálních hnutí a možnosti venkovského rozvoje. Její přednášku doprovázela pochybnost, zda lze vůbec mluvit o sociálních hnutích v postmoderní době. Svou teoretickou úvahu podložila empirickými zkušenostmi sociálního hnutí v Irsku (ve svém projektu se zabývala mnoha roztržistými skupinami). Sociální hnutí dle H. Tovey, která mají potenci napomáhat rozvoji venkova tím, že přinášejí nové přístupy a styly žití, nepocházejí z prostředí tradičního, venkovského, ale naopak z prostředí městského. Přesto jednou z jejich schopností je „zachytit a vytěžit“ z reziduí tradiční společnosti, typické lokalizaci. H. Tovey teoreticky rozlišuje mezi starými a novými sociálními hnutími, k nimž užívá příslušné koncepty evropských a amerických teoretických škol. Zaměřuje se zejména na zkoumání hnutí nových (hnutí pozdní modernity), charakteristických směřováním svých aktivit k budování občanské společnosti a její kultuře, prodchnutých substantivní racionalitou, orientovaných na kolektivní identitu a postavených na charismatu. Tato nová hnutí chápe jako kulturní „trend“ a ne jako reálnou skupinu v pojetí amerických sociologů (hnutí jako organizace). Jejich perspektiva podílet se na rozvoji venkova tkví v podstatě jich samotných – sebedefinování se skrze kognitivní projekt (konstruování nových vědomostí).

Jediným přednášejícím z postkomunistické země byl maďarský sociolog András Csíte (Hungarian Academy of Sciences). Ve své přednášce vedené interaktivním způsobem si kladl otázku, do jaké míry bylo deset let transformace východoevropského venkova „pouhým“ experimentováním. V první části promítl dokumentární film (oceněný na loňském ročníku filmového festivalu v Olomouci) o maďarské rodině žijící v Transylvánii v malé vesničce Scik, jejíž členové musí opakovaně „odcházet“ ze svého domova do města (Budapešti) za výdělkem. Po každé „pracovní návštěvě“ města se však vrací do malé vsi a žijí tam svým osobitým, tradičním způsobem. V druhé části se snažil přednášející vysvětlit fenomén, který dokument zachycoval, fenomén „neformálního trhu“ mezi zeměmi. Své uvažování postavil na Buuckmeierově konceptu posttradiční rurality (charakterizované zejména konstantním vlivem osídlování venkova příslušníky „leisure class“). V této souvislosti mluvil o dvou obrazech východoevropského venkova – „westernizovaného“ na straně jedné (transformovaného k obrazu západní Evropy, př. bývalé NDR) a na straně druhé „chudého“ venkova (zasaženého vysokou nezaměstnaností, př. Ruska). V kontextu těchto modelů otevřel několik

problémů, na které někteří sociologové bezprostředně reagovali – vztah mezi tradicí a komerčním užíváním venkova („byznysem“), kontrola přírodních zdrojů a majetkové poměry zemědělců.

Další přednášky již byly doplňkové a byly spojeny s exkurzemi, kterým byl vyhrazen jeden den letní školy. Byli jsme zklamáni, když nám jeden z pořadatelů oznámil, že náš autobus jen o pár kilometrů mine jeho víkendovou chatu, ale ztratit čas jsme si nemohli dovolit, protože jsme byli očekáváni mluvčím společnosti Mestä-Serla. V krátké přednášce jsme se dozvěděli, že jde o největší dřevozpracovávající společnost v Evropě, která se zaměřuje se hlavně na produkci kvalitního papíru určeného pro tisk (z časopisů např. Cosmopolitan, National Geographic) a balícího papíru. Ročně vyprodukuje 4 miliony tun papíru a nakupuje dřevo nejen v severských zemích, ale i dalších evropských zemích (Rusko, Polsko, Německo, Řecko atd.). Po prohlídce provozu továrny jsme zamířili na rodinnou farmu v Ciderbergu, místní farmář nás provedl jablečným sadem a pozval do restaurace, kterou jeho rodina provozuje. Tam svým hostům obvykle podává jablečné víno, které není výjimečné kvality, ale výjimečné je to, že farmář je jedním ze čtyřiceti malovýrobů, kteří mohou víno prodávat mimo státní systém prodeje alkoholu. Po obědě výzkumnice Soile Veijola (působící na Laplandské univerzitě ve Výzkumném institutu turistického ruchu) řekla pár slov o rozvoji turismu na finském venkově. Mluvila spíše o tezí své budoucí práce. K přemýšlení o perspektivách agroturismu užila autobiografické vyprávění. Ve vyprávění místy zdůrazňovala romantizující vzpomínky na dětství na venkově, které jí po třiceti letech, co jej opustila, poutá natolik, že se do těchto míst znovu vrací. Od současného venkova (vžije-li se do svých představ) očekává „staré stopy“ evokující její dětství, ale také „stopy moderní“, které jí umožní aktivně využívat volný čas trávený v přírodním prostoru (např. sportoviště). Teoretická východiska, s kterými by chtěla ve své práci operovat, byla z kulturně antropologického prostředí, proto se také rozeběhla živá diskuse (podpořená argumenty dle Z. Bauman a A. Schutze) o roli „navracející se venkovské dívky na návštěvu svého rodného kraje“. Cítí se být návštěvníci, ale může být vnímána jako cizinka? Je nebo není turistka? Poslední setkání se vymykalo „exkurzi“ i „přednášce“, neboť šlo o setkání s biskupem Helsinské diecéze (založené až v roce 1959). Biskup projevil velký zájem o původ a témata jednotlivých aktérů letní školy, a proto z více než poloviny času setkání se účastníci jednotlivě představovali a čelili otázkám biskupa. Sám pokračoval svou představou o roli církve při změnách venkova.

Již výše jsem se zmínila o pracovních skupinách, v nichž studenti a mladí výzkumníci prezentovali své příspěvky. Organizačně byli prezentující rozděleni do dvou skupin po jedenácti. Každý přednášející měl k prezentaci 20 minut, po nichž se zpravidla vyjadřoval „učitel-supervisor“, který měl daný text předem k dis-

pozici (pročetl si ho a připravil si k němu komentáře a doporučení) a poté následovaly reakce ostatních.

V následujících řádcích autorka krátce přiblíží vystoupení členů sekce, do které patřila. Polská socioložka E. Weigel (University of Łódź) se věnovala roli nevládních organizací při řešení sociálních problémů ve venkovských oblastech, ke svým interpretacím užila dat z výzkumu J. Bartkowského. Další polský sociolog G. Forys (Pedagogical Academy of Cracow) se zaměřil na téma hraničící s politickými vědami – vztahem mezi politickým systémem a sociální strukturou. Kladl si otázku možných forem projevu reprezentativních zájmových spolků a politických stran v současném Polsku a role rolníků v nich. Švýcarka S. Mühlinghaus (University of Zurich) se zaměřila na výsledky své disertační práce zabývající se endogenním rozvojem švýcarského venkova. V případových studiích dvou venkovských komunit popsala jejich strategii rozvoje s možnostmi a omezeními. A. Ilak-Peršuric z Chorvatska seznámila s výsledky kvantitativního výzkumu Institutu zemědělství a turismu v Poreči, který se zabýval budoucností rodinného hospodaření v Istrijském regionu, zvláště pak vztahy předpokládaných nástupců k hospodaření. A. Morley z Cardiffské univerzity ve Walesu představil svou disertační práci týkající se znovu se oživujících zájmů spotřebitelů, producentů a tvůrců o produkty alternativního zemědělství. Finka M. Heinonen mluvila o tématu, kterým se již druhý rok zabývá ve svém doktorandském studiu, a které řeší i v projektu probíhající v několika východoevropských zemích včetně České republiky – (ne)užívání genetiky upravovaných přípravků pro zemědělství (např. osivo), které ve Finsku brzdí modernizaci zemědělství.

Další příspěvky byly, proti již zmíněným, zaměřeny na žití ve venkovských oblastech více než na zemědělství. Sociální geografka A. Ellis z Walesu (University of Wales Swansea) ve své práci zkoumala aktéry a motivy jejich participace na programu rozvoje venkovských komunit a uskutečňovaný ve Walesu s podporou Evropské unie. Litvanka S. Djachkova (University of Latvia) představila analýzu částí dat z výzkumů svých kolegů o užívání litevského jazyka, aby konceptualizovala problém své disertační práce, zaměřené na vliv jazykových znalostí na schopnosti menšin integrovat se v jistém regionu a napomáhat jeho rozvoji. G. Haverty z Irsko (Dublin Institute of Technology) zkoumala kvalitativním přístupem „nepřivilegované měšťany v rurální podobě“, tedy zvláštní skupinu lidí žijících v prostoru považovaném za venkovský, ovšem který se nalézá v těsné blízkosti města Dublin. Jak sama říká, její projekt je zároveň snahou nalézt vztah mezi společností a přírodou. Bulharka I. I. Borissova (Bulgarian Academy of Science) nastínila též své disertační práce, v níž chce s pomocí biografické metody zkoumat roli venkovské bulharské inteligence při povzbuzování venkovských alternativních ekonomických aktivit – agroturistika, poradenské a další služby. E. Kučerová (Česká zemědělská univerzita v Praze) mluvila o střetávání Romů se členy majority v České republice a po-

kusila se v ideál typové rovině charakterizovat výhody a nevýhody, které přináší soužití Romů s Neromy ve venkovském a městském prostředí.

V poslední řadě by bylo dobré zmínit se o diskusi u kulatého stolu. Den před jejím uskutečněním se participantů rozdělili do pětičlenných pracovních skupin, aby po vzájemné diskusi navrhli čtyři zásadní témata důležitá pro evropský venkov do roku 2010. V konfrontaci pracovních skupin bylo zřejmé, že témata, která pociťují jako palčivá sociologové ze západoevropských zemí a sociologové ze zemí postkomunistických, jsou rozdílná. Navrhovanými tématy byla např. konkurenceschopnost zemědělství, včetně zavádění inovací, geneticky modifikovaných organismů ad., úloha alter-

nativního zemědělství, ne hospodařící vlastníci půdy, globalizace a lokalizace, politická, ekonomická a sociální rozdílnost/stejnost venkova v budoucnosti. Jako nejpalčivější se projevila otázka poslání (a pozice) sociologa venkova ve společnosti, která by se dala by dále strukturovat do tří bloků: 1. Co by měl sociolog venkova dělat, resp. jak by měl intervenovat svými výzkumnými aktivitami do života společnosti? 2. Čím by se měl sociolog venkova zabývat, resp. jak nejlépe zaměřit předmět svého zájmu? 3. Jak se problémy rurální sociologie zabývat, resp. jaké metodologické nástroje lze používat (a vytvářet), aby bylo možné plnit poslání sociologie venkova?

Ing. Eva Kučerová, Česká zemědělská univerzita, Praha, Česká republika

MEDZINÁRODNÉ VEDECKÉ DNI 2000 – OHLÉDNUTÍ ZA V. ROČNÍKEM MEZINÁRODNÍ VĚDECKÉ KONFERENCE V NITŘE

Přirozenou součástí vědecké a výzkumné činnosti je prezentace zjištěných výsledků na odborných konferencích a seminářích, kde se dosažené poznatky porovnávají a hodnotí. Jednu z mnoha takovýchto příležitostí představuje mezinárodní vědecká konference Mezinárodní vědecké dni, která se již tradičně koná na půdě Fakulty ekonomiky a manažmentu Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre. Letošní v pořadí již 5. ročník konference proběhl ve dnech 25. a 26. května 2000 za účasti 320 odborníků z České republiky, Polska, Německa, Maďarska, Ukrajiny, Běloruska, Litvy a pořadajícího Slovenska.

Hlavní myšlenku mezinárodního symposia určoval již samotný název „Trendy v poľnohospodárskej ekonomike a manažmente“. K tomuto tématu se pak vázaly příspěvky přednesené v hlavní části plenárního zasedání, zahájeného 25. května 2000 v 10 hodin v univerzitní aule proslavem Prof. Ing. Dr. I. Okenka, CSc., rektora SPU v Nitre. Poté vystoupil s úvodním referátem tajemník Ministerstva zemědělství SR Prof. MVD. I. Rosival, ve kterém se zaměřil na důležité problémy současného slovenského zemědělsko-potravinářského komplexu v předstupu do Evropské unie. Přiblížil vládě a parlamentu předkládanou ministerskou koncepci agrární politiky do roku 2005 a požádal akademickou obec o její podporu. Na tento příspěvek vhodně navázal děkan Fakulty ekonomiky a manažmentu SPU v Nitre Prof. Ing. V. Gozora, PhD., jenž se věnoval problematice podnikatelské struktury zemědělsko-potravinářského komplexu a jejímu přizpůsobování evropským tržním strukturám. Jednáni v plénu pak pokračovalo přednáškou představitelů partnerské instituce Prof. Ing. J. Hrona, DrSc., Dr.h.c., děkana Provozně ekonomické fakulty ČZU v Praze, který hovořil o zásadách projektování podnikatelských subjektů. V závěrečné části dopolední konference vystoupil také Ing. G. Blaas, CSc., ředitel VÚEPP Bratislava, s příspěvkem přibližujícím etapy slovenské agrární politiky v přechodném období. Konec plenárního zasedání patřil domácím i zahraničním odborníkům z oblasti zemědělského vzdělávání, kteří byli za svou dlouhodobou práci odměněni bronzovými a stříbrnými plakety, kterými je ocenilo Ministerstvo zemědělství SR.

V odpoledních hodinách pokračovala mezinárodní konference samostatným programem v osmi profilově zaměřených sekcích (Agrární marketing, Podnikový manažment, Agrární politika, Ekonomika a právo, Ekonomická informatika, Účtovnictví a finance, Rozvoj vidieka a regionů, Dimenzie interkulturnej komunikácie, Ekonomika životného prostredia a trvalo udržateľný rozvoj). Právě zde si jednotliví účastníci

konference mohli nejlépe vyměnit své odborné zkušenosti a konfrontovat je se svými, dílem domácími, dílem zahraničními, kolegy.

Nedílnou součástí této mezinárodní konference bylo vydání vícedílného sborníku jednotlivých příspěvků. V něm mohou všichni zájemci nalézt potřebné informace, tematicky rozčleněné do dílčích sekcí. Ty pak mohou následně využít ve své odborné, ekonomické, manažerské, vědecko-výzkumné či pedagogické činnosti.

V sekci Rovoj vidieka a regiónov zazněly příspěvky z více oblastí. Přednost v prezentaci příspěvků dostali hosté.

V prvním příspěvku s názvem „Vývoj agrární zaměstnanosti a její dopad na venkovské obyvatelstvo“, který přednesl Ing. M. Fitz, CSc. z VÚEPP Košice, se účastníci dozvěděli, že v období neustálého poklesu zaměstnanosti adekvátně roste nezaměstnanost pracovníků, kteří naposledy byli zaměstnáni v zemědělství. Největší nezaměstnanost se soustřeďuje do venkovských oblastí a zejména do nejmenších sídel, která jsou dodnes orientována na zemědělskou prvovýrobu. Problémy venkovského obyvatelstva nemohou být záležitostí pouze zemědělců. Pomoc musí přijít od vlády SR a využití rozvojových programů „Plán rozvoje venkova SR“ a programu SAPARD.

Možnostmi financování rozvoje v zemědělství z Programu obnovy venkova, Phare CBC a SAPARD se věnoval další příspěvek, který přednesl Ing. K. Tomšík z ČZU Praha. Referát měl název „Regionální rozvoj jihozápadní Moravy v kontextu evropského integračního procesu“ a autor v něm zdůraznil, že je nutné, aby se místní samosprávy naučily využívat tyto možnosti pomoci, protože úspěšný rozvoj regionu je ovlivněn jejich aktivitami a schopnostmi.

Mgr. P. Sládek z ČZU Praha se zabýval novou formou pracovních příležitostí v referátu „Vliv práce na dálku na regionální a sociální rozvoj“. Možností získat práci pro lidi, kteří žijí v regionech s vysokou nezaměstnaností, je práce na dálku (teleworking). Tuto formu výdělků mohou uvítat zemědělci, protože jejich hlavní pracovní náplň je sezónního charakteru. Ve světě jsou známy různé formy a úrovně práce na dálku (kombinace kanceláře a domova, satelitní kancelář, lokální centra, telecottages, homeworking, mobilní teleworking). Autor zmínil i negativa této formy práce.

PhDr. H. Pavlíčková z MZLU v Brně seznámila účastníky se záměrem jejího pracoviště provést SWOT analýzu pro region Jdársko z hlediska vhodnosti rozvoje agroturistiky. Příspěvek „Rozvoj agroturistiky v ČR v regionálních a environmentálních souvislostech“

tech“ představuje možnost zkvalitnění života ve venkovských regionech, ve kterých jsou horší podmínky pro zemědělskou výrobu. Teoretickým hodnocením a podporou agroturistiky se zabývá organizace ECEAT (European Centre for Eco Agro Tourism), která v rámci programu „Obnova venkova prostřednictvím šetrného turismu“ přichází v současné době s konceptem „Stezky dědictví“.

Vhodně navázal referát s názvem „Perspektiva agroturistiky v České republice“ od Doc. Ing. M. Pourové, CSc. z ČZU Praha. Ve vyspělých zemích Evropy je agroturistika dlouhodobě úspěšně rozvíjena. V ČR je třeba mít na zřeteli odlišnosti regionální i v mentalitě lidí. Výsledky průzkumu potvrzují, že agroturistika nebude pro zemědělství a venkov „všelákem“ na problémy, ale doplňkovým zdrojem příjmů. Prezentované výsledky se týkají průzkumu se starosty měst a obcí a s provozovateli agroturistiky.

Z jiné stránky než z pohledu financí rozebral vztahy na venkově PhDr. I. Rolný (MZLU v Brně) v přednášce nazvané „Vliv podnikatelské etiky na rozvoj venkova a regionu“. Současný proces globalizace ekonomiky vyžaduje jisté základní sjednocení morálních hodnot a standardů, které musí vycházet z kritérií základních lidských práv a svobod a podnikatelského prostředí. Dílčím úkolem výzkumného záměru, který se týká environmentálních souvislostí formování struktury zemědělství a potravinářského průmyslu a jejich vlivem na chování podnikatelských subjektů, je problematika hodnot a etiky v environmentálních souvislostech. Výzkumný záměr bude realizován v regionu Žďársko.

V sále nastalo oživení, neboť po přestávce Prof. RNDr. J. Košťálik, DrSc. z UPJŠ Košice promítal ke svému referátu „Georeliéf a nerudné suroviny“ diapozitivy zrušených nebo opuštěných kamenných dolů a cihelen. V minulosti se hospodařením v kamenolomu a v cihelnách zabývala zemědělská družstva. V současnosti nejsou uvedené zdroje surovin využívány, čímž obce přicházejí o pracovní místa a zdroje financí, bývalé lomy jsou zavaleny odpady. Pro další generace geologů tento stav znamená, že studovat geologické složení určitých lokalit budou moci pouze ze starých snímků. Současné poznávací metody jsou poplatné dnešnímu vědeckému poznání a lze očekávat, že příští generace budou mít dokonalejší metody vědeckého výzkumu půdních reliéfů.

Posluchači vyslechli další příspěvek „Příklad použití kvalitativních a kvantitativních technik při zkoumání spokojenosti s prací obecního zastupitelstva“ od Ing. I. Herové z ČZU Praha. Kvalitativní metoda zkoumání sociálních vztahů je po roce 1989 v ČR znovu objevená. Kvalitativní výzkum je náročnější na čas než kvantitativní, avšak výsledky jsou mnohostrannější. Pokud to lze, je nejlépe obě techniky kombinovat. Pro demonstraci odlišností v přístupu dvou metod byly využity dílčí výsledky výzkumného projektu „Sociální změny české vesnice“ zadaného GAČR.

Ing. P. Maříková z ČZU Praha se věnovala profesionálním drahám obyvatel venkova v příspěvku „Vliv společenské změny v ČR na profesní dráhy obyvatel venkova“. Průběh pracovní kariéry, spokojenost v zaměstnání a další faktory mají výrazný vliv na osobní život. Prezentované výsledky jsou součástí výzkumu nazvaného Trendy sociálních změn v zemědělství a na venkově (grant MŠMT).

Výsledky těchto výzkumů z jiného pohledu prezentoval Mgr. V. Slezáček z ČZU Praha v referátu „Možnosti obnovy a rozvoje sociokulturního života na venkově“. Sociologická laboratoř při katedře humanitních věd na ČZU v Praze provádí rozsáhlý výzkum zaměřený na sociální změny české vesnice za posledních deset let. Pozornost byla věnována jedné dílčí otázce: „Jste členem nějakého spolku či organizace působící v obci?“. Nejvíce respondentů patří k členům Českého sboru hasičů, následují členové Sokola. Místní kultura učí člověka opatrovat si zděděnou minulost, měnit přítomnost a tvořit společnou budoucnost.

PhDr. J. Čmejrek z ČZU Praha přednesl příspěvek na téma „Rolnictvo a rekonstrukce stranicového systému“. Po zásadní politické změně v roce 1989 vznikla řada agrárně orientovaných politických subjektů. Ačkoli některé z nich (zejména Zemědělská strana) dosáhly jistých výsledků, jejich pokus zformovat politickou reprezentaci zemědělské populace v podobě samostatné politické strany ztroskotat. Agrární strany se přeměnily ve strany městské. Kromě nepatrného podílu zemědělců na celkovém elektorátu se projevují i změny v charakteru politických stran – oproti masovým třídním a stavovským stranám, jež dominovaly v první polovině 20. století, se v posledních desetiletích dostávají do popředí strany voličské a „všelidové“. Přestože původní rozpor mezi městem a venkovem se dnes již neprojevuje existencí agrárně orientovaných stavovských stran, s určitými pozůstatky tohoto rozporu se v politické rovině lze setkat, např. v podobě regionální nerovnováhy.

Domácí účastnice Mgr. Ing. D. Moravčíková z SPU Nitra seznámila přítomné se závěry výzkumu „Struktura institucí ve venkovských obcích v okrese Nitra“. Sociologie venkova má praktický význam při zpracování koncepce sociálního rozvoje území, struktury venkovského osídlení a při řešení sociálních problémů venkovského prostoru. Charakteristika venkovských obcí na základě jejich institucionální struktury do určité míry odráží sociální situaci v tomto typu společenství. Ve výzkumu byl sledován výskyt hospodářských, politických a sociálních institucí. Výchovné a kulturní poslání ve venkovské komunitě plní v podstatě všechny typy institucí.

„Restituce v zemědělství“ byl námět výzkumu Doc. Ing. PhDr. V. Majerové, CSc. z ČZU Praha. Jednou z nejzásadnějších změn po roce 1989, které ovlivnily život venkovských obyvatel, bylo navrácení znárodněného a kolektivizovaného zemědělského majetku. Jak navrácení zemědělského majetku ovlivňuje vztahy mezi lidmi a život jednotlivce, tím se zabývají některé

otázky ve dvou výzkumech, které probíhají v Sociologické laboratoři při katedře humanitních věd na ČZU.

V podtextu nebo přímo námětem většiny příspěvků byla snaha najít nové zdroje financování, nové programy pro venkov, protože hlavní úloha zemědělství se změnila. Rozvoj života na venkově nemůže jít jen cestou intenzifikace rostlinné a živočišné zemědělské výroby. Funkcí zemědělství v dnešní době je také ochrana životního prostředí, krajinyotvorba a zajištění pracovních míst obyvatelstva v místě bydliště, rozvoj mezilidských vztahů. Tyto činnosti nemohou být plně finančně kryty pouze ze zemědělství.

Mezinárodní vedecké dni 2000 úspěšně plní důležitý cíl. Jejich význam spočívá především v tom, že pomáhají uvádět v praxi mezinárodní výměnu zkušeností. Nitra se tak stává nejen místem, kde se předávají odborné pracovní zkušenosti, ale též místem, kde se setkávají lidé z různých zemí, kde se formální vztahy mění na přátelská setkání, místem, kde se otevírají nové dimenze mezilidských vztahů. Vždyť jsou to právě kontakty na poli vědy, vzdělávání a sdílení kultury, které nejvíce pomáhají vytvářet pomyslné mosty mezi národy. Mohou být tou nejlepší společnou devizou při integraci do Evropy.

Ing. Irena Herová, Mgr. Vítězslav Slezáček, Česká zemědělská univerzita, Praha, Česká republika

SEMINÁŘ MČSS „ČESKÉ ZEMĚDĚLSTVÍ V ROZVOJI VENKOVA: ADAPTACE NA EVROPSKÝ MODEL“

První červnový den se uskutečnil v zasedací místnosti Sociologického ústavu seminář Masarykovy české sociologické společnosti navazující na tematický cyklus seminářů Evropská integrace. Záměrem semináře bylo věnovat se aktuálnímu problému českého venkova. Náplň semináře zabezpečili sociologové z Katedry humanitních věd České zemědělské univerzity v Praze. Mezi zúčastněnými byli oborově zastoupeni nejen sociologové venkova, ale též urbanisté, politologové a další hosté, které problémy a budoucnost venkova zajímají. Na jedné straně to byli lidé, kteří se problémy venkova zabývají teoreticky, výzkumně a jako pedagogové, a na druhé straně lidé přicházející z praxe.

Úvodní slovo přednesla Věra Majerová z České zemědělské univerzity v Praze, vzpomenu na vývoj československé sociologie venkova a zemědělství ve svých vzletech a pádech a dále podala informaci o sociologickém pracovišti na ČZU v Praze.

První referát přednesla Helena Hudečková z České zemědělské univerzity v Praze. Teoretickým východiskem jejího vystoupení byla problematika společenské nerovnosti mezi venkovem a městem a zemědělstvím a průmyslem, obsahující jak aspekty ekonomické, tak sociální a vyvíjející se v kontextu urbanizace a industrializace. Zdůraznila, že jsou to zejména venkovské oblasti, které vykazují nepříznivé ekonomické výsledky ve spojení s demografickými ukazateli. Upozornila na změny v příjmové disparitě zemědělství vůči průmyslu a též zemědělství vůči národnímu hospodářství jako celku v neprospěch zemědělství. Zaměřila se na vzrůst této disparity v posledních deseti letech, zřetelný při porovnání jak nominálních, tak reálných příjmů.

Dále hovořila o procesu reorientace od produktivistického k trvale udržitelnému modelu vývoje zemědělství, který je mj. považován také za faktor možného zmiňování zmiňované nerovnosti, který se v zemích EU prosazuje sice těžce, ale již patnáct let. Tatáž diskuse se v 90. letech rozbíhala i v ČR. Dokladem o ní je šest variant zemědělské politiky z poloviny 90. let, pohybujících se na škále od „pustě liberální“ až po „regionálně humanistickou“. K tehdy vítězné (zvolené) „pustě liberální“ variantě bylo rok poté potřebné připojit regulativní opatření. Teprve v roce 1999 se do popředí politického zájmu dostala varianta „regionálně humanistická“ (také v souvislosti se změnou politického klimatu), přičemž autorka referátu zdůraznila, že to je ta z variant, která se blíží pojetí reformované společné zemědělské politiky z roku 1992.

Druhou referující byla Magdalena Hrabánková, vedoucí Katedry řízení Jihočeské univerzity v Českých Budě-

jovicích. Byla pozvána jako hlavní host, neboť je vedoucí pracovního týmu při odboru Evropské integrace Ministerstva zemědělství ČR. Hlavní náplní jejího referátu byla podrobná informace o programech před vstupní pomoci ČR do EU. Zaměřila se zejména na program SAPARD (Support for Preaccession Measures for Agriculture and Rural Development) určený pro rozvoj venkova a zemědělství. Upozornila na jeho funkci jakožto „cvičného“ programu, resp. předzvěst přístupu aktivit spojených s přípravou dokumentů pro čerpání prostředků ze strukturálních fondů. Dále zmínila priority, gesci, časové horizonty a předpoklady, které musíme splnit, aby potřeby rozvoje českého venkova a zemědělství mohly být částečně hrazeny z prostředků určených pro program SAPARD a navazující příslušný strukturální fond EAGGF (European Agricultural Guidance and Guarantee Fund). Referující zdůraznila kompatibilitu mezi programem SAPARD a tzv. Plánem národního rozvoje (NDP), neboť je předpokládáno, že řada opatření a akcí zamýšlených pro rozvoj venkova a zemědělství v rámci příslušné části tohoto Plánu budou uskutečněny právě s podporou (prostřednictvím) programu SAPARD a po přistoupení k EU s podporou strukturálních fondů. Proto je namístě jmenovat klíčová témata propojující NDP a program SAPARD – udržitelný rozvoj venkovských oblastí; rozvoj multifunkčního zemědělství v regionech včetně diverzifikace venkovských aktivit; stoupající konkurence-schopnost zemědělství a lesnictví, zejména v souvislosti s normami EU a zvyšující se přidanou hodnotou výrobků. Tato klíčová témata jsou ve zmiňovaných dokumentech rozpracována do priorit, cílů a opatření.

Na závěr, po vyslechnutí obou příspěvků, se rozbíhala diskuse zaměřená zejména k praktickým otázkám. Nejžhavějším tématem byl připravovaný program SAPARD. Diskutována byla zejména dlouhodobost programu, dílčí problémy na rozhraní sociologie venkova a sociologie zemědělství v souvislosti se získáváním prostředků na jejich řešení a podíl neziskových organizací na projektech obnovy venkova.

Z diskuse vyplynuly náměty potřebné pro rozvoj českého venkova. Zúčastnění se shodli na důležitosti realizace takových projektů obcí, resp. jejich sdružení, které integrují několik priorit současně (ekonomické, ochrany životního prostředí ad.), potřebě vzdělávat odborníky pro řešení problémů venkova a na to navazující komunikace a spolupráce mezi „sociology-teoretiky“ a „sociology z praxe“.

POKYNY PRO AUTORY

Časopis uveřejňuje původní vědecké práce, krátká sdělení a výběrově i přehledné referáty, tzn. práce, jejichž podkladem je studium literatury a které shrnují nejnovější poznatky v dané oblasti. Práce jsou uveřejňovány v češtině, slovenštině nebo angličtině. Rukopisy musí být doplněny krátkým a rozšířeným souhrnem (včetně klíčových slov).

Autor je plně odpovědný za původnost práce a za její věcnou i formální správnost. K práci musí být přiloženo prohlášení autora o tom, že práce nebyla publikována jinde.

O uveřejnění práce rozhoduje redakční rada časopisu, a to se zřetelem k lektorským posudkům, vědeckému významu a přínosu a kvalitě práce.

Rozsah vědeckých prací nesmí přesáhnout 12 stran psaných na stroji včetně tabulek, obrázků a grafů. V práci je nutné používat jednotky odpovídající soustavě měrových jednotek SI (ČSN 01 1300).

Vlastní úprava rukopisu: formát A4, 30 řádek na stránku, 60 úhozů na řádku, mezi řádky dvojité mezery. K rukopisu je třeba přiložit disketu s prací pořízenou na PC a s grafickou dokumentací, nebo poslat práci e-mailem do redakce. Tabulky, grafy a fotografie se dodávají zvlášť, nepodlepují se. Na všechny přílohy musí být odkazy v textu.

Pokud autor používá v práci zkratky jakéhokoliv druhu, je nutné, aby byly alespoň jednou vysvětleny (vypsány), aby se předešlo omylům. V názvu práce a v souhrnu je vhodné zkratky nepoužívat.

Název práce (titul) nemá přesáhnout 85 úhozů. Jsou vyloučeny podtitulky článků.

Krátký souhrn (Abstrakt) je informačním výběrem obsahu a závěru článku, nikoliv však jeho pouhým popisem. Musí vyjádřit všechno podstatné, co je obsaženo ve vědecké práci, a má obsahovat základní číselné údaje včetně statistických hodnot. Musí obsahovat klíčová slova. Nemá překročit rozsah 170 slov. Je třeba, aby byl napsán celými větami, nikoliv heslovitě. Je uveřejňován a měl by být dodán ve stejném jazyce jako vědecká práce.

Rozšířený souhrn (Abstract) je uveřejňován v angličtině, měly by v něm být v rozsahu cca 1–2 strojopisných stran komentovány výsledky práce a uvedeny odkazy na tabulky a obrázky, popř. na nejdůležitější literární citace. Je vhodné jej (včetně názvu práce a klíčových slov) dodat v angličtině, popř. v češtině či slovenštině jako podklad pro překlad do angličtiny.

Úvod má obsahovat hlavní důvody, proč byla práce realizována, a velmi stručnou formou má být popsán stav studované otázky.

Literární přehled má být krátký, je třeba uvádět pouze citace mající úzký vztah k problému.

Metoda se popisuje pouze tehdy, je-li původní, jinak postačuje citovat autora metody a uvádět jen případné odchylky. Ve stejné kapitole se popisuje také pokusný materiál.

Výsledky – při jejich popisu se k vyjádření kvantitativních hodnot dává přednost grafům před tabulkami. V tabulkách je třeba shrnout statistické hodnocení naměřených hodnot. Tato část by neměla obsahovat teoretické závěry ani dedukce, ale pouze faktické nálezy.

Diskuse obsahuje zhodnocení práce, diskutuje se o možných nedostatecích a práce se konfrontuje s výsledky dříve publikovanými (požaduje se citovat jen ty autory, jejichž práce mají k publikované práci bližší vztah). Je přípustné spojení v jednu kapitolu spolu s výsledky.

Literatura by měla sestávat hlavně z lektorovaných periodik. Citace se řadí abecedně podle jména prvních autorů. Odkazy na literaturu v textu uvádějí jméno autora a rok vydání. Do seznamu se zařadí jen práce citované v textu. Na práce v seznamu literatury musí být odkaz v textu.

Na zvláštním listě uvádí autor plné jméno (i spoluautorů), akademické, vědecké a pedagogické tituly a podrobnou adresu pracoviště s PSČ, číslo telefonu a faxu, popř. e-mail.

Rukopis nebude redakcí přijat k evidenci, nebude-li po formální stránce odpovídat pokynům pro autory.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

Original scientific papers, short communications, and selectively reviews, that means papers based on the study of technical literature and reviewing recent knowledge in the given field, are published in this journal. Published papers are in Czech, Slovak or English. Each manuscript must contain a short and a longer summary (including key words).

The author is fully responsible for the originality of his paper, for its subject and formal correctness. The author shall make a written declaration that his paper has not been published in any other information source.

The board of editors of this journal will decide on paper publication, with respect to expert opinions, scientific importance, contribution and quality of the paper.

The paper extent shall not exceed 12 typescript pages, including tables, figures and graphs.

Manuscript layout: quarto, 30 lines per page, 60 strokes per line, double-spaced typescript. A PC diskette should be provided with the paper and graphical documentation, or the paper be sent by E-mail to editorial office. Tables, figures and photos shall be enclosed separately. The text must contain references to all these annexes.

If any abbreviation is used in the paper, it is necessary to mention its full form at least once to avoid misunderstanding. The abbreviations should not be used in the title of the paper nor in the summary.

The title of the paper shall not exceed 85 strokes. Subtitles of the papers are not allowed either.

Abstract is an information selection of the subject and conclusions of the paper, it is not a mere description of the paper. It must present all substantial information contained in the paper. It shall not exceed 170 words. It shall be written in full sentences, not in form of keynotes, and comprise basic numerical data including statistical data. It must contain key words. It should be submitted in English and if possible also in Czech or Slovak.

Introduction has to present the main reasons why the study was conducted, and the circumstances of the studied problems should be described in a very brief form.

Review of literature should be a short section, containing only literary citations with close relation to the treated problem.

Only original method shall be described, in other cases it is sufficient enough to cite the author of the used method and to mention modifications of this method. This section shall also contain a description of experimental material.

In the section **Results** figures and graphs should be used rather than tables for presentation of quantitative values. A statistical analysis of recorded values should be summarized in tables. This section should not contain either theoretical conclusions or deductions, but only factual data should be presented here.

Discussion contains an evaluation of the study, potential shortcomings are discussed, and the results of the study are confronted with previously published results (only those authors whose studies are in closer relation with the published paper should be cited). The sections Results and Discussion may be presented as one section only.

The section **References** should preferably contain reviewed periodicals. The citations are arranged alphabetically according to the surname of the first author. References in the text to these citations comprise the author's name and year of publication. Only the papers cited in the text of the study shall be included in the list of references. All citations shall be referred to in the text of the paper.

The author shall give his full name (and the names of other collaborators), academic, scientific and pedagogic titles, full address of his workplace and postal code, telephone and fax number or e-mail.

The manuscript will not be accepted to be filed by the editorial office if its formal layout does not comply with the instructions for authors.

OBSAH

Lošťák M., Šmatová B.: Vítězové a poražení v proměnách zemědělství (případová studie jedné obce).....	433
Hudečková H., Spěváčková L.: Jak pohlíží dnešní obyvatelé města a vesnice na společenství lidí a koní	443
Kučerová E.: Kulturní nacionalismus: Romové a český venkov.....	451
Šindlářová J.: Výzkum názorů na kulturní blízkost regionů sousedních zemí střední Evropy.....	458
Višňovský J.: Možnosti hodnotenia predpokladov úspešnosti tímovej práce	464

RECENZE

Hudečková H.: R.-M. Lagrave a kol.: Dva pohledy na rodinné hospodaření Francie – Polsko	467

INFORMACE

Majerová V.: X. světový kongres rurální sociologie, Rio de Janeiro, Brazílie.....	471
Kučerová E.: Evropská letní škola rurální sociologie 2000.....	473
Herová I., Slezáček V.: Mezinárodní vědecké dni 2000 – ohlédnutí za V. ročníkem mezinárodní vědecké konference v Nitře	477
Kučerová E., Maříková P.: Seminář MČSS „České zemědělství v rozvoji venkova: adaptace na evropský model“.....	480

CONTENT

Lošťák M., Šmatová B.: Winners and losers in changes of agriculture (The case study of one municipality).	433
Hudečková H., Spěváčková L.: How do contemporary urban and rural dwellers view the cohabitation of people and horses	443
Kučerová E.: The Cultural Nationalism: the Romanies and Czech countryside	451
Šindlářová J.: Opinion research on cultural proximity in neighbourhood countries regions in Central Europe	458
Višňovský J.: Possibilities of working team relationships evaluation	464

BOOK REVIEW

Hudečková H.: R.-M. Lagrave a kol.: Deux visages de l'agriculture familiale France – Pologne	467

INFORMATION

Majerová V.: X. World Congress of Rural Sociology, Rio de Janeiro, Brazil	471
Kučerová E.: European Summer for Rural Sociology 2000	473
Slezáček V.: International scientific days 2000 – Looking back at the 5th year of the international scientific conference in Nitra	477
Kučerová E., Maříková P.: The MČSS Seminar: "Czech Agriculture in Rural Development: Adaptation to the European Model"	480

Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA ● Vydává Česká akademie zemědělských věd – Ústav zemědělských a potravinářských informací ● Redakce: Slezská 7, 120 56 Praha 2, tel.: +420 2 24 25 34 89, fax: +420 224 25 39 38, e-mail: rott@uzpi.cz ● Sazba a tisk: ÚZPI Praha ● © Ústav zemědělských a potravinářských informací, Praha 2000

Rozšiřuje Ústav zemědělských a potravinářských informací, referát odbytu, Slezská 7, 120 56 Praha 2
Podávání novinových zásilek povoleno Českou poštou, s.p., Odštěpný závod Střední Čechy, č.j. NOV-6586/00-P/1
dne 9. 5. 2000